

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИКА

Проф.Раҳима Абдураззаковна Мавлянова

Кат.ўқит.Н.Вохидова

Билим соҳаси:	100000 – таълим
Таълим соҳаси:	140000 – Ўқитувчи таййорлаш ва педагогика фани
Бакалавриант йщналиши	5141600 – Бошланғич таълим ва спорт тарбиявий иш

Тошкент – 2007 йил

Аннотация

Бу методик қўлланмада ижтимоий педагогика фаниниг вужудга келиши, унинг ривожланиш тарихи, ижтимоий педагогика фаниниг метод ва принциплари тарифланади. Шунингдек ижтимоий педагогиканинг касбий фаолияти унинг тузилмаси ижтимоий педагогика фаолият қирралари ёритилиб берилган.

Мазкур қўлланма “Бошланғич таълим ва дефектология” факултетининг талабаларига мўлжалланган.

Тузувчи: Проф.Раҳима Абдураззаковна Мавлянова

Кат.ўқит.Н.Вохидова

Такризчилар: Доц.М.Баракаев
Доц.Х.Санақулов

Илмий методик бирлашмалар фаолиятини мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2006 йил “___” майдаги ___ сонли қайдномаси билан нашрга тафсия етилади.

Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика университети

Янги дарсликларни замонавий педагогик ва ахборот технологияларини ўз вақтида ишлаб чиқиш ва жорий этишни таъминлашни алоҳида назорат остига олиш зарур.

Ислом

Каримов

1 МАВЗУ. Ижтимоий педагогика фани хақида умумий маълумот

Режа

1. Ижтимоий педагогика объекти ва предмети
2. Ижтимоий педагогиканинг функциялари
3. Ижтимоий педагогика моҳияти ва масаласи

Келажакда Ўзбекистонни юксак даражада тараққий этган иқтисоди билангина эмас, балки билимдан, маънавий жиқатдан етук фарзандлари билан ҳам жахонни қойил қилиш лозим.

Комил инсон – етук шахснинг шаклланишида Кадрлар тайёрлашнинг миллий модели ва дастури хал қилувчи роль ўйнайди.

Миллий модель ва дастур мақсад ва вазифаларини амалга ошириш ўз Ватанига фидокор, истиклол ва демократия ғояларига садоқатли шахсни шакллантиришга хизмат қилади. Ижтимоий – сиёсий ҳаётда онгли равишда катнашадиган, ижтимоий жараёнларга фаол таъсир курсатадиган. Ўз мамлакатни тақдир учун маъсул бўлган шахсни тарбиялаш – Кадрларни тайёрлаш миллий дастурининг бош мақсадларидан биридир.

Миллий истиклол ғояси, ўз мохиятига кура, халкимизнинг асосий мақсадларини ифода этадиган, унинг утмиши билан келажагини боғлайдиган, унинг асрий орзу – умидларига етишишга хизмат қиладиган ғоялар тизимидир.

Миллий истиклол ғояси:

- Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига, миллий ва умуминсоний қадриятларга, демократия принципларига асосланади;
- Халқнинг асрлар давомида шаклланиб келган юксак маънавиятини, унинг анъаналари ва одатларини, буюк аجدодларимизнинг умрбоқий меросини ўз ичига олади;
- Эзгулик, адолат ва ҳақиқат, озодлик ва мустақиллик ғояларини, халқ ишончи ва эътиқодини ифодалайди;
- Ватаннинг гуллаб – яшнашига, Ватанда тинчлик таъминланишига, халқ фаровонлиги ошишига хизмат қилади;
- Жамиятнинг ҳамма аъзоларини, барча аҳоли қатламларини миллий ғоя – Ўзбекистоннинг буюк келажаги мақсадларига эришишга сафарбар қилади;
- Миллатидан, тили ва динидан қатъий назар, ҳар бир фуқарода миллий ифтихор ва қадр – қиммат туйғуларини, Ватанга муҳаббатни, ўз аро мурматни, мустақиллик ғояси ва демократияга садоқатни тарбиялаши керак;

- Маърифатпарварлик оркали жамоатчилик онгида тараккаёт, эрк ва миллий истиклол ғояларини шакллантиради.

Миллий истиклол ғояси – хар бир ватандошимиз, унинг оиласи, бутун жамият учун Ватан олдидаги бурч ва масъулиятини бажаришнинг маънавий мезонидир.

Миллий истиклол ғояси ана шу талабларга жавоб берганидагина куйидаги асосий вазифаларини бажаришга кодир бўлади:

- Фукараларнинг ёт ғоялардан мустақил дунёкарашини ва эркин тафаккурини, прогрессив ижтимоий онгни шакллантириш;

- Ижодий, эркин фикрлайдиган, ўз билимлари ва кучларига ишонадиган шахсни тарбиялаш;

- Одамларнинг, айникса ёшларнинг, юксак озодлик ва тараккиёт идеалларига ишончини мустахкамлаш, чинакам гуманистик эътикодлар мустахкамланишига хизмат киладиган юксак ахлоқий мухитни яратиш;

- Ватандошларимизнинг ўз лигини англаши, айникса миллий ифтихор ва кадр – қиммат туйгулари, тарихий хотирага садокат, ватанпарварлик, мукаддас кадриятларимизга авайлаб муносабатда булиш туйгулари усишига ёрдам бериш;

- Халқда ор – номус ва халоллик, сахийлик, камтарлик ва бошқа шу каби ахлоқий фазилатларини ривожлантириш;

- Купмиллатли халкимиз онгида “Ўзбекистон – умумий Ватанимиз”

деган эътиқодини шакллантириш ва ривожлантириш.

Ислом Каримов

Мамлакатимиз келажаги учун Олий мажлиснинг IX сессиясида қабул қилинган Кадрлар тайёрлаш бўйича миллий дастурнинг амалга оширилиши жуда муҳим аҳамиятга эга. Бу дастурни бажариш учун жавобгар кишилар олдида мен қуйидаги вазифаларни қўймоқчиман:

Таълим тизимида мазкур тажриба қандай ўтаётганини ва унинг дастлабки натижаларини чуқур тақлил этиб, таълим андозалари, ўқув режалари ва дастурлари мазмунига ислоқатларнинг бош мақсадидан келиб чиққан қолда, яъни янги авлодни камол топтиришга қаратилган зарур тўзатишлар киритиш даркор.

Ана шу вазифаларни бажариш ижтимоий муносабатларни уйғунлашувига хизмат қилади, даврнинг тобора ошиб бораётган талабларига жавоб беришга қодир бўлган мутлақо янги типдаги шахснинг шаклланишини таъминлайди.

Миллий ғояни руёбга ошириш жараёнида ўз луксиз таълим тизимларини, кўпроқ халқ педагогикасида, уйинларда ва шу қабиларда ўз аксини топган прогрессив миллий, маънавий – ахлоқий кадрлар ва нормаларни қайта тиклаш, ривожлантириш ҳамда ҳозирги ҳаётга, ўқув – тирбия ишларига жорий этиш билан чамбарчас боғлиқдир.

Ҳар бир инсоннинг шахси таълим, ижтимоий муҳит таъсирида шаклланади. Натижада у ижтимоий жиҳатдан аҳамиятли бўлган вазифаларни бажаради, ижтимоий ролни ўзлаштириб олади, ўз иннинг қизиқиши, қобилиятини ижодий мулоҳаза қилиб қуради, жамиятнинг бошқа аъзолари билан мустақил муносабатга киришади ва шу тариқа шахснинг ижтимоийлашуви юз беради.

Ижтимоий педагогика маънавий – маърифий фаолиятнинг алоҳида соҳаси сифатида унинг оммавийлиги, барчча аҳоли уртасида миллий истиклол ғояларини тарғибот – ташвиқотини кенг олиб бориш имкониятини беради.

Ижтимоий педагогика предмети саънатдан шахсга таъсир этадиган ғоявий – эмоционал воситалар комплексидан кенг фойдаланиш билан фарқ қилиб туради.

Ижтимоий педагогика Ўзбекистонда ҳам, дунёдаги бошқа мамлакатларда ҳам ўз оқ ва чуқур анъаналарга эга. Шунга қарамай совет даврида ижтимоий педагогика ютуқлари эътиборга олинмади. Бундай муаммоларни шахсга, ҳамкорлик анъаналарига, раҳм – шавқатга, миллий анъаналарга бефарқ булиш ҳолатлари билан изоҳлаш мумкин. Бу ижтимоий тарбия соҳаси мутахассислари олдида турган вазифаларни мураккаблаштириб юборади. Шунинг учун ҳам ижтимоий педагогикани ривожлантириш ва мазкур йуналишда мутахассислар тайёрлаш муҳим аҳамият касб этади. Мана шунинг учун ҳам ижтимоий педагогика янги соҳа сифатида фақат ижтимоий – педагогик мутахассислар давлат ва жамоат органлари бошқармаларинигина эмас, балки мутахассислар тайёрлайдиган тизимни, шунингдек ижтимоий – педагогик фаолиятининг илмий – тадқиқот базасини ҳам ўз ичига олади.

Ижтимоий педагогика яқин келажакда уқитувчи ёки тиббий ходим сингари оммавий касбга айланади, чунки айрим оламнинг ижтимоий касаллигини олдини олиш ва маънавий – ахлоқий оғишини даволаш «ижтимоий эпидемия»га қарши курашга нисбатан анча осондир.

Ижтимоий педагогикани фан сифатидаги хусусиятларини англаш учун унинг тадқиқот объекти хусусиятларини ўрганмоқ лозим. Шу сабаб фанда тадқиқот объекти ва предмети тушунчаси мавжуд. Ижтимоий педагогиканинг тадқиқот объекти за предметини таҳлил қилишдан аввал ижтимоий педагогика терминининг ўзига ахамият бермоқ керак. Бу термин ижтимоий ва педагогика сўз ларидан ташкил топиб уларни маъносини ўзида жамлайди. Бу бирлик фанда дифференциация ва интеграция ходисалари билан биргаликда намоён бўлади.

Янги билимларни ўсиши илмий фикрларни реал ҳаётга татбиқ этилиши, янги муаллимларни юзага келиши жамиятни илмга эҳтиёжини юзага келтириш даражаси фаннинг дифференциацияси ва махсулаштириш тенденцияси кўз атилади. Чунончи асосий фан мустақил ривожланувчи хусусий тармоқларга ажратилади. Шунингдек бир қатор муаммоларни ҳал қилишда туплам нуқтаи назардан бир объектни урганувчи мустақил фан бирлигини ўзида намоён қилувчи интеграцияси ходиса кўз атилади. Масалан: педагогикани бошқа фанлар билан алоқасида тадқиқотнинг мустақил объектилари алоҳида кўз атилади: фалсафа билан биргаликда таълим фалсафа психология билан ўз аро муносабатда психоло- педагогика, сиёсатшунослик билан бирликда.. Бундай мисолларни қўшиб келтириш мумкин.

Педагогикада кейинги вақтда дифференциация ходисаси етарли даражада кучайди. Педагогиканинг мустақил фан сифатидаги тармоқлари мактабгача педагогика, махсус педагогика, профессионал педагогика ривожланиб, такомиллашиб бормоқда. Ижтимоий педагогика шулар жумласидандир.

Ижтимоий педагогиканинг тадқиқот объекти педагогика урганадиган

жараён ва вокелик бўлиб, у масалани муаааааайян, ўзига хос аспектда куради. Унинг ўзига хослиги эса «ижтимоий» деган сўзда ифодаланган. Ижтимоий педагогиканинг объекти инсоннинг ижтимоийла-шув жараёнидир. Халкнинг бой мероси, педагогикасидан, фан, маданият, жамият ютуқларидан фойдаланиб, ижтимоий педагогика ўз назариясини, методи ва технологиясини ишлаб чиқади. Ижтимоий педагогика давлат ва жамият институтларининг маънавий маърифий марказлари фаолияти соҳасидир, бу ерда янги кадрлар санъати шакллантирувчи ва бирлаштириб турувчи фаолият жамланади.

«Ижтимоий» тушунчасида одамларнинг бирга яшаши билан боғлиқ жараёнлар ифодаланган, аммо уларнинг мулоқоти ва ўз аро алоқалари турли шаклларда бўлади. Демак, педагогика ўсиб келаётган авлод тарбияси ва таълими тўғрисидаги фан бўлиб, ижтимоий педагогика эса жамият аъзосини тарбиялаш ва унга таълим бериш тўғрисидаги фандир.

Ижтимоий педагогика жараён ва ходсаларни маълум специфик аспектда ўрганади. Педагогик билимларнинг бу янги тармоги спецификаси «ижтимоий» сўзида намоён бўлади. «умуминсоний тушунча инсонлар ҳаётини фаолияти, уларнинг ўзаро мулоқат» формалари бўлган нарсаларни ўзида жамлайди. Шундай қилиб, педагогика ёш ўсиб келаётган авлодни тарбияловчи ва таълим берувчи фан асослари ижтимоий педагогика таълим-тарбия жараёнида боланинг жамият ҳаётига киритишни таъминлайдиган

аспектни тадқиқ этади.

Инсонни атрофдаги мухит билан ўзаро алоқасига таъсири асосида ривожланишини унинг ижтимоийлашиш жараёни деб таъкидлаш мумкин.

Зеро ижтимоий норма –маданият кадр–қимматлар эгаллаши лозим шунингдек бу жамиятда инсонни ўз қобилиятларини реализатсия қилиниш,

назорат қилиш ижтимоий ижтимоий тажрибани эгаллаш (билимлар кадр–қиммат хулқ–атвор қоидалари жараёни ижтимоий ходиса деб номланадн.

Болани ижтимоийлаштириш мураккаб ва давомли ходисадир. Бир томондан

хар қандай жамият ўзининг ривожланиш этапида маълум ижтимоий,

маънавий кадр– қиммат, ўз ини тутиши, ахлоқий қонун–қоидалар, нормалар

ишлаб чиқади.

Жамият бир авлод шу жамиятдаги қонун – қоидаларни эгаллаб унинг тенг ҳуқуқли аъзоси сифатида яшаб, фаолият курсатишни кўз да тутати.

Бунинг учун жамият таълим–тарбия нормаси орқали шахсга таъсир

курсатади Иккинчи томондан, атрофдаги оламда содир этилаётган турли

ходисалар унинг шаклланишга таъсирини курсатмай қолмайди.

Жамият ўзаро муносабатда бўлган ўзаро ҳаракатланадиган хилма–хил

ижтимоий институтларни ўзида намоён қилади. Шулар орқали бола

томонидан ижтимоий нормаларни эгаллаш жараёни амалга ошади. Булардан

баъзилари болани ривожланиши ва ижтимоий шаклланишига таъсир

курсатади, бошқалари эса унинг шахсий сифатларини шаклланишига ижобий таъсир курсатади. Бундай ижтимоий институтлар қаторига оила, таълим, маданият ва дин киради.

Ўз қобилиятини инсон томонидан жамиятда қуплаб қуйдаги жараёнларда амалга ошади;

А) Инсонни жамият билан стихияли ўзаро муносабатда ва унинг ҳаётий жабхаларига стихияли таълим жараёнида.

Б) Инсонларни у ёки бу категориясига давлат томонидан педагогика нимани ургатадиқ Ижтимоий педагогика инсонларнинг бутун эгалаётганаётган давом этаётган амалга оширадиган ижтимоий тарбияни тадқиқ таъсир курсатиш жараёнида.

В) Инсон ривожланиши, уни тарбиялаш учун қулай шарт—шароитлар яратиш.

Г) Инсон ўз ини тарбиялаши ва ривожлантириш жараёнида.

Шундай қилиб, ривожланиш инсонни шаклланиш жараёни, ижтимоийлаштириш—конкрет ижтимоий шароитлар асосида ривожлантиришдир.

Инсон тарбияси асосан оилада амалга оширилади. Бу ҳолатда биз оилавий педагогика объекти бўлган оилавий хусусий тарбияларида мулоҳоза юритамиз.

Тарбиялаш диний идоралар орқали амалга ошади. Бунда конфессионал

тарбияга дуч келамиз.

Тарбиялаш давлат ва жамият томонидан шу мақсадида ташкилотлар орқали юзага келади. Бу ижтимоий педагогика тадқиқот объекти бўлган ижтимоий тарбиялаш жараёни хусусида фикрлаймиз.

Ижтимоий тарбиялаш сиёсатшунослик, ижтимоий: жараёнининг таркибий қисми ҳисобланади. Ижтимоий педагогика маънада уни ижтимоийлаштириш билан бориш олдида урганади яъни, планета, мамлакат мактаблардаги инсон тарбиясига ижтимоий омиллар таъсир этиш ишлаб чиқариш тарбиясида оила, оммавий ахборот воситалар, атрофда одамлар билан мулоқот урнини қуриб чиқади.

Ижтимоий педагогикани нима учун урганиш лозим:

Ижтимоий педагогика – фаннинг шундай таркибик унинг воситасида:

Биринчидан инсон ҳаётда маълум сабаблар асос ичида юзага келган ҳодислар урганилади.

Иккинчидан инсоннинг ривожланиши учун қўллай шароитлар яратишни кўз да тутди.

Учинчидан таъсир этувчи ҳодисаларни олдини олади.

Ижтимоий педагогика укув предмети сифатида ижтимоий педагогик фаолият тасвирини характерлайдиган вазифасини амалга оширади. Бу вазифани амалга ошириш ижтимоий педагогикани урганиш жараёнида талабалар томонидан бир қатор мақсадларни амалга оширишни кўз да тутди: маълум доирадаги назарий билимларни эгаллаш ва буларни амалда қуллаш

муаммони олдиндан куриш ва ечишга субъект ва ижтимоий жараёнга кура ижтимоий гуманитарик муносабатларни шакллантириш.

Ижтимоий педагогика ижтимоий тарбия муаммосини урганади. Бу ижтимоий педагогика укув курсини тузилишини ўзида акс эттиради. У ижтимоийлаштириш жараёнини ижтимоий педагогик ходиса сифатида урганади

Ижтимоий педагогика педагогиканинг мустақил бир булаги бўлиб у кишилар жамоаси ҳамда алохида шахсларга таълим тарбия жараёнидаги ижтимоий муаммолар уларнинг келиб чиқиш сабаблари ҳамда бу муаммо-ларнинг бартараф этилишининг назарий ва амалий жихатларини ургатади.

Ижтимоий педагогика фани ижтимоий шахснинг ўзига хос мил-лийлик томонларини тарбия жараёнида ургатиб боради.

Педагогика ва социал педагогика бир-бирига жуда боғлиқ, лекин уларнинг фарқи шундаки Педагогика фани ижтимоий шахснинг таълим ва тарбияси билан хуғулланади. Ижтимоий педагогика эса бола хақсини ва унинг болалигини ҳимоя қилади.

Ижтимоий педагогика фанининг максоди ва вазифаси.

Педагогик социология фанининг максоди жамиятдаги ҳар бир шахснинг ҳаётида учрайдиган ижтимоий муаммоларни бартараф этиш ва ҳал қилишдан иборат. Таълим ва тарбия масалалари билан шугулланиш , кексалар , қариялар ; касал ва боқувчисини йукотганлар , меҳрибонлик уйида тарбияланаётган болалар ҳолидан хабар олиш. Шу жумладан фоҳишабозлик,

наркомания ва қонунбўз арликка қарши курашиш. Бу иллатлардан жамиятни айниқса келажак авлодни химоя қилиш қўқ

Ижтимоий педагогика фанинг вазифаси қуйидаги 4 босқични ўз ичига олади.

1. Болани ва усмирни ҳақиқатгуй қилиб тарбиялаш ва вояга етказиш;

2. Шахсинг мустақил фикрлай олиши, муаммога дуч келганида уни мустақил равишда ҳал қила олиши ва ўз муносабатини билдириши;

3. Атрофдаги кичилар билан эркин ва маданият ҳолда муомала қилишни ургатиш;

4. Ҳаётдаги ўз олдига қуйган мақсад ва вазифаларини онгли равишда тушунишга ургатиш;

Ўзбекистонда ижтимоий педагогикани тиклаш ва уни янги босқичга кутариш учун хорижий мамлакатлар тажрибасини урганиш, бу соҳадаги илмий билимлар ва миллий тадбирларни ривожлантириш бу жараён давомида юзага келадиган муаммо ва кийинчиликларни таҳлил қилиш ҳам катта роль ҳайнади.

Ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишларининг ривожланиш тарихи жуда яқин. Энг аввало, уларни одамларга алоҳида ғамхурлик ва эътибор

талаб этадиган маданий – тарихий анъана бирлаштириб туради. Ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишларда раҳм – шавкат, «хайрия», «ёрдам» каби тушунчалар жуда кўп ишлатилади.

Аммо уларнинг аниқ ифодаланган ўзига хос жихатлари ҳам бор, мамлакатимизнинг дастлабки ривожланиш боскичида улар расман тан олинган институт сифатида намаён булди, масалан, ижтимоий ишлар аҳолини ижтимоий химоялаш соҳасида ривож топди, ижтимоий педагогика эса, юқорида таъкидланганидек, таълим тизимида ва ёшлар ишлари бўйича кумита муассасаларида ривожланди.

Ижтимоий педагогик ва ижтимоий ходимлар фаолияти астасекин кенгайиб, бири иккинчисини тулдира борди.

ишларини ўз вий равишда кушиш, яъни маънавий – мафкуравий, маърифий фаолиятини педагогика билан бирга олиб бориш учун зарур шароит яратиш лозим.

Бу ижтимоий педагогика соҳасидаги янги ижтимоий буюртма бўлиб, тадқиқот ишларини йулга куйишда ҳақиқий жушқинлик касб этади.

Кўпгина мустақил фанларнинг бирлашиб бир объектни ҳар хил нуқтаи назардан урганганда интеграция муаммоси кўз атилади. Мн-педагогиканинг бошқа фан лар билан тукнашиши натижасида яна мустақил фанлар юзага келди. Философия билан – таълим философияси, Социология билан

— таълим ва тарбия социологияси, Психология билан – педагогик психология.

Ижтимоий педагогика педагоги-кадан ажралиб чиқдан. Унинг кузатув марказида педагогикада урганладиган барча жараёнлар намоён бўлади.

Ижтимоий педагогика алохида фан ва амалий фаолият соҳаси сифатида боланинг ижтимоий муҳитда ривожланиши. (социумда ривожланиши) билан шуғилланади.

Ижтимоий педагогикнинг бошқа фанлар билан алоқаси, Социология билан —

таълим ва тарбия социологияси, Психология – педагогик билан

2-МАВЗУ: Ижтимоий педагогика асослари

Дарсда хал этиладиган масалалар

1. Ижтимоий педагогика алохида фан ва амалий фаолият соҳаси сифатида

2. Одам – индивид ва шахс сифатида. инсон шахсининг моддияти; биологик, психологик ва ижтимоий жihatларнинг уйғунлашуви;

3. Шахсининг таркиб топишида ирсият, муҳит ва камолот (таълим тарбия);

4. Ривожланиш – шахсининг жисмоний ва аклий жihatдан етишиш жараёни эканлиги;

5. Уқувчи шахси камолот жараёнининг объекти ва субъекти

Таянч иборалар:

1. Шахс.
2. Биологик ходиса.
3. Педагогик жараён.
4. Одам индивид.
5. Ирсият.
6. Аклий, ахлоқий, эстетик, жисмоний тарбия.
7. Ривожланиш.

.

Фукаралар ўз конституциявий ҳуқуқларига, конкрет табиий, иқтисодий, ижтимоий – тарихий, миллий маънавий – маданий шароитларга асосланган ахлоқ нормаларига тула риоя этган ҳолдагина ривожлана олади.

Ижтимоий таълим ва тарбия тизимидан утган ҳар бир одам – шахс сифатида шаклланади.

Ижтимоий вазифаларни бажариш лаёқатига эга бўлган, ўз ининг кизикиши, қобилиятини ижодий намоиш эта оладиган, жамиятнинг бошқа аъзолари билан муваққил муносабатга кириша оладиган одам шахс сифатида ижтимоий мавқега эришади.

Айни вақтда ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишлар амалий фаолияти бир – бирига жуда яқин, бу яқинлик вазифасига қура, мазмунига қура ва иш методига қура юз беради, улар ҳеч қачон бири иккинчисини

кесиб утмайди.

Президентимиз Ислам Каримов «Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар» китобининг кириш қисмида таъкидлаганидек, миллий давлатчиликка доимо хавф бўлган, бор ва бўлади. Бу хавф – хатарини бартараф этиш учун маънавий – маърифий фаолиятни янги босқичга кутариш, миллий истиклол ғоясини жорий этиш масаласида ижтимоий педагогик ёндашувидан кенг фойдаланиш: дифференциациялашган психологик – педагогик дастурни, янги дарслик ва қўлланмаларни яратиш зарур. Жамият дунё ҳамжамиятининг динамик ўзгариши муносабати билан уқитиш, тарбиялаш, тарғибот ва ташвиқот ишларини ўз вий равишда қушиш, яъни маънавий – мафкуравий, маърифий фаолиятини педагогика билан бирга олиб бориш учун зарур шароит яратиш лозим.

Бу ижтимоий педагогика соҳасидаги янги ижтимоий буюртма бўлиб, тадқиқот ишларини йулга қуйишда ҳақиқий жушқинлик касб этади.

Ижтимоий педагогика педагогика соҳасининг педагог фаолияти билан боғлиқдир. Шунинг учун ижтимоий педагоглар педагогика Университетларида етишиб чиқадилар. Ижтимоий педагог педагогик соҳасида асосий боғлиқликларидан бири – соҳа объекти болалардир. Ижтимоий педагог фаолиятининг марказида эса нормал ижтимоий фаолиятдан четлашган – болаларни жамиятдаги тенгдошлари қаторига

кайтариш хисобланади. Ижтимоий педагогика фанининг объекти ижтимоийлаштиришга мухтож бўлган болалар, уларга аклий, педагогик психологик, Социал ахлоқий нормалардан четлашган ижтимоий тарбия олмаган ва жисмоний, аклий, психик томондан бўз илишга юл куйиладиган болалар улар ҳаммаси жамиятининг алоҳида ёрдамига мухтождир. Ижтимоий педагог – фақат уқитувчи эмас, бола қандай уқийганини ва ривожланаётганини тушунадиган ва хис этадиган шахсдир. У бола ҳаётини, кечинмаларини худди ўз ичкидагидек тушунадиган ва унинг маънавий, маданий, ахлоқий ривожланишида йўлланмалар бера оладиган мутахассис бўлмоғи керак. Шунинг учун ҳақиқий педагог фақат ўз фанини билибгина қолмай, айти вақтда болалар ва катталар билан ижодий мулоқот қила оладиган, ўз устида ишлайдиган инсон бўлиши муҳим аҳамиятга эга.

Шахс тарбияси ва ривожланиши педагогика фанининг муҳим муаммоси ҳисобланади. О'сиб ва ривожланиб боровчи инсон тарбия объекти ҳисобланади. Инсоннинг ривожланиши бутун ҳаёти давомида давом этади. Бунда у турли о'згаришларни жисмоний, руҳий, миёдор ва сифат о'згаришларни о'з бошидан кечиради. Инсонда бо'ладиган жисмоний о'згаришларга – бо'йиннинг о'сиши, вазнининг оғ'ирлашиб бориши, суяк ва мушак тизимларининг ички аъзолари ва асаб тизимининг о'згариб бориши қиради. Руҳий о'згаришлари эса унинг ақлий ривожига алоқадор бо'лади ва

инсонда руший сифатларнинг шаклланиб бориши, унда шайт учун зарур бо'лган сотсиал сифатларни таркиб топиши шисобланади.

Одам боласининг ривожланиши – бу мушим жараён шисобланади. Сшахсининг камол топишида ва унинг хул=ига ижтимоий ва биологик омилларнинг таъсир кучи шамиша бир хил бо'лавермайди. Сшахсининг фазилатларини то'г'ри ани=лаш ва бехато башолаш учун уни турли муносабатлар доирасида, турли вазиятларда кузатиб ко'риш лозим.

Педагогикада "шахс" тушунчаси "инсон" тушунчасидан фар=ли о'ларо=, у инсоннинг ижтимоий хусусиятларини англатади. Янги жамият бош=а одамлар билан муомалада бо'лиши, муносабат о'рнатиш натижасида шаклланиб борадиган сифатларни билдиради. Инсон руший хусусиятларини ривожланиши (а=л, ирода, ди==ат, шаракат ва шоказо), шайтда о'з о'рнини топа олиши, унинг Ватан, хал=нингт равна=и ё'лида ог'ишсмай, эъти=од билан хизмат илиш, имонли бо'лиши, инсонни шахс даражасига ко'таради. Бундай сифатларнинг ро'ёбга чи=иши тарбияга бог'ли= бо'лади.

Фан фаолиятининг бир сохаси у янги объектив билим ва куникмаларни яратади. Инсон ривожланиши жуда кийин протсесс. Ривожланиши хар қандай тирик организмга шу жумладан инсонга хам хосдир. Ривожланиш ташки ва ички факторлар таъсири остида бўлади.

Ташки факторларга: Инсони ураб турган таббий ва ижтимоии мухит

киради. Болаларда маълум шахсий жихатларни шакллаштиришга қаратилган мақсадли юналтирилган фаолият қиради. Ички факторлар: биологик факторлар қиради. Инсон ривожланишга таъсир қиладиган факторлар бошқариладиган ва бошқарилмайдиган бўлади. Боланинг ривожланиши процессида турли фаолиятларга дуч келади: уйин уқиш, меҳнат, спорт ва бошқалар, турли кишилар билан мулоқотда бўлади ота-онаси, ака укаси, қариндошлари дустлари ва бошқалар билан.

Турли фаолиятларда турли инсонлар билан мулоқотга киришиш натижасида турли ижтимоий қуниқмалар ҳосил бўла бошлайди. Боланинг нормал ривожланиши учун мулоқотнинг аҳамияти жуда каттадир. Болага глобалний, экологик факторлар: сув, ҳаво ифлосланиши ҳозирги кунга келиб қур, сақов яъни нуқсонли болаларнинг қупайиши кўз атилмоқда. Экологик факторлар натижасида таъинч аппарат бўз илишини, шизофрения қон қасалликлари қаби қасалликларга олиб қелмоқда.

Лекин болани ижтимоийлаштиришда процессида буларни ҳаммасини ҳисобга олиш қерак ижтимоий факторларга: Микро факторлар макро факторлар, мезон факторлар қиради.

Боланинг ривожланишида социумнинг аҳамияти жуда каттадир. Болага энг яқин бўлган социумлар булар-оила турли қил гуруҳлар турли қил тугараклардир. Бола бир социумдан иққинчисига утиб юриши мумқин. У факатгина бу социумдан ўзига мос қеладиган қулай шароитни қидиради ва

шу кидириш натижасида ўзига ижтимоий малака етиштириб боради,бу орттирган малака салбий ёки ижобий булиши мумкин.

Боланинг социумда ривожланишига ижтимоий маком шахсининг таъсири жуда катта бўлади.Ижтимоий маком тугма,орттирилган бўлади.

Тарбия тарихий вужудга келган ижтимоий ходиса бўлиб, кейин хулкни бошқариш ва белгилаш бир – бирини талаб этадиган ва белгилайдиган таркибий қисмлар – ахлоқий онг ахлоқий фаолият ва ахлоқий муносабатларнинг мураккаб йигиндисидир.

Тарбия – шахсни мақсадга мувофиқ; такомиллаштириш учун уюштирилган педагогик жараён бўлиб, тарбияланувчиларнинг шахсига мунтазам ва системали таъсир этиш имкониятини беради.

Тарбия кишилиқ жамиятнинг пайдо булиши билан вужудга келди, тараккий этди, жамиятнинг ўз гариши билан тарбия ҳам ўз гариб борди.

ААвлоний тарбия ҳақида гапирар экан шундай деган эди: тарбия бизлар учун, ё хаёт, ё момот, ё нажот, ё халокат, ё садокат, ё фалокат масаласидир.

Расули акром Набийи мухтарам саллолоху алайху васаллам афандимиз:

«Инсонларнинг қарами динидадир, муруввати ақлидандир, насаби ахлоқдандир,

–демишлар».

Маълумки инсон бутун умри мобайнида ўзгариб, ривожланиб боради. Лекин болалик, усмирлик ва успиринлик давридаги узиш нихоятда кучиш кечади. Бола мана шу йллар мобайнида ҳам жисмоний ҳам рухий жихатдан узиши ва ўз гариши туфайли шахс сифатида камолга етади, бунда улар характериға сингдирилаётган тарбия мақсадға мувофиқ таъсир этиши натижасида бола жамият аъзоси сифатида камол топиб мураккаб ижтимоий муносабатлар жараёнида жамиятда ўзига муносиб урин эгаллайди. Шунинг учун ҳам Л .И.Божович одам шахс булиши учун у психик жихатдан ривожланиши, ўз ини бир бутун инсон деб хис қилмоғи ўз хусусият ва сифатлари билан бошқалардан фарқ қилмоғи керак деган эди.

Хар бир одам шахс сифатида турлича намоён бўлади. Бир одам бошқасидан ўз ини мижози феъл- атвори. қобилияти, ақлий ривожлашға даражаси, эҳтиёж ва қурсатишлари билан фарқ, қилади. Булар одамнинг шахсий, рухий хусусиятлари бўлиб, ана шу хусусиятларининг ривожланиши талим-тарбия чуққисига эриштанган сунг. инсон шахс сифатида ўз ини намоён қила олиши мумкин. Айни вақтда одам атроф мухитда рун бераётган воқеа ва ходисаларға нисбатан ўз нуқтаи назарға ҳам эға булмоғи керак. Бу ҳам шахсни бирини иккинчисидан фарқлантирадиган белгилардир.

Шахс ижтимоий муносабатларда ҳам намоён бўлади. Аниқроғи хар бир ходамнинг меҳнатға, қишиларға, жамиятға нисбатан муносабати ҳам турлича ифодаланади. Шахсинг ахлоқий ва фаоллик даражасига хос сифатлари ҳам

уни бошқлардан ажратиб туради.

Шахс хақида гапирилганда табиий ҳолатда шундай савол тугилади. Хар қандай одам шахс була оладими Шахс булиши учун нималар қилиш керакқ Бу саволга шундай жавоб бериш мумкин. Инсоннинг Социал мавжудод сифатида шахсга айланиши учун энг аввало. ижтимоий хаёт тартиблари ва яхши тарбия керак бўлади. Ана шундай омиллар таъсири остида инсон ривожланади ва шахсга айланади.

Педагогика соҳасида тадқиқот олиб борувчи олимларнинг қуп йиллик изланиш натижалари асосида инсоннинг ривожланишига қуйидагича таъриф беришади: Оддийдан мураккабга, қуйидан юқорига, эски сифатлардан яхши ҳолатга утиш, янгиланиш янгининг пайдо булиши ва эскининг улиб бориши, микдор ўз гаришнинг сифат ўз гаришга олиб келувчи мураккаб ҳаракат жараёни деб қарайдилар. Зеро, хаёт қрунларининг курсатишича ҳам ривожланишнинг асосий манбаи қарама-қдршилиқлар уртасидаги қурашдан иборатдир.

Инсоннинг муносабатлар доирасига нафақат ўз га қишилар билан алоқаси, балки табиатга, жамиятга , хаётга, меҳнатга бўлган муносабатлари ҳам қиради. Мана шундай муносабатлар асносида инсон ўз ининг қобилиятларини, ақлини, қаросатини намоён қила бошлайди. Бу билан у ўз хақидаги Ватанига, умуман бутун борлиқдаги муносабатини ифодалайди. Табиийки, бу фазилатлар фақат тарбиянинг маҳсули бўлиб ҳисобланади. Шунинг учун ҳам инсон ривожланишини унга сингдирилган тарбиянинг

натижаси деб караш мумкин.

Шахсини ривожлантириш вазифасини тўғри хал қилиш учун аввало унинг халкига таъсир этувчи омилларнинг табиатини, шахснинг шахсий хусусиятини яхши урганмок лозим. Бунингучун турли муносабатлар доирасига куйиб кўз атиш даркор.

Ана шундагина шахснинг ижтимоий хулки маънавий киефаси, инсоний фазилатлар руёбга чиқади,,

«Хар бир инсон, деган эди Фаробий; ўз табиати билан шундай тўз илганки. у яшаш ва юксак етукликка эришмок, учун куп нарсаларга мухтож бўлади, у бир ўз и бундай нарсаларни кулга кирита олмайди ва уларга эга булиш учун инсонлар жамоасига эхтиёж тугилади. Ху сабабли одам яшаш учун зарур бўлган нарсаларни бир-бирларига етказиб берувчи ва ўз аро ёрдамлашувчи куп инсонларнинг бирлашуви оркалигина ўз табиати буйича интилган етукликка эришув мумкин.

Тарбиячининг болага сингдириши лозим бўлган тарбия самарали таъсир этиши учун унинг усиш ва ривожланиш конуниятларини яхши билиш, шахсий хусусиятларини хисобга олиши мухим шартлардан биридир.

Болаларга шахсий фаркни уларнинг рухий холатининг турлича намоён булишини, хулки ва карашларидаги фаркни кайси омил белгилайди деган табиий савол тугилади. Демак, инсон ривожланишда биологик омилми, ижтимоий омилми ёки тарбия омилми кайси, бири етакчи рол уйнайди деган саволга жавоб бериш лозимдай куринади. Бу; саволга турли тарихий

лаврларда турлича ёндошиб, жавоблар берилган. Хозирги кунда ҳам бу

масалага турли нуктаи назарлар билдирилмокда.

Очикроги, фанда одамнинг шахс сифатида ривожланишига биологик ва Социал омилларнинг таъсири уртасидаги муносабатни белгилаш борасига мунозара куп асрлардан бери давом этиб келмокда. Куп асирлик мазкур мунозара замирила икки бир-бирига карама қарши нуктаи назар вужудга келган. Улардан бири одам боласининг шахс сифатида ривожланишида табиий-биологик омиллар хал қилувчи рол уйнайди деса, иккинчи тоифа олимлар эса ижтимоий воқеалар тарбиянинг мухим омил эканлигини такидлайлилар. Биринчи гуруҳ олимларининг фикрича одам боласининг ривожланиши тугма имкониятларга боғлиқ бўлиб, ривожланиш эса узиш ва табиий тугма хусусиятларнинг микдорий ўз гаришларидан иборат экан. Демак, болага она аджида авлод-аждодларидан тугма утган хусусиятларгина ривожланади, деган тушунча келиб чиқади. Бу нуктаи назар намоёнлалари тарбиянинг ролини чеклаб ривожланишнинг инкор этадилар. Бундай илмий фараз фанда биологик юналиш деб ататади. Бу Гтуналишнинг дастлабки намоёндалари кадимги юнон олим ва файласуфлари Аристотел, Платон, Сукрот ва Демократларнинг педагогик карашларида ўз аксини топиб. улар одамлар азалдан бири иккинчиси устидан хукмрон булишга. бири камбакал, бири бой бўлиб яшашга ва бунда итоат этиб. бу оллохнинг иродаси деб

сабр–токат қилишга даъват этилган. Такдир. толе хар кимнинг хаётдаги урнини белгилаб берган. Ризк–рўз ини. умрини улчаб бсрган. Шу жумладан инсоннинг келажакда қандай инсон булиши хам уларнинг наслий сифатларига куп жихатдан боклик, деб курсатганлар.

Айтиш жоизки, худди шунга якин нуктаи–назарни ХВИ аср фалсафасида вужудга келган «префоризм» окими намоендатарининг фикрларида х;ам учратиш мумкин. Улар одам боласига она пуштидан қандай сифатлар утган булса, факат шу сифатларгина шаклланади деб ижтимоий мухит ва тарбиянинг ролини чегаралаб куйишади.

Инсон шахси ва унинг. хулк–атворнинг ривожланишрха наслнинг ролини юксак бахолаган яна бир окдм «бихевиоризм» бўлиб, у XX асрнинг бошларида кенг таркалди.

Бу окимнинг кўз га куринган йирик намоёндалари Эдуард Трондаик бихевиоризм таълимотига асосланиб, одамнинг хулк–атвори механик стимуллари организмда бевосита тугдирадиган куплаб кулинадиган механик машклар билан мустахкамладиган соф ташки реактсиялардан иборатдир, дейди. Унинг фикрича, шахснинг барча хусусиятлари. шу жумладан онг ва аклий кобилият

хам наслдан наслга утади, гуё одамнинг «кўз и, тишлари ва бармоклари каби аклий кобилияти табиатан берилгандир Инсон «генлар батареяси» бўлиб, улар наслдан–наслга тутма утиб боради ва шахснинг ривожланишини хам, унинг келажagini хам шулар белгилайди, дейди.

Американинг «прогматик» пелагогикасининг атоқди вакили Д.Дюи ва унинг назариясининг давомчиси А.Комбслар ҳам шахс ривожланишини биологик омил деб изохлайдилар. Улар ривожланишни фақат микдорий ўзгаришдан иборат деб курсатадилар. Одам нима билан тугилган бўлса, тарбия жараёнида бу сифатлар ва хусусиятлар ўсиб боради. Тарбия ташқаридан киритилган нарса эмас, одам билан дунёга келган хусусият ва қобилиятни ўзгартиради» – дейди Д.Дюи.

Дарҳақиқат, педагогика фани одам боласининг шахс сифатида ривожланиб, тараккий этиб боришини ута мураккаб ва қарама-қарши жараён деб билали. Унинг шахс сифатида шаклланишида насл ҳам (биологик омил), ижтимоий муҳит ҳам (бола яшайдиган шароит), тарбия ҳам ўз холи ва ўз урни билан муҳим рол уйнайди. Бу ҳар учала омилнинг қайси бири етакчи эканлигини педагогика фани асрлар мобайнида авлод-аждодларимиз туплаган тажрибаларга суянган ҳолда илмий нуқтаи назардан исботлаб беришга ҳаракат қилади.

Шахс маълум ижтимоий тўз илгана махсули. Унинг моҳиятини ижтимоий муосабатларнинг ташил этади у яшаётган жамиятдаги конкрет тарихий шароит белгилайди. шахснинг ҳаётий фаолиятида содир бўладиган ижтимоий муҳит унга ҳам ижобий ҳам салбий курсатиши мумкин. Зеро, одам ота-боболар тажрибасини урганайди, шахс сифатида ривожланиб боради,

урганган тажрибаларни такомиллаштиради. Натижада уларни ўз фаолиятида қўллайдилар.. Ана шу яшаётган шароит ва меҳнат қилаётган шароит унга бўлаётган тарбиявий таъсир ва фаолият жараёнидаги активлик туфайли шахсий хусусиятлар вужудга келади, Демак, одам шахсининг жамиятдаги ривожланиши табиат, муҳит ва инсонинг ўз и уртасидаги мураккаб алоқд таъсири остида руй беради, инсон уларга актив таъсир этади ва шу юл билан ҳаётини ўз табатиини ўз гартиради.

Педагогик ва психологик оқимлар шахсининг ривожланишида ирсиятнинг ролига катта аҳамият бериш билан бирга муҳит ва тарбиянинг ролига ҳам юксак баҳо беришади.

Зотан шахсининг қамолга етишида ирсият ва биологик омилларнинг ролини инкор этиш асло мумкин эмас, лекин болаларга ўз гармас хусусиятларгина утади деб тушунмаслик ўз гарувчан хусусиятлар ҳам унутмаслик керак. Тарихий тараккиёт жараёнид одамнинг анатомик белгилари. ўз гарилари авлоддан-авлодга мустаҳкамланиб бориши наслдан-наслга утиши мумкин.

Айни вақтда, одам боласига хос хусусиятлар ҳам ирсият юли билан утади, аммо |бу хусусиятларнинг ривожланиши учун улар инсонлар орасида яшаши, алоқа қилиши муҳим рол уйнашини унутмаслик лозим.

Агар болада тугма лаёкатлар булсаю, лекин, уни устиришга ёрдам берадиган ижтимоий, оилавий ва тарбия муҳити булмас экан инсон бўлиб тугилишнинг хожати ҳам юқдир.

Мадомики шундай экан, демак, бола ўз лаёкатига мос шароитларда ўсиб зарур фаолият билан шугулланса, лаёкат эрга куришиб, ривожланиши, аксинча, зарур шароит булмаса бор қобилият ҳам юк бўлиб кетиши мумкин. Мана шундай нуқтаи назар инсон лаёкатининг намоён булиши ва қобилият сифатида ривожланиши тула-тукис хаёт шароитига боғлиқ. эканлигини курсатади.

Одам боласидаги қобилият қуртакларининг ривожланиши. аввало ижтимоий мухитга боғлиқ экан. Яна шу нарсани ҳам айтиб утиш керакки. шароит қулай ва ноқулай булиши ҳам мумкин.

Бутун жахонга маълум ва машхур урта осийнинг буюк алломалари оналаридан бири табиб, бири шоир, бири хандаса. бири мухандис, бири файласуф бўлиб тугилмаган, балки, уларнинг яшаб турган даври, ижтимоий мухити қолаверса оила мухити уларнинг мана шундай инсонлар бўлиб етишишларида асосий туртки бўлган, улар яшаб турган хаётнинг маъноси, идеал ва воқелик, ахлоқий ҳақиқат бурч ва борлик, ахлоқий хаётда объективлик ва субъективликнинг ўз аро муносабати, билиш ва кадр қиммат сингари ахлоқий сифатларнинг ута шаклланганлиги ҳам бу каби инсонларни етишиб чиқдида асосий туртки бўлади. Уша даврда инсонпарварлик ғоялари кадр-қиммати. инсонийлик янги ва юксак боскичга кутарилган эди. Шунинг учун ҳам Мирзо Бедил Ҳақди равишда тарбияда инсон кадр-қимматининг буюклиги ҳақида гапириб шундай дейди: – «Ҳазрати

инсоннинг хурмат-эҳтиромга сазовор эканлигини тан олмаган ҳар ким малъундир».

Дарҳақиқат бундай инсонлар кадриятларимиз даҳрси булиши ином Бухорий, , Фаробий, Аҳмад Яссавий, Юсуф Хос хожиб, Суфи Оллоёр, Абу Райхон Беруний, Абу али ибн Сино, Умар Хайём, Саъдий Схерозий, Абдурахмон И Жомий, – Алишер Навоий, Захриддин Мухаммад Бобур. Мирзо | Улугбек, Мирзо Бедил, Аҳмад Дониш ва бошқа купгина мутафаккирларнинг таълим-тарбия ва маърифат ҳақидаги ғояларидан кенг фойдаланиш ва уларнинг дидактик карашларини педагогика фанининг риволанишида методик асос килиб олиш бугунги кун талабидаги ёшларни тарбиялашда муҳим омил бўлиб ҳисобланади

Индивиднинг социумга киришии мураккаб жараён ҳисобланади.. Бир томондан, индивидга ҳамжамиятлар аъзоси сифатида фаолият курсатиш имконини берадиган муайян кардиятлар тизимини (нормалар, намуналар, билимлар, тасаввурларни) ўз лаштириб олишни ўз ичига олади. Иккинчи томондан, – шахснинг ўз ижтимоий тажрибасини орттириши ва ўз ини фаол карор топтиришини ўз ичига олади.

Ижтимоийлашувининг самарадорлигини (одамнинг ижтимоий жараёнларга тула – тукис кушилганлигини) билдирувчи энг муҳим курсаткичлар ижтимоий фаоллик ва харакатчанликдир.

Ижтимоий фаоллик – шахснинг ижтимоий жараёнларда онгли равишда

катнашиши, уларга таъсир курсатиш имкониятининг мувжулдигидир. Тоталитар тизим шароитида ижтимоий тизимнинг хар қандай жойида одам ижтимоий жараёнларга таъсир курсата олмас, уларни ўз гартириш йулида ижтимоий фаоллик курсата олмас эди. Бу хол одамнинг жамиятдаги ўз урнини белгилаб олиши жараёни купинча унинг реал истаклари ва интеллектуал қобилиятларига боғлиқ булмаслилигига боғлиқ булмаслилигига олиб борар эди. Бинобарин, шахснинг социал роли унинг ижтимоий жараёнлар хамда уларни ўз гартириш имкониятлари хақидаги тасаввурларига адекват эмас эди.

Индивиднинг социумга киришиши иборат мураккаб жараён хисобланади. Бир томондан, индивидга хамжамиятлар аъзоси сифатида фаолият курсатиш имконини берадиган муайян қардиятлар тизимини (нормалар, намуналар, билимлар, тасаввурларни) ўз лаштириб олишни ўз ичига олади. Иккинчи томондан, – шахснинг ўз ижтимоий тажрибасини орттириши ва ўз ини фаол қарор топтиришини ўз ичига олади.

Ижтимоийлашувининг самарадорлигини (одамнинг ижтимоий жараёнларга тула – тукис қушилганлигини) билдирувчи энг мухим курсаткичлар ижтимоий фаоллик ва харакатчанликдир.

Ижтимоий фаоллик – шахснинг ижтимоий жараёнларда онгли равишда катнашиши, уларга таъсир курсатиш имкониятининг мувжулдигидир. Тоталитар тизим шароитида ижтимоий тизимнинг хар қандай жойида одам ижтимоий жараёнларга таъсир курсата олмас, уларни ўз гартириш йулида ижтимоий фаоллик курсата олмас эди. Бу хол одамнинг жамиятдаги ўз

урнини белгилаб олиши жараёни купинча унинг реал истаклари ва интеллектуал қобилиятларига боғлиқ бўлмаслигига боғлиқ бўлмаслигига олиб борар эди. Бинобарин, шахснинг социал роли унинг ижтимоий жараёнлар ҳамда уларни ўз гартириш имкониятлари ҳақидаги тасавурларига адекват эмас эди.

Жамият ҳаёти марказлаштирилган бир шароитда шахснинг ижтимоий ҳаракатчанлиги ҳам, яъни жамиятдаги ўз мавқеини истаклари ва қобилиятларига мувофиқ ўз гартириш имконияти жуда кам эди. Одамнинг ҳаётдаги ўз урни ҳақидаги тасавури билан реал мавқеи уртасида фарқ бўлган бир шароитда ижтимоий мақомни шахсий талаблар, қобилиятлар ва қадрият йуналишларига мувофиқ ўз гартириш мумкин эмас эди.

Назорат саволлари

1. Педагогикани фан сифатидаги хусусиятларини курсатиб беринг.
2. Ижтимоий Педагогикани функцияларини айтиб беринг.
3. Ижтимоий педагогика терминига тавсиф беринг.
4. Ижтимоий Педагогикани функцияларини санаб беринг.

3– МАВЗУ Ўзбекистон ва чет элда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихи

Режа:

1 Ўзбекистон ижтимоий педагогиканинг ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.

2 Чел эл ижтимоий педагогика ривожланиш тарихидан.

3 Ижтимоий педагогикани ривожланиш босқичлари

Асосий тушунчалар: Ижтимоий иш, меҳрибонлик, хайрия.

Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.

Ижтимоий педагогика фанинг тараккиёт босқичлари.

Ижтимоий педагогика фани бундам 200 минг йил олдин ҳам мавжуд бўлган. Фақат унда бу фан педагогиканинг таркибида бўлган. Педагогик социология фанинг илк куртаклари Европа ва Осиёда ёзилган. Бу фан асосан 820–829 йиллардан бошлаб ривожланган, ал-батта фан бўлиб эмас. Хозирда пед.социология фан сифатида кири-тилган. Педагогик социология фанинг интеграцион тармоги сифатида.

Хар бир фан анқ бир ҳақиқатдан “ўсиб чиқади”, унинг аксини ифодалайди. Илмий билимлар амалий фаолиятдан ўз илган ҳолда

ривожлана олмайди. Айнан амалиёт исталган фаннинг манбайи хисобланади. Бошқа томондан, барча амалий фаолият ҳам агар илм фан ютуқларига асосланган бўлса янада самарали бўлди. Ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ҳам, амалий фаолият муҳити сифатида ҳам фарқлайдилар, аслида улар бир-бири билан ўзаро боғлиқ. Амалий фаолият – бу ижтимоий педагогиканинг аниқ бир бола ёки болалар гуруҳи билан олиб борадиган ишидир.

Ижтимоий – педагогик иш Ўзбекистонда давлат ва жамоат ташкилотлари фаолиятида алоҳида уринни эгаллайди. «Миллий ғоя – бизнинг ғоя», «Истикболимиз – истиклолимиз», «Тафаккуримизни ўзгартирган ун йил» мавзуларидаги тадбирлар бунга мисол бўла олади. Жамоат ташкилотлари, маданият, маориф, санъат муассасалари фаолиятига тегишли бўлган маънавий – маърифий шаклдаги ишлар ҳам шулар жумласига киради. Уларнинг фаолияти ьаргибот ва ташкилот ишларининг куламини кенгайтиради, усаётган авлод тарбиясида янги имкониятлар очади.

Маънавий муассасалар яна бир муҳим вазифа бажаради. Гап одамларнинг жамоа бўлиб маънавий ҳаёт кечиришни ташкил этиш устида бормокда. Бу вазифа инсон ва жамиятнинг билиш эҳтиёжини кондириш, уларнинг фаолиятида учрайдиган ходисаларни, меҳнатини, турмушини, буш вақтини чуқур мушоҳада қилиш билан ўз вий боғлиқдир.

Ижтимоий педагогика ўқув фани сифатида ҳам олдинга чиқиши мумкин.

Ықуб фани-бу умум талим ёки махсус та`лим муассасаларида ырганиладиган предметдир.

Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланиши ўзига хос хусусиятга эга- фан, илмий билимлар соҳасида махсус амалий фаолият ҳамда ықув фани сифатида.

қадим антик даврлардаёқ болани химоя қилиш мақсадида ўз ижтимоий педагогик тарбияга оид муаммоларни олдинга сурганлар.

Эрамиздан аввалги 7-6 асрлар марказий осие худудида жохон динлари орасида энг қадимги дин зардуштийлик дини ҳукумронлик қилди.

Бу дин инсониятга катта тасир қилди, яни инсонни биринчи ыринга олиб чикди. Зардуштилар муқаддас китоби “Авесто” (оловга сиғиниш) ўз эрасининг ўзига хос қомусий асари деб ҳисоблаш мумкин. Зардушти динда ахлоқий меёрлар асоси (ахлоқий мезонлар) учликка таянган эди. “Авесто”да-инсон яхши фикрларга эга былиши, фақат яхши сўзлар ва сабли ишлар қилиши лозим деб ёзилган (хулқ атвор)¹.

“Авесто”нинг катта қисми былган “ Ясна’ларда инсон қамолини қырсагувчи ахлоқ – одоб мезони анашу учликда хумата (гумата) – яхши фикр, хукта (гукта) – яхши соз ва хварша (гваршта) – яхши ишларда ифодаланади. “Мен яхши фикр, яхши сўз, яхши ишга шон шавкат бахш этаман. Мен яхшилиқдан иборат қонунга шон шавкат бахш этаман” (“ясна”, 14), дейилади.

“Авесто” тадқиқотчиси А.О.Маковелский инсон фири, сўзлари ва ишларига икки қарамақарши куч: Воху Мана (“Езгу фикр”) ва Апо Мана (“Ёвўз фикр”) таср кырсатади дейди. Барча фикрлар, сўзлар ва ишлар ичида аслида эзгулик ва ёвўз лик ётади. “Яхши фикр” деганда илохий–қонун рухидаги кишисига меҳрибон былиш, мухтожларга кымаклашишга, ёвўз ликка қарши курашишга тайёр туриш, кишиларни бахт–саодати учун ҳаракат қилиш, ахиллик ва дыстлик, тотувликда яшашга интилиш рухидаги ниятлар ва фикрлар мусаффолиги тушуинилган. Инсон ўз фикри хаёлида бошқаларга ҳасад қилмаслиги лозим. Яхши ниятли киши дарғазаб былмайди ва бошқа жихатларга берилмайди. Чунки бундай ҳолатда инсон яхши ниятни ё` қотади, бурч ва адолат ҳақида унитади ва ножыя ҳаракталар қилади.

Зардуштийлик динида учлик асосга таянган ҳолда ахлоқий меёрлар:

ЯХШИ ЯХШ ИШ
ФИКР СЎЗ (ХУЛҚ–АТВОР)

қадимги даврларданоқ шундай инсоний хислатлар қадирланган.

Инсон билимларга эга былиши (Яни касб ҳунарга эга былиши),

адолатли былиши (яни инсоний былиши), шундай ахлоқий хусусиятларга эга былиши лозим эдики, яни меҳрибон, камтарин, жасур, чиройли нутқга эга, ватанпарвар кучли ирода билим сохиби былиши сарур

эди.

қуйдаги жадвалларда қадимда қадирланган инсоний хислатларифодалангани.

	ИНСОН	АХЛОҚИЙ ХИСЛАТЛАР
Билим	Адолатсизлик	Меҳрибонлик,
Касб Хунар	Инсонийлик	Яхшилик,
		Камтарлик,
		Чиройли нутқ,
		Дыстона Муносабат
		Меҳмондыстлик,
Ватанпарварлик, Куч		
былиш		лирода эгаси
		ва бошқалар.

Педагогика фани тарихи қадимги даврларига бориб тақалади. Қып минг асрлар мобайнида педагогика фалсафанинг ичида ривожланди. қадимги

замонлардан буён оламда инсоннинг ырни ва рыли, шахснинг ахлоқий шакилланишида маданият ва диннинг ахамияти баркамол шахс ривожланиши масалалари ва шу кабилар. Шарқ уйғониш даври (9 –11асрлар) қомусий олимлари Абу Насир ал Фаробий (873 –1037) шундай ижтимоий педагогик ғояларни айтиб ытганларки, болани айни гыдаклик чоғиданоқ тарбиялай бошлашнинг зарурати,шунингдек боланинг тарбиясига табиат атроф мухитнингтасири ва бошқа фикрлар кабидир. 15 –16 асрларда марказий осиеда табиатшунос–файласуфлари, тарихчи, шоир ва рассом–мусаввирлари ўз ижодларида ижтимоий фанларга алохида этибор билан қараб, табиат сирларини ырганишга интилганлар. Булар қаторида Нуриддин Абдурахмон Жомий (1414 –1492), Жалолиддин Давоний(1427 –1502), Алишер Навоий (1441 –1501), Хусайн Боиз Кошифий (1440 –1505) ўз асарларида инсон ақли тафаккури, унинг қобилияти, инсоннинг алохида ахлоқий хислатлари, инсонийлик ғоялари,болалар тарбиясида умуминсоний қадирят хисобланади. Шу жумладан, ўзбек тилини асосчиси буюк аллома, мусиқачи, давлат арбоби, Алишер Навоийнинг ижтимоий педагогик ғоялари, юксак даражада инсонпарварлиги билан ажралиб туради. У инсонни бутун коинотда, бу оламда энг олий мавжудод деб хисоблаган. Болани эса оилага қувонч хам бахт келтирувчи муқаддас ином сифатида уйни ёритиб юборади деб хисоблайди. Инсон ўз фарзандигина эмас, балки келажак авлод былган

барча болаларни севмоғи шарт деб ёзади шоир.

Ижтимоий педагогика оид фикрларни бизнинг олим ва алломаларимиз, марифатпарварларимиз, жадидчилик харакати етакчилари, 20 аср бошларида яшаб, ижод қилган алломалар махмудхыжа Бехбудий (1874 –1919), Мунаввар қори Абдурашидов (1878 –1931), Абдулла Авлоний (1878 – 1934), Абдуқодир Схакурий (1875 –1943), Х.Х.Ниёзий (1839 –1929) ва бошқаларнинг асарларида ҳам кыплаб келтириш мумкин.

Ижтимоий педагогиканинг фан сифатида вужудга келиши 20 аср 20–30 йиллари алохида ырин тутади. Бу даврда А.Авлоний, А.Схакурий, М.қори Абдурашидов, Х.Х.Ниёзий, В.Ф.Лубенсов, Н.П.Архонгелиский, О.Схарофиддинов каби педагогларнинг фаолияти мухим ахамиятга молик. Улар аввало ижтимоий издан чиқиб кетаётган болаларга ёрдам кырсатиш, Яни бу алломалар ижтимоий педагоглар былиб, улар ташкил этган мактаблар шунингдек, бошқа педагоглар тажрибаларига таянганлар. А.Авлоний номидаги Х.Г.Чернишевский номидаги болалар тажриба мактаблари ва бошқа муассасалар ижтимоий педагогиканинг амалий манбаи былиб хисобланадилар.

Бироқ Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожи амалга ошмади. Бунда аввалги янги иттифоқ совет педагогикаси ва оша давр педагогикаси ыртасида ажралиш юзага келди. Ўз оқ йиллар мобайнидао Ўзбек марифатпарварлари–педагоглари томонидан тыпланган барча

билимлар инкор этилганди. Педагогикада шундай шиор тарқалаганди “Олам зыравонликдир, биз уни илдизи билан қыпорамиз”.

Марксист педагоглар томонидан, шу вақтгача былган педагогика соҳасидаги октябр тынтарилишигача былган асарларни унитиш талаб этилди. 30 йиллар охирида Социализим ғалаба қилганлиги э`лон қилинди. Шу вақтдан бошлаб ижтимоий муаммолар хақида сукут сақлаш шарти мустахкамланди. Бу муаммолар алохида енгил хал этиладиган, “ескилик саркити”деб бахоланди. Бу эса ўз ырнида ижтимоий педагогикани фан сифатида ривожланишига ё`л бермади.

1991-йил Ўзбекистон Республикаси э`лон қилиниши билан педагогиканинг қыпгаина соҳаларини, шу жумладан ижтимоий педагогикани хам ривожлантириш вазифаси қыйилди.

1997-йил “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”, “Та`лим тығрисида конун” (1997йил) қабул қилиниши билан манабий-ахлоқий тарбиянинг самарали ё`лларини тапиш, манавий маданиятни ривожлантириш, шахсни фуқоро сифатида,еркин тафаккурли шахсни шакиллантиришнинг энг самарали ё`лларини яратиш мақсадида педагогик фан олдиға та`лим тизимини демократлаштириш ва инсонпарварлаштириш каби вазифалари қыйилди. Республикамизда ижтимоий педагогиканинг илмий ва амалий соҳаси эндиғина шакилланмоқда.

Мазкур соҳада илмий-тадқиқот ишлари шунчалик долзарбки, бу фан бўйича мамлакатимизда: “Манавият ва марифат маркази”, “Оила” маркази, нодавлат ҳукуматга қарашли бўлмаган хайрия жамғармаси “Соғлом авлод учун” Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими қошидаги ТДПУ (мавқура) ғоявий-сиёсий кафедралар ва бошқалар Респуб-ликаимизнинг ҳар бир навбатдаги йилни ижтимоий муаммолардан бирига бағишлаши анана тусига кирган. Масалан: 2001йил – “Оналар ва болалар” йили деб эълон қилинган. Шу муносабати билан “Ўсмир ва соғлом турмуш тарзи” деб номланган Республика методик семинари ўтказилиб, мактабларда “Соғлом авлод тарзи” предмети киритилиб, соғлом турмуш тарзини шакиллантирувчи ижтимоий муаммолар масалалари кўриб чиқилди.

Ўзбекистонда кейинги вақтларда бир катта муаммога бутун бир йилни бағшлаш анъанага айланди. Масалан; 1998 “оила йили”, 1999 “Аёллар йили”, 2000 “Соғлом авлод йили”, 2001 “оналар ва болалар йили”м, 2002 “қариялар йили”, 2003 “Обод ва соғлом маҳалла”, 2004 Мехр ва Муруват йили деб белгилаб, ижтимоий педагогикмуаммони амалиётда ҳал этиш ёллари изланмоқда.

Бугунгу кунда кўплабемпирик назарий билимлар тыпланган.

Уларни тыла англамоқ ва тизимлаштиришни талаб этади. Ўзбекистонда ижтимоий педагогикани келгуси ривожланиши этарли даражада эмас.

Ытмиш алломаларимиз, олим-педагогларимиз асарларни янги нуқтаи назардан туриб ырганиш, чет эл тажрибаларини ўзлаштириб, Республикамизга мослаштирилган холда мақсадга мувофиқ қыллаш лозим.

Чет эл ижтимоий педагогикаси эса кып йиллардан буён ривожланиб келмоқда, хозирги вақтда бу сохода жуда кып илмий салохиятли билимлар жамланган. Шу сабабали хам Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг вужудга келиши ва ривожланишида бошқа мамлакатларнинг тажрибалари мухим ахамият касб этади. Бу сохадаги ривожланиш жараёнида вужудга келган муаммоларни тахлили, илмий билимлар ва чет элдаги амалий фаолиятни ырганишнинг ырни беқиёс.

2. Чет эл ижтимоий педагогикасининг ривожланиш тарихидан.

Ижтимоий педагогика Педагогика фанидан ажралиб чиққанига деярли кўп вақт бўлган эмас. Бироқ педагогика фанинг ўзи хам мустақил фан сифатида, фақатгина 17 асрдан бошлаб шакилланган. Бу буюк чех педагоги (1592-1670) Ян Амос Коменский нами ва унинг “Буюк дидактика” асари билан боғлиқ. Бу асрда педагогиканинг тадқиқот предметива принциплари белгилаб берилган. Шу билан бирга педагогика тарихнинг илдизлари жуда қадимга бориб тақалади.

Илгари та`кидлаб ытганимиздек, педагогика ўз оқ асрлардан буён фалсафа фани доирасида ривожланиб келди. Шу нуқтаи назардан ижтимоий педагогика педагогика фанидан ёш эмас, доимо педагогиканинг ажралмас таркибий қисми сифатида педагогика фани доирасида у билан ривожланган. Шу сабабли ижтимоий педагогика тарихи муаммолари билан шуғилланувчи олимлар ўз тадқиқот ишларини педагогик тарихи, фалсафа ва барча даврлар ва халқлар ытмиш алломаларининг педагогик қарашлари билан боғлашлари тасодиף эмас. Агар ижтимоий педагогиканинг ривожланиш даврларига ва шу нуқтаи назардан қарайдиган былсак, уни бир қатор босқичларга былиш мукин деб ыйлаймиз:

3 Ижтимоий педагогикани ривожланишини қуйидаги 3 босқичга булиш мумкин.

Биринчиси – бошлангич давр, кадимги даврдан XVII асргача бўлган даврни ўз ичига олади. Бу тарбия амалиётини тушуниб етиш. Педагогик ва ижтимоий педагогик тафаккурнинг шаклланиши билан боғлиқ. Бу даврда тарбия ижтимоий воқелик сифатида тиклана боради, унинг шаклланиши стихияли тарздан анланган фаолиятга айланди, тарбиянинг турли назариялари вужудга келди.

Антик даврлардаёк ижтимоий – педагогик ғоянинг тамал тоши қуйилган эди, яъни таълим ва тарбия «Бешикдан тобутгача» давом этади,

дейилганди. Тарбияни ёшликдан бошлаш, бунда боланинг табиатни, атроф – мухит таъсирини хисобга олиш, катталар, энг аввало, ота – оналар нуфўзига суяниш лозим.

Иккинчи босқич, XVII – XIX асрларни ўз ичига олади. Бу ижтимоий педагогиканинг ғоялари ва илмий констепстияларини ривожлантириш, фан сифатида тикланиш даври бўлган эди.

Ғарбда уйғониш даврида эса бола тарбиясида инсонийлик ғояларини илгари суриш ривожлана борди. Бу даврда италян педагоги, инсонпарвари Витаррино Да-Фелтре (1378 –1446) “қувонч уйи” деб номланган биринчи мактаб-интернати ташкил этган олимнинг фикрларини киритиш мумкин.

2– 17 – 19 –асрлар. Ижтимоий педагогика фанини фан сифатида вужудга келиши ва фан ривожига илғор ғоялар билан характерланади.

18 ва 19 – асрлар жaxon маданияти тарихидан буржуадемократик инқилоби босқичи сифатида жой олган. Йирик олим (педагоглар, файласуфлар, психалоглар) ижтимоий педагогик муаммолар ечимини изладилар. Улар жамият ва давлат билан хамкорликда бу муаммолар ечилишини изладилар. Тарбия масалалари жамиятни қайта ташкил этиш ғоялари билан кыриб чиқилди. Бу даврлар ижтимоий-педагогик ғояларда барча инсонлар тенг ҳуқуқли, эркин, озод былишлари лозим эканлиги

хақидаги фикрлар кытарилган. Бу босқичда ижтимоий педагогика муаммолари амалий-ижтимоий педагогика билан ўз вий алоқада ривожланади. Ыш давр етук педагогиклари болаларни турли муаммога бағишлаб, эгим қаровсиз болалар учун болалар уйи, боғчалар, мактаб ва бошқа муассасалар ташкил эфтдилар.

Бугун 19 аср давомида педагогикадан ижтимоий педагогиканинг ажралиб чиқиши жараёни ўз оқ давом этади. Шу билан бирга унинг ривожланишига фалсафа ва педагогикадан ташқари психология, Социологиям, антропотология (инсонни келиб чиқиши ва ривожланиши хақидаги фан), тиббиёт ва бошқа фанлар катта тасир кырсатди. Лекин ижтимоий педагогикадан ажралиб чиқиши жараёни билан бирга бошқа жараён хам унинг интегратсия жараёни (лотинча интеегер-яхлит) яни бошқа фанлар билан бирлашиши давом этади.

19 аср охирида ижтимоий педагогика-педагогик фанининг мустақил сохаси былиб ажралиб чикди. Бу ходиса А.Дистерварг, Равул Ноторо ва бошқаларнинг номалари била боғлиқ.

3. Учинчи босқич-20 асрнинг бошидаги ижтимоий педагогиканинг мустақил фан сифатида ривожланиш даври. Бу даврни текс ёки асон давр деб айтиб былмайди.

Хозирги кунгача турли даврлари олимлари ижтимоий педагогика бошқа педагогик фикрлар орасида қандай ырин тутиши хақида тортишувлар

мавжуд: у фан хисобланадими ёки амалий фаолиятнинг соҳасими; ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишлар қандай муносабатлар бор ва бошқалар. Қыпчилик давлатларда “педагогика” ва “ижтимоий педагогика” умуман ишлатилмай-ди. Масалан: АҚСхда уқуб юртларида педагогика ырнига талабалар “та`лим фалсафаси”ни ырганадилар, одамларга амалий ё`налтириш соҳаси ижтимоий ишга талукли, бироқ, ижтимоий хизматлар орасида айнан турли муаммолари мавжуд бошқаларга ётдам кырсатишга хизмат қиладиган мутахасислар былса хам. Белгияда “ортопедагогика” терминидан фойдаланилади, у “махсус педагогика” ва ижтимои педагогика тушунчаларига яқин.

Россияда ижтимоий [педагогика ривожланиши- фан соҳаси сифатида хам ва профессионал амалий фаолият соҳаси сифатида хам ва ықув фани сифатида-ўз хусусиятларига эга.

Ижтимоий педагогиканинг мустақил фанга ажралиб чиқишида шарт-шоройитларни 19 асрнинг К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой каби машхур педагогиклари ва бошқалар асарларида топиш мумкин. 19 асрнинг 20-30 йилларида А.С.Макаренко, С.Т.Схаский каби педагогиклар фаолиятларида етук былиб қолган болалаларга ижтимоий-педагогик ёрдам кырсатишга каратилган эди. Лекин 30-йиллардан кейин Социализим ғалаба қозонгани э`лон қилингандан кейин хамма ижтимоий муаммолар иккинчи даражали былиб қолди. Уларни ытимиш қолдиқлари деб атаб улар хақида

гапирмасликка ҳаракат қилинди.

20 аснинг 90 йилларида Россияда ижтимоий психологиянинг ривожланишининг янги даври бошланди. Улар бу йилларда “Юқоридан” императив (лотинча императивус) фармон, яни этирозларни қабул қилмайдиган, танқидга ёл қўйилмайдигани қўйилди. Бу ижтимоий психологиянинг илмий ва амалий соҳалари билан бир вақтда бир-биридан ажралган ҳолда ривожланишига олиб келди. Амалиёт фанга таяна олмади, чунки фан ҳам амалда ёқ эди, фан ҳақида ҳеч нарсани билиб бўлмас эди, чунки амалий фаолият эндигина шакилланар эди. Бу ижтимоий педагогиканинг оқув фани сифатида ташкил топишида ҳам таъсирини кўрсатди, бу ҳам ижтимоий педагогик фаолият ва фан ривожланиши билан бир вақтда содир бўлди. Фанинг ва амалиётнинг ташкил топганлиги “ижтимоий педагогика” фанида бугунги кунда ҳамкўплаб ҳал қилинмаган, тортишувлар масалалари бор. Бу объектив ҳолатлар ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ривожлантиришини секинлаштирувчи омиллар ҳисобланади. Лекин амалиёт талаблари Россияда шунчалик жиддий ва долзарб эдики, натижада фаннинг бу соҳаси билан кўплаб илмий жамоалар шуғуллана бошладилар.

Россия таълим академияси ижтимоий педагогика маркази, ижтимоий таълим Академияси Москва, Санкт-Петербург, Тула, Екатеринбург ва бошқа шаҳарлар педагогик Университетларда “ижтимоий

педагогика” факултетлари ташкил этилди.

В.Г.Бочарова,М.А.Галагўз ова, А.В.Мудрик каби ва бошқа олилар ижтимоий педагогика быйича назарий тадқиқотлар борадилар. Ижтимоий педагогика билан бир вақтда 20 аср 90 йилларида Россияда ижтимоий ишлар институти критилди. Ичтимоий ишларнинг вазифаси аҳолининг ижтимоий химояланган қисмига ёрдам кырсатиш былда.

Ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишларнинг ривожланиш тарихи бир бирига жуда яқин. Бирнчи навбатда уларнинг маданий тарихий ананалари, алохида ғомхырлик ва этиборини талаб қилувчи одамларга муносабатлари уларнинг бирлаштиради.

“Меҳрибонлик”, “Хайрия”, “Ёрдам кырсатиш” ва бошқа тушунчалар ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишларда кенг фойдаланиш бежиз эмас. Аммо улар яққол ифода этувчи ўзига хослиги ва фарқларга эга. Уларнинг умумийликлари ва ўзига хосликлари нималардан иборат қ Биринчи навбатда бу уларнинг обектив ёки адресатига тааллуқлидур. Ижтимоий ишчи кўз олдида инсон былади, лекин хар қандай эмас фақатгина инсонга мувофаққитятлиги былиши, фаровонлиги жамиятнининг хақиқий азоси, текис хаёт кечиришида муаммолари былган инсон былди. Инсонинг хаёти давомида юзига келадиган муаммолар хар бир одамда учрайди. Улар психологик, тиббий, хуқуқий, моддий ва бошқа хусусиятли былиши мумкин.

Улар инсонга боғлиқ бўлмаган ташқи омиллар (экологик, ижтимоий техноген, миллатлараро ва бошқа катализаторлар) ёки ички шахслар аро (жисмоний ёки психик ривожланишида соғлиги яхши эмаслиги) билан боғлиқ мумкин. Шундай қилиб ижтимоий ишлар объекти ичтимоий ҳаёт давомида ёрдамга муҳтож бўлган инсон ҳисобланади деб айтишимиз мумкин, яни инсон ёшидан қатий назар ижтимоий объективдир. Ижтимоий педагогика эса унинг ижтимоийлашиши – индивиднинг ижтимоий субъектига айланиши жараёнида ярдам кўрсатилиши керак бўлган бола билан шуғулланади, яни бола шаклланаётган, ривожланаётган шахс. Бу объективларни таққослаш ана шунинг икки фанни нисбатан яқинлаштиришини (ижтимоий ҳаёт давомида ёрдам кўрсатиш) ва объектни фарқ қилишини (катта одам ва бола) яққол кўрсатади. Бу нуқтаий назардан ижтимоий ишларда ёрдам кўрсатилаётган одамни одатда сссссса деб аташлари ижтимоий педагогика эса одатда бола сўзи ишлатилиши ҳам тасдиқлаши мумкин. Шундай қилиб, турли мамлакатларда тарихий ва маданий ананалари жамиятнинг ривожланиш даражасига, педагогика ва ижтимоий педагогиканинг ривожланишига қараб терминологияларида бирлаштирувчи нарсалар ҳам бор.

Умумийлиги шундан иборатки, ҳар қандай жамият ҳам “доимий муаммоларни” болаларнинг ривожланиши, тарбияси ва та’лимим, айниқса рухий камчиликлари ва дефекти бўлган болаларнинг муаммоларини ҳар доим ҳал этиб келган, ҳал этмоқда ва ҳал этади. Ижтимоий педагогика ва 1-навбатда немис фани педагогикаси ривожланиши тарихи катта ҳисса қўшган,

шининг учун Германияда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихини ко'риб чиқамиз, унинг 100 йилдан ошиқроқдир.

“Ижтимоий педагогика” термини 1844-йили К. Магер томонидан тарбия ҳақидаги очиқ илмий мунозарага киритилган ва кейинчалик А.Дистерверк томонидан тарқатилган. Ана шу тушунча пайдо бўлган патдан то ҳозирги кунгача немис адабиётларида уни 2 турлича талқини мавжуддир.

Биринчи талқин (К. Магер) – Ижтимоий педагогика тарбиясининг ижтимоий томони билан бир умумийликка эга. Иккинчи талқини (А. Дистерверк) – Ижтимоий педагогика ма`лум ижтимоий шароит , вазиятларда педагогика ёрдам сифатида иштирок этади.

Биринчи ё`налиш вакиллари. К. Магер , XX асрда П. Наторн (20-йиллар) , Э. Борнешанн, Ф. Схлипер (60-йиллар), Д. Легелер (80-йиллар) ва бошқалар бўлган. Паол Наторн (1854- 1924) ижтимоий педагогикани умумий педагогиканинг бир қисми, аспекти сифатида қарайди. П.Наторн ижтимоий педагогиканинг учта асосий вазифасини кырсатади: Биринчи боланинг жинсий ҳаёти билан боғлиқ, унинг ҳаётида, даврасида ва атрофидаги яқин одамлари билан алоқада ривожланади. Иккинчи идораси билан боғлиқ, у мактабда шакилланади ва билим беришни амалга оширилиши билан боғлиқ, шу билан бирга болада имотсионал ижтимоий ва маторли (харакатланиши) қобиятлари ривожланади.

Учинчи-ақил-умумийликда очиб берилади. П.Наторн ижтимоий педагогиканинг ҳамма ёшдаги одамлар учун педагогика деб ҳисобласак, унинг вазифаси-ёшларда бирдамлик ва жамоатчилик асосларни тарбиялаш ҳисобланади. П.Наторн фикрини давом эттириб бу ё`налишнинг вокиллари ижтимоий педагогикани интегратив (бирлаштирувчи) фан сифатида қарайдилар. Шу мазмунда Е.Борнешаннинг талқин қилиши этиборга лойиқ. У ижтимоий педагогикани давоми педагогикасини иқтисодий педагогикани ва бошқаларни бирлаштирувчи фан сифатида қарайди. Унинг вазифалари ижтимоий гуруҳлар ва ижтимоий жамиятда индигдуал мустақилликка ёрдам қилдириш. Жамиятнинг маданияти ва инсонпарварлик ривожланиши ҳақида қайғуришдан иборат. Озининг қишлоқчиликлиги сабабли ижтимоий педагогика тарбиянинг ҳамма соҳаларига кириб боради, яни у педагогиканинг принципларидан бири сифатида иштирок этади. Шундай қилиб, анашу талқинга биноан ижтимоий педагогика тарбиянинг принципи сифатида иштирок этади.

Иккинчи ёндошиш А.Дистерварг (40-50 йиллар, 19 аср), Г.Нол, Г.Боймер (XX аср, 20-30 йиллар), К.Моленгауер (50 йиллар) ва бошқалар асарларида акс этирилган. А.Дистерверг бошлаб бу ё`налиш вакиллари ишчи синининг ижтимоий ҳимояланмаганлиги, халқ та`лими, бошпаназилар каби ўз даврининг ижтимоий масалаларига жавоб топишга ҳаракат қилдилар.

Геман Нол (1879–1960) ижтимоий педагогиканинг вазифаси агарда оила ва мактаб бирор бир сабабга кыра ўз вазифаларини бажара олмай қолганда зарур былдиган шошилинч тез ёрдам кырсаишдан иборат деб хисоблайди. Г.Нолиннинг фикрича, П.Наторинникидан анча ишончли аниқ ва амлий кыринади. Унинг ғоялари 1992 йил қабул қилинган ёшларнинг хайрия кырсаиш фаолиятлари хақидаги қонунда ўз аксини топди-бу ёшларни мактабдан ташқари бошқарадиган Германиядаги биринчи давлат хужжати эди. Шу даврдан бошлаб ижтимоий педагогика амалда «шошилинч ижтимоий педагогикаси» былиб қолди, у ёшларни тарбиялшда оилада ва мактабда мавжу былган камчиликлар ырнини тылдириши керак былган.

Гертруда Боймер биринчи ё`налиш тарафдорларидан фарқли равишда ижтимоий педагогика педагогиканинг принципи эмас, балки ташкилий қисми деб хисоблаган. Оилада ва мактабда тарбияга тааллуқли былмаган хамма нарса ижтимоий педагогиканинг муаммосидемактир деб хисоблайди у. К. Мо-ленгауер бошпанасизлик хақидаги тушинчани ривожлантиради. Агарда алохида ижтимоий институтлар боланинг бу муаммосини хал этиб беролмас экан, деб хисоблайди у, унда тарбиянинг янги ё`налишини яратиш зарурлиги юзага келади-яни давлат ёрдами дейди у. Шу буилан бирга ижтимоий педагогика маданий мазмунни етказиш билан эмас, балки ысиб келаётган авлоднинг ривожланиши ва жамиятга қышилиши жараёнида юзага келадиган муаммоларни хал этиш билан шуғулланишимиз керак деб хисоблайди.

Хозирги вақтда ижтимоий педагогиканинг асосий ё`налишлари тыла ишаб чиқилган былса хам аммо бу хали хамма муаммолар ырганиб былмаган деб хисоблайдилар.

Ижтимоий назариясининг умумий кыриниши хали хам ноаниқча қолиб келмоқда деб хисоблайдилар хозирга давр немс олимлари. Улар бундан кейин хам шундайлигича қолади, чунки аралаш фанларнинг (психолоғоя, Социологоиа, ижтимоий ишлар ва бошқалар) ижтимоий педагогика назариясини тыла тасвирлаб бериш имконини бермай келяпти. Бу холат хар қандай фаннинг ривожланиш жараёни учун табиийдир. Бошқа томондан эса у ижтимоий педагогика назарий мунозаралар майданиХХИ асрда анча кенгайди деганини билдиради. Ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ривожланиши билан бирга Германияда ижтимоий педагогика фани сохасида мутахасислик профессионал фаолият сохаси хам фаол ривожланди (яни ижтимоий педагогика). 1908 йилдан бошлаб махсус педагогалрни тайёрлаш бошланди, ХХ асрнинг 70–йиллари бошларига келиб Германия университетларида олий малумотли педагогикаларни тайёрлаш бошланди. Шунини айтиш керакки Германияда ижтимоий педагогика билан бир қаторда ХХ аср давомода билим ва амлий фаолият мустақил сохаси сифатида ижтимоий ишлар хам фаол ривожланиб келди. Аммо ижтимоий педагогикал ва ижтимоий ишларда профессионал фаолиятда умумийлик мавжуд. Шунинг учун Германияда улар ягона стандар билан бошқарилади. Бу стндартда бу мутахасисларни номлари синонимлар орқали дефиз орқали ёзилади: ижтимоий ишчи–ижтимоий педагогик.

Инсон тарбияси асосан оилада амалга оширилади. Бу ҳолатда биз оилавий педагогика объекти бўлган оилавий хусусий тарбияларида мулохоза юритамиз.

Тарбиялаш диний идоралар орқали амалга ошади. Бунда конфессионал педагогика тадқиқ бўлган диний конфессионал тарбияга дуч келамиз.

Тарбиялаш давлат ва жамият томонидан шу мақсадида этилган ташкилотлар орқали юзага келади. Бу ижтимоий: педагогика тадқиқот объекти бўлган ижтимоий тарбиялаш жараёни хусусида фикрлаймиз.

Ижтимоий тарбиялаш сиёсатшунослик, ижтимоий жараённинг таркибий қисми ҳисобланади. Ижтимоий педагогика маънада уни ижтимоийлаштириш билан борлиш: алоҳида урганади яъни, планета, мамлакат мактаблариди, инсон тарбиясига ижтимоий омиллар таъсир тарбиясида оила, оммавий ахборот воситалар, атрофда одамлар билан мулоқот урнини қуриб қўлади.

Педагогика ушбу тарбия муассасаларида болаларга таълим-тарбия бериш услубияти ва назарияси сифатида юзага келди ва ривожланди. XVIII охирида усмир ва йигитларни тарбиялаш ҳам педагогика объектига айланди. XIX асрнинг иккинчи яримида педагогика тизимида ижтимоий тарбия доираси кенгая борди. Биринчидан унинг таркибига ёшларнинг ва катта ёш таркиби гуруҳлари тарбия қира бошлайди,

Иккинчидан тизимга кирмаган ёки нормаларини бўз иб намоён қилувчи ёш категориялари қайта тарбиялаш ва аддаптатсия қилиш жараёнини ўз ичига олади.

Ижтимоий педагогикага характерли бўлган муаммога изланиш бизда, худди чет эл каби 70 йилларда юзага келди. Бу таълим тизимини тутишига боғлиқ. холда намоён булди. Бизда бу кизикиш муаммога боғлиқ, методик тавсияларни юзага келишида кўз атилади.

Чет элда ижтимоий педагогикани назарий муаммоларини ишлаб чиқиш. 50—60 йилларда Германияда юзага келди, лекин Европа, Германия ва АКСхда XIX асрдан бошлаб Давлат институтлари томонидан ташкил этилган, ижтимоий фаолият термини остидаги фаолият таркала борди. Унинг мазмуни оила халкнинг туби гурухларига ёрдам, мактаб укув-тарбия муассасаларининг тарбиявий кучи интегратсиясидан иборат.

Шунингдек ижтимоий тарбия амалга ошадиган шароити, унинг мазмуни, методикаси мохияти ёритилади. Бу укув курси инсонларни ижтимоий тарбиялаш ижтимоийлаштириш муаммосини тавсифи билан тугатилади.

МАВЗУ : Ижтимоий педагогиканинг метод ва шакллари

Режа:

- 1 Методлар haqida tushuncha
- 2 Ижтимоий педагогиканинг методлари

Методлар –ўрганилаётган объектнинг моҳияти ва қонуниятларидан келиб чиқиб , борлиқни амалий ва назарий ўзлаштириш усуллари дир ижтимоий педагогика эса педагогиканинг бир соҳаси бўлиб , унинг методлари ни педагогикада қўлланадиган тарбиялаш ва ўқитишнинг анъанавий методларига таянамиз, бошқа томондан ижтимоий таълим ва ижтимоий тарбиянинг ижтимоий педагогика ва ижтимоий фаолият билан ўзариб бормокда. Яна шуни ёдда тутиш керакки , бунинг диққат марказимизда бола ва уни ўраб турган ижтимоий муҳит туради ижтимоий педагог эса болага муаммоларни уни ижтимоийлашиш жараён хал қилишга ёрдам беради . Ижтимоий педагогика бола билан бевосита ёки билвосита – оила , дўстлари , болалар жамоаси орқали таъсир ўтказди. У қандайдир қисқа муддатли вазифаларни бажарилиши ёки , бола билан ўз оқ вақт давомида ишлаши мумкин.оқликлигини ҳисобга оламиз.

Ижтимоий педагог методлар орқали боланинг онги , ҳулки ҳис- туйқуларига мақсадга мувофиқ таъсир ўтказилиш ҳамда уни ўраб турган ижтимоий муҳитга таъсир ўтказилиши мумкин .

Методлар – боланинг ижтимоийлашилиши ва тиклашда ҳамкорлик қилувчи , позитив ижтимоий таъриба тўплашида ёрдам берувчи ижтимоий педагог ва боланинг ўзаро боқлиқ хатти- ҳаракатлари усуллари дир . Ижтимоий педагогика ҳам педагогиканинг энг янги соҳаларидан бири бўлиб ,, ижтимоий – педагогик фаолият янги шаклланаётгани учун унинг методлар тизими ҳақида гапириш жуда эрта .

Шунинг учун ижтимоий педагог ўз амалий фаолиятида педагогика , психология ва ижтимоий ишдаги методлардан кенг фойдаланади. У шаклланиши босқичида ўз касбий фаолиятни бажариш учун ижтимоий педагог алоҳида усуллардан ташкил топган методларни эгаллашин керак. Методлар , усуллар ва воситалар шу тариқа бир – бирлари билан боқлиқки , методлар ва усуллар ҳолат да воситалар ролини бажариши мумкин.

Ижтимоий педагогик фаолиятда ишонтириш ва машқ қилиши методлари кенг қўлланилади, Бу методни қўллашнинг хусусияти шундан иборатки , ижтимоий педагог қайсидир сабабларга кўра одоб – ахлоқнинг умум қабул қилинган меёрлари шаклланмаган ёки нотўғри шаклланган бола билан иш олиб борадилар.

Шу жамиятга қабул қилишган ҳаёт меёрлари , улар тўғрисидаги тўғри ва аниқ тасаввурнинг юзага келиши , охир – оқибатда шахснинг ишончи унинг ҳаётдаги ўрнини шакллантиради , билим ва улар ҳақидаги тасаввур билан боқлиқ.

Ишонтириш методи жамиятда қабул қилинган меёрларни бола ҳулки ва фаолиёти мотивларига кўчиришга ёрдам бериб , эътиқодни шакллантиради.

Эътиқод – бу боланинг маънавий билимларининг ҳақиқийлиги ва адолатлилига қатъий ишонч бўлиб , у шахснинг ахлоқий фаолиятга ва ҳаракатига ички хошишдир.

Эътикод – бу муайян харакатнинг зарурлиги ва тўғрилиги тушунтириш ва исботлашдир. Ишонтириш жараёнида ижтимоий педагог боланинг онгли, хис – туйқулари ва иродасига таъсир ўтказади.

Ишонтириш методи мақсадга эришиши учун болаларнинг психологик хусусиятлари , уларнинг хулқи , қизиқишлари , шахсий тожрибасини ҳисобга олиш зарур.

Ишонтиришнинг асосий қисми талаб қилишдир.

Унинг асосий вазифаси шундан иборатки , болалар олдига вазифа қўйилиб , ахлоқ – одоб қоидаларининг мазмунини уларнинг онгига етказиши ва келгуси фаолият мазмунини аниқлашдан иборат.

Ишонтириш қуйидаги педагогикага маълум бўлган методлар орқали амалга оширилади, яъни ҳикоя , лектсия, суҳбат, диспут.

Ҳикоя ва лектсия – бир киши ижтимоий педагог томонидан олиб бориладиган методнинг монологик формаси.

Ҳикоя кичик ёшдаги болалар билан ишлашда қўлланилади , у ўз оқ вақт чўзилмайди, аниқ ва равшан фактларга асосланади.

Лектсия катта ёшдаги болаларига қўлланилади , вақти ўз оқроқ бўлиб , мураккаб ахлоқий тушунчалар (гуманиум, дустлик, яхшиклик) ни очиб беради.

Суҳбат ва диспут – диалогик шаклдаги усул , бунда болаларнинг

ишлаш муҳим. Сухбат – бу савол– жавоб методи ижтимоий педагог сухбатни шундай олиб бориши керакки , саволларни нафақат у , балки болалар ҳам берсин.

Ўсмирлар учун дискуп методи қўлланади , бу метод фикрларини шакллантиради.

Шундай қилиб ишонтириш – бу маълум ахлоқнинг тўғрилиги ва зарурлигини тушунтириш ва исботлаш.

Агар ишонтириш бола онгини "программалаштирса, машқ қилиш билим– кўникма ва малакаларини шакллантиради.

Машқ қилиш охир – оқибатда болаларда одоб– ахлоқни шакллантириши учун зарур.

Ахлоқий машқлар деганда , болалар фаолияти ва ҳаракатларининг зарур бўлган кўникма ва одат ҳосил бўлиб , мустаҳкамланишга қадар бўлган кўп марта такрорланувчи ҳаракатга айтилади. Кўникма ва одатларнинг шаклланиши қуйидаги усуллардан иборат : вазифани қўйиш , унинг бажарилиши қоидаларини тушунтириш ва талаб уйғотиш , амалда қилиб курсатих , амаллий машқни ташкил қилиши , талаб қуйиши , талабни бажаришни зслатиш ва унииг бажарилишини кўз атиб бориш. Малака ва одат ўртасида маълум дистантсия бор. Бу малакани шакллантирамит кейин маълум вақт мунтазам мустаҳкамлаб бориб , уни

одатга айлантираммиз.

Машқ қилиши методининг унумлилиги ижтимоий педагогнинг машқ қилишини ўйин шаклида ташкил қилиши орқали ошади.

Машқ қилиши ва ишонтириш методлари ўзаро чамбарчас боқлиқ..

Ижтимоий педагогик методлар орасида мухим гурухни корректсия методлари ташкил қилади , унга рақбатлантириш ва жазолаш методлари киради.

Ижтимоий – педагогика тарихи гувоҳлик берадики, рақбатлантириши ва жазолаш – бола шахсига таъсир қилишининг мураккаб усуллари. Рақбатлантириш ва жазолаш бир мақсадга йўналтирилган – яъни маълум ахлоқий сифатларни бола характерида шакллантиради.

Лекин бу мақсад турли йўллار билан амалга оширилади: рақбатлантириш ҳаракат ва ҳолатни маъқуллайди , жазолаш нотўғри ҳаракат ва фаолиятни қоралайди, унга ёмон баҳо беради. Жазолаш ва рақбатлантириш бола ҳаракати ва унинг оқибати орасидаги муқаррар боқлиқликни эслатади (рақбатлантириш – қониқиш , жазо – норозилик).

лоши

Ижтимоий педагогнинг амалий фаолиятида бу методларнинг турли хил турлари қўлланилиши мумкин .

Модомики болаларда адашиш ва хато қилиш ҳос экан , қайта ишонтириш , оғохлантириш , қизиқишларини ўзгартириш ва жазолаш

методларни қўллаш мумкин.

қайта ишонтириш бола онгидан нотўғри тасаввурлар , хато хаётий планларни ақлий тасаввурлар ва қарашлар орқали суриб чиқариш. Бу ишонтириш методини бир туридир .

Огохлантириш ижтимоий педагог ва педагог фаолиятига кенг қўлланиладн ва у бола нотўғри харакатни олдини олади ва нотўғри фаолиятга йўл қўймайди.

Юқорида кўриб чиқилган методлар ижтимоий педагогикада алохида эмас балки бир– бири билан боқлиқ холда қўлланилади.

МАВЗУ Ижтимоий педагог ва унинг касбий сифати

- 1 Ижтимоий педагог таълим тизимида
- 2 Ижтимоий педагог касбий фаолиятининг хусусиятлари
- 3 Ижтимоий педагогик фаолият
- 4 ижтимоий педагог вазифалари
- 5 Ижтимоий педагогларни " Касбий мажбуриятлари"

Ижтимоий педагогларни касбий тайёрлаш узлуксиз таълим тизимда амалга оширилади. Ижтимоий педагогларни касбий тайёрлаш икки турдаги ўқув юртларида олиб борилади: ўрта касбий таълим муассасалари (литсей ва коллежлар) ва олий касбий таълим мактаблари (Институт ва университетлар).

Ўрта касбий таълим муассасаларида кичик синфларла ва мактабгача тарбия муассасаларида тарбияланувчи болалар билан ишловчи педагоглар тайёрланади. Ўрта маълумотли педагогларнинг асосий вазифаси болаларга қийин вазиятларни сингаб ўтишда ёрдам беради, болаларнинг ишонишига

кўмаклашувчи фаолият турларини ташкиллаштириш. Болаларнинг ривожланиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш, уларнинг ота—оналари билан ҳамкорлик қилиш, ўз малакасини ошириш мақсадида мустақил равишда ўқиб боришдан иборатдир. Ўрта касбий таълим билим юртини тугатгач улар олий таълим муассасида ўз ўқишини давом эттириши мумкин.

Ижтимоий педагог – фақат уқитувчи эмас, бола қандай уқийганини ва ривожланаётганини тушунадиган ва хис этадиган шахсдир. У бола ҳаётини, кечинмаларини худди ўз иникидагидек тушунадиган ва унинг маънавий, маданий, ахлоқий ривожланишида йўлланмалар бера оладиган мутахассис бўлмоғи керак. Шунинг учун ҳақиқий педагог фақат ўз фанини билибгина қолмай, айна вақтда болалар ва катталар билан ижодий мулоқот қила оладиган, ўз устида ишлайдиган инсон бўлиши муҳим аҳамиятга эга.

Таълим жараёнини ижтимоийлаштириш натижасида уқувчи инсон моҳиятини англайди. Ўз ҳаёти довомида инсон тўғрисида ҳосил қилинган тушунчалар асосида, шахс ҳақиқий фуқаро бўлиб етишади.

Инсонпарварликка асосланган таълим – ижтимоий фанлар ва ёндош фанларнинг функцияларини кенгайтиради, таълим жараёнини, мутахассис шахси ва унинг дунёқараши яхлитлигини таъминлайди.

Таълимни инсонпарварлаштиришдан кўзланган асосий мақсад ёшларга тегишли билим, қуниқма, малака, малака бериш, уларнинг инсоний дунёқарашини шакллантиришдан иборат. У булажак фуқаролар томонидан

инсонлар фаолиятининг турли соҳаларида инсонпарварлик ғояси ва кадриятларини амалга оширишнинг асоси бўлиб хизмат килади.

Таълимда методологик хайёт тажрибасига зиддиятли ҳолатларда ижтимоий мослашув моделини ишлаб чиқишни тқозо этади:

- ижтимоий – шахсий хайёт тажрибасига асосланган мунтазам давом этадиган жараён ҳисобланади;

- реал вазиятдан келиб чиқиб, зиддиятли ҳолатларида ижтимоий мослашув моделини ишлаб чиқишни тақозо этади;

- мавжуд амалдаги ҳолатга доим мослашиш жараёни ҳисобланади;

- шахслараро алоқаларни қамраб олади;

- шахснинг шаклланиш жараёнини йуналтиради.

Ижтимоии педагог қасбий фаолиятининг хусусиятлари — "Ижтимоии педагог" мутахассиси "педагог" сўзидап олинган бўлиб, аввало уқитувчи маъносини англатади. Шу боис мазкур лавозимнинг жорий этилганидан сунг айнан уқитувчиларнинг биринчи ижтимоии педагоглар бўлгани ажабланарли эмас. Ижтимоии педагогларни қайта тайерлаш буйича курсяр тингловчиларининг аксарият қисмини дам уқитувчилар татиқил этади.

Яна шуни таъқидламок. жоизки, ижтимоии педагогларнинг қасбий тайсрғарлиги қам педагогик олий уқув юртларида амалга оширилади. Дарҳақиқат, педагог на уқитувчининг қасбий фаолиятида қупгина умумийликлар мавжуд. Бу иққала қасбнинг ҳам объектн бола, унинг

ривожланиши ва ижтимоии шаклланишидир. Бу нарса уларнинг яқинлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Ўз навбашда мазкур мутахассиликларнинг касбий фаолияти уларнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлашга имкон берувчи бир қатор тафовутларга ҳам эга. Уқитувчи ўз ининг асосий таълим беритиш вазифасини бажарар экан, шунинг авлодга билгим ва жамият томонидан орттирилган ижтимоии маданият тажрибасини урагатади. Ушбу жараснда бола тарбияланади ва шакллантирилади. Ижтимоии педагогнинг диққат марказида эса болани жамиятга мослаштириш кўрсатишга ердан беришидир.

Ижтимоий педагогик фаолият

Педагогик фаолият—таълим ва тарбия орқали ижтимоий—маданий тажрибани беришга юналтирилган касбий фаолият туридир. Бу фаолият таълим стандартлари, уқув режалари, дастурлари билан белгиланади.

Ижтимоий педагогик фаолият—болага ижтимоийлашуви жараёнида (боланинг жамиятга кириши) ердан курсатишга қаратилган касбий фаолият туридир. Бола билан бўлиши мумкин турли хил таълим муассасалари, ташкилотлари, бирлашмадари ижтимоий педагоглар билан амалга оширилади.

Ижтимоий педагогик фаолият хара доим , яни аниқ. бир болага ва ижтимоийлашув, жамиятга интеграция жараёнида юзага келадиган муамоларини ҳал этишга юналтирилган бўлади. 5—м.

Касбий фаолият тузилмаси — Хар қандай фаолият ўз тузилмасига эгадир. Улар фаолият элементларининг ўз аро боғлиқлигини ва ўз аро шартларини аниқлайди. Ижтимоий педагог фаолияти тўз илмаси куйидаги компонентлардан иборат: субъект(фаолиятни амалга оширувчи томон), объект (фаолият йунаштирилган томон), мақсад(фаолият орқали нимага интилинади), вазифа(фаолият орқали нималар амалга оширилади), воситалар(фаолият қайси усул ёки техника ёрдамида амалга оширилади).

Ижтимоий педагог фаолиятининг объекти жамиятга мослашиш жараёнидаги сўрама муҳтож болалар ва ешлардир. Бу тоифага интеллектуал, рухий, ижтимоий нуқсонли болалар, шунингдек, жиемоний, рухий еки ақлий шаклланиши бўз илган болларининг катта қисми (кўз и ожиз, қар—соқов, ақлий ожиз ва болалар стирсбрал фалажлигига чалинганлар) киритилади. Улар жамиятнинг алоҳида меҳрига муҳтождир.

Агар боланинг жамиятдаги шаклланиши нормал кечса унда ижтимоий педагог ёрдами зарур бўлмайди. Бордию, ота—оналар ва мактаб унинг шаклланиши, тарбиялаши ва таълим олишини таъминлай олмаса у холда ижтимоий педагог хизмати қисқартирилади.

Ижтимоий педагог фаолиятининг мақсади боланинг рухий сивиллиги ва хавфсизлиги учун шароит яратиш, унинг оиласи, мактаби ва атрофидаги унга салбий таъсир қилувчи омиллардан оқсантирувчи ва уларни

енгиб утувчи ижтимоий, ҳуқуқий, рухий, тиббий ва педагогик муаммоларини комплекс равишда ҳал этиш мақсадида турли мутахассилар (рухиятшунослар, тиббий ходимлар, ижтимоии ходимлар ва юристлар) ҳамда маъмурий органлар ва идораларнинг (таълим, соғлиқни сақдаш, ижтимоии ҳимоя соҳасидаги) мазкур масалага йуналтирилган сайъ—ҳаракатларини мувофиқлаштириб туришда воситачи бўла олиши керак. •

Ижтимоии педагог фаолиятидаги муҳим йуналиш — бу БМТ конвенциясида эълон қилинган боланинг яшашга, соғлом шаклланишга, таълим олишга, ўз қарашларини эркин ифода этишга, камситишнинг ҳар қандай туридан ҳимоялашга қаратилаган ҳуқуқларини ҳимоя қилишдир.

Ижтимоии педагог фаолиятидаги яна бир йуналиш—бу болани шаклланишига қумаклашувчи ижтимоии лойиҳалар ва дастурлар, хусусий ташаббусларни ишлаб чиқишда иштирок этишдир.

Шундай қилиб, ижтимоии педагог фаолиятига қуйидаги вазифаларни бириктириш мумкин:

- таълим қилиш
- башоратчилик
- воситачилик
- тугирлаш ва қайта тиклаш
- ҳимоялаш
- оғохлантириш ва профилактика ;

— эвристика (ижодий фикрлаш)

Педагогнинг барча фаолияти воситалар ердамида амалга оширилади. Булар сафига максадга эришишда зарур бўладиган барча ҳаракатлар, предметлар, қуроллар, усуллар ва технологияларни киритиш мумкин.

Ижтимоий педагог касбий фаолият субъекти сифатида: шахсий тавсиф ва касбий омилкорлик.

Ижтимоий педагогнинг шахсий тавсифномаси қуриб чиқиладиган бўлса, аввало мазкур фаолият субъектини — ўз соҳасини мукамал билувчи мутахасссини белгилаб олишимиз зарур бўлади. У бола ҳас'тидаги ижтимоий ва боттқа кийинчиликларни чуқур фарқдай билади ва унга ерданга қсла олади. У умуназарий ва махсус билимларга малака ва қуникмаларга, маълум даражадаги қобилиятга эга бўлади.

Ҳуш ижтимоий педагог қим. Унинг рухий сурати ва шахсий тавсифномаси қандайқ Қ,айси соҳалар унинг фаолияти доирасига тегишлик У бошқа касб эгаларидан нимаси билан фарқ қ.иладиқ

Қундалиқ ҳастда биз касб инсон онгида, унинг ҳатти— ҳаракатларида ва дунсқарашида ўзига ҳос из қолдиришига гувоҳ. буламиз. Психологияда бу парса "қасбий мепталлик" деб аталади. Менталлик — бу инсоннинг оламга муносабатипи ва унинг қундалиқ ҳатти —ҳаракатларини ақс эттирувчи маълум ижтимоий—руқий қарашлар ва қадриятлар мажмуидир. Менталлик ўзида индивиднинг ижтимоий ва мадапий тажрибасини муқассамлаштиргай

бўлиб, инсоннинг қайси ижтимоий катламга, ешга, жинсга, миллатга ва касбга мансублиги билан аниқланади.

Психологик тадқиқотларда касбий менталлик маълум бир касб эгаларига хос бўлган хусусият сифатида эътироф

Ҳозирги педагогнинг муҳим вазифаларидан бири миллий истиқлол ғоясини болалар ва уқувчилар онгида шакллантириш тадбирлари ва механизмларини ишлаб чиқиш, уни амалга оширишдан иборатдир.

Мамлакатимиз Президенти И.Каримов шундай деган эди: “Эндиги вазифамиз шундан иборатки, миллий истиқлол ғояси тушунчалари асосида кенг жамоатчилик, зиёлийлар, илм – фан ва маданият намояндалари, аввало, маънавий – маърифий соҳа ходимлари миллий мафқурани такомиллаштириш, унинг асосий тамойилларини одамлар калбига ва онгига сингдиришга қаратилган ишларни янги босқичга зарур”.

Мана шунинг учун ҳам яратиладиган қўлланмалар мазмунида миллий истиқлол ғояси асосий ўринни олиши лозим.

Олий таълим муассасаларида педагоглар икки босқичда ўқитилади. Биринчи босқичда яъни бакалавриятда мутахассис ўзи танлаган соҳа бўйича 4 йил давомида таълим олади. Иккинчи босқич магистратурада давом эттирилади. "Ижтимоий педагог" соҳасига тегишли барча мутахассиларнинг ҳам умумий ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлади. Бир қатор тадқиқотчилар уларнинг шахсий тавсифномаси сифатида индивидуал—рухий хусусиятлар ва махсус қобилиятларни кўрсатмоқда.

Кузатувчанлик, вазиятда тез йўлга туша билиш, фахм— фаросат билан сеза олиш, ўзини бошқа одам ўрнига кўя олиш ва унинг хиссиётларини тушуна билиш, ўзини бошқара олиш ва рефлексия (фикр юритиб уни тахлил қилиш) махсус қобилиятлар жумласидандир. Шунингдек ижтимоий педагог дилкашлик, одамлар билан ишлай олиш, қизиққонлик, ўз фикрини ўтказа олиш, бахсли вазиятларда йўл топа билиш, тиришқоқлик каби ижтимоий соҳанинг барча ходимларига хос хусусиятларга ҳам эга бўлмоқи даркор.

Хорижий тадқиқотчилар ҳам педагогнинг индивидуал— рухий хусусиятлари тўғрисида ўз фикрларини билдиради. Масалаи, Буюк Британиялик олимлар бундай хусусиятлар қаторига юқори даражадаги ақлий салохиятга эгалик, тартиблилик ва ўз—ўзини бошқара билиш, жисмонан кучлилик, одамларга қийин вазиятларда ёрдам бера олиш, чидамлилиқ, сезгирлик кабиларни киритади.

АқСхнинг машхур психологларида саналган Ж. Холанд ўзининг "ўзига йўналтирилган қидирув" методикасида ижтимоий соҳа касби эгасига хос хусусиятни кўрсатган. Булар: реалистлик (хаққонийлик), тадқиқотчилик, артистлик, ижтимоий, тадбиркорлик, конвенционал хусусиятлардир. У ижтимоий педагогга хос инсонпароварлик, идеаллик, масъулиятлилик, ахлоқлилик, хушмуомалалик, илиқлик, одоблилик, ўзгаларни дўст тута олиш каби хусусиятларни ҳам кўрсатади.

— рухий ху Ижтимоий педагог касби инсонлар ўртасидаги муносабатлар тизимида фаолият юритувчи кўпқиррали соха бўлиб, педагогнинг қайси ишда ишлашидан қатъий назар одамлар билан ва аввало болалар билан ишлашга йўналтирилган. Мулоқот жараёнида педагог кўпли рухий оқирликни ва чарчоқни ўзида синашига тўғри келади. Шу боис унинг асаб тизими ҳам мустахкам бўлиши даркор. Бу нарса унга ижтимоий— педагогик, рухий—терапевтик жараёнларда эмотсионал қийинчиликлар билан тўқнашувда ёрдам беради.

Ижтимоий педагогга хос яна бир характер бу "Мен — образидир" Бу нарса педагогнинг ўзига нисбатан ижобий муносабатда бўлишини ҳамда бошқалар томонидан ўзига юқори баҳо берилишини ифодалайди. Мазкур характер педагогга бошқа одамлар билан эркин мулоқот қилиш ва уларни осон қабул қилиш имконини беради.

Ижтимоий педагогнинг қуйидаги шахсий фазилатларини алоҳида ажратишимиз мумкин:

– Инсонийлик хусусиятлари (меҳрибонлик, бошқалар манфаатини устун қўйиш, ўз шахсий қадр—қиммати хисси)

сусиятлар (рухий барқарорлик, юқори даражадаги хиссий ва иродавий хусусиятлар)

— рухий тахлилчилик хусусиятлар (ўзини идора қила олиш, ўзига танқидий қараш, ўзини баҳолай олиш)— рухий—педагогик хусусиятлар

(киришувчанлик, гапга чечанлик.)

Юқорида келтирилган хусусиятлар билан танишар эканмиз, хар қандай одам хам ижтимоий—педагогик фаолиятни олиб бориш қобилиятига эга бўлавермаслигига ишонч хосил қиламиз.

Хар бир педагогнинг касбий омилкорлиги, яъни унинг ўз фаолиятини олиб боришга амалий ва назарий томондан тайёрлиги меъёрий—хуқуқий хужжатлар ёрдамида тартибга олинади. Мазкур хужжатлар ўз ичига мутахассис педагогнинг касбий мажбуриятларини, меҳнат тавсифномасини, билим ва малакасини олади. Резюме (қисқача хулоса)

ИЖТИМОЙ ИШ – аҳолининг ижтимоий химояланмаган катламларига ёрдам кўрсатиш хисобланади. Ижтимоий ишларнинг объекти инсон хисобланади, лекин хамма эмас, балки фақатгина муаммолари бўлганлари (экологик, ижтимоий, техноген, миллатлараро кескин ўзгаришлар, бўз илишлар натижасида) ёки соғлом бўлмаган, жисмоний ёки психик нуқсонлари бўлганлар хисобланади.

Маданият – жамиятнинг тарихий малум бир ривожланиш даражаси., ижтимоий куч, инсон қобилияти, одамлар ҳаётининг фаолияти шаклини ташкил этиш усули, асосан улар томонидан яратилажак маддий ва манавий қадриятлар билан белгиланади.

МУРУВАТ КЎРСАТИШ – мухтожларга ёрдам, ҳа-йрия-саховат –

алохида шахсларм, ёки ташкилотлар томонидан мухтожларга, ёки ахоли гурухларига беминнат ёрдам бериш. Рахим-шавқат, мархамат, рахимдиллик – барчага ёрдам бериш, ёки ўзгаларни кечириш, ғамхырлик қилиш, инсонпарварлик.

ХАЙРИЯ – (мухтожларга ёрдам, хайр-саховат) – мухтож одамларга ёки ахолининг ижтимоий гурухларига хусусий шахслар, ёки ташкилотлар томонидан бепул ёрдам кырса тиш.

МЕХРИБОНЛИК (МИЛОСЕРДИЙЕ) – (мехр-саховат) (рахим, шавқат, мархамат, рахимдиллик) – рахимдиллик, одамийлик, инсонпарварлик юзасидан кимгадир ёрдам кырса тиш, ёки кимнидир кечириш авф этиш.

"Касбий мажбуриятлар" — Болаларни ижтимоий химоя, куллаб—куватлаш, хамда бу борада хизмат курсатувчи муассасалар тўғрисида зарур ахборотлар билан таъминланади.

— Инсон ва бола хуқуқини химоя қилишга каратилган, турли тоифадаги болаларнинг ҳақ;—хуқуқларини таъминлашга, болаларни хуқуқий жихатдан тарбиялашга юналтирилган ижтимоий—хуқуқий ёрдамни курсатилг

— Рухий ва эмотсионал ёрдамга мухтож болаларга ижтимоий—реабилитацион ёрдам курсатиш

— Кам таъмиланган оилаларда яшовчи болаларнинг маиший ҳаётини яхлитлаш мақсадида уларга ижтимоий ёрдам курсатиш.

— Бсмор болаларга зарур тиббий—ижтимоий ёрдамни курсатиш.

Алкоголизм, гиёхвандлик билан шугулланувчи вояга етмаганларни даволаш.

Ижтимоий педагогдан куйидгича касбий билимлар талаб этилади :

— Ўз фаолиятининг меъерий—хукуқий асосини (конунлар, фармонлар, қарорлар ва юрикномалар), ижтимоий педагогика назарияси ва тарихини, турли муҳитларда турли тоифа болалари билан ишлашнинг методикасини ва технологиясини, бола шахсини, унинг жисмоний, маънавий ва ижтимоий шаклланишнинг урганувчи психологияни ; одамларнинг уюшма ва гуруҳдари (Оила, мактаб ва меҳнат коллективи) ни урганувчи Социологияни; ўз касбий тадқиқот фаолиятини ижтимоий бошқарша ва рожалаштириш методини билиш. ва куйидаги касбий мала-калар талаб этилади: Таҳдид кила олиш қобилияти. Боланинг шаклланишида унга муҳитнинг салбий ва ижобий таъсир курсатувчи харақатларини аниқлаб таҳлил кила билиш;

Башоратчилик қобилияти: фаолият олиб бориш усулларини белгилаб олиб уни аниқ. мақсад томон юналтириш, дуч қилиши мумкин бўлган муаммоларни олдиндан кура билиш ва ҳисобга олиб, вақтни тўғри тақсимлаш; Лойихалаштира билиш—фаолиятни аниқ бир лойиха асосида, тарбияланувчининг шарт—шароитлари ва мавжуд муҳит талабларини ҳисобга олиб, аниқ бир тартибда олиб бориш ўз фаолиятининг ҳар бир босқичида ижобий ва салбий натижаларини тўғри таҳлил кила олиш; қиришувчанлик— яъни болани эшитиш ва тинглай олиш, бола билан мулоқот раёнини осонлаштириш, бола муаммосини тўғри тушуниш

учуй зарур ахборот ва маълумотларни туплаш.

Ижтимоий педагог фаолияти сохалари Ижтимоий педагог лавозими бугунги кунда иккита идорада — таълим муассаларида ва ёшлар иши буйича муассаларда жорий этилган.

Ёшлар иши буйича идораларда мазкур лапозим 8 хил муассасада руйхатга киритилган. Булар: болалар клублари, болалар ижоди марказлари, ёшлар ётоқхонаси, усмирлар дам олиш масканлари, ёшлар таълим марказлари, касбий юналтириш марказлари, бандлик марказлари, болалар на ёшлар меҳнат биржаларидир.

Таълим соҳасида эса педагог 6 хил муассаса руйхатига киритилган. Булар: мактабгача тарбия ташкилотлари, умумтаълим муассалари, умумтаълим интернатлари, боқувчисини юк,отган болалар учун умумтаълим идоралари, махсус таълим муассалари, бошлангич касбий таълим муассаларидир.

Ижтимоий педагог лавозими мазкур икки идорада жорий этилган булсада, аслида уларга бўлган талаб яна ҳам кенгрок. Бундай лавозим деярли барча ижтимоий сохаларда жорий этилган. Улар согликни саклаш муассаларида (рухий носоглом, гиёхванд болалар учун), ахолини ижтимоий химоялаш муассасаларида (имкониёти чеклангап усмирлар реабилитация марказларида, вояга етмаганлар реабилитация марказларида), ички ишлар органлари тармогидаги муассаларда (махсус ёпик, давоми йўқ экан.)

Ижтимоий педагогик ишлар фаол ғоявий – ахлоқий имкониятларга эга, у шахс хулкида пайдо бўлган салбий элементларга қарши курашда муҳим омилга айланади. У ижтимоий фикрни шакллантириш йули билан жамоада соғлом маънавий – ахлоқий муҳит ҳосил қилишга таъсир курсатади, илгор ижтимоий кадриятларни мустаҳкамлайди, шахс кадр – қимматини таъминдайди, қонунни ҳурмат қилишга ургатади. Бу айниқса бугунги кунда, жамият маънавий янгилашиш жараёнини бошидан кечираётган бир даврда муҳим аҳамиятга эга.

Тарбиявий фаолиятнинг муҳим резервларидан яна бири – оммавий тарғибот билан боғлиқ бўлиб, ғоявий – тарбиявий ишларнинг барча шаклларида гайрат ва ташаббус талаб этилди. Бунда давлат ва жамоат ташкилотлари томонидан оммавий – ташкилий тадбирлар утказиш, кечалар, байрамлар, расм – русмлар, урф – одатлар, жумладан «Наврўз », «Хотира ва кадрлаш куни» ва бошқа тадбирлар муҳим аҳамиятга эга. Оммавий ишларда ижтимоий – тарбиявий муваффақиятларга омманинг ижтимоий – маданий фаолият йуналишини чуқур англаган ҳолдагина эришиш мумкин. Бу, биринчи навбатда. Педагогик тамойиллар асосида маърифий муассаса ишларини ташкил этишда ва методикасида ўз ифодасини топади. Тадбирларни фақат ғоявий йуналишини эмас, айти чогда ижтимоий – педагогик, ижтимоий – психологик моҳиятини англаш, ташкилий ишларда унинг механизмларга таяниш зарур.

Ижтимоий педагогик ва ижтимоий ходимлар фаолияти астасекин кенгайиб, бири иккинчисини тулдир борди.

Ижтимоий – педагогик бошқарув ва ижтимоий жараёнларни назорат қилиш объекти сифатида ёшлар жиноятчилигининг олдини олиш мактаб, ички ишлар булими, вояга етмаганлар жиноятчилигига қарши кураш органларининг биргаликдаги тадбирлари тизими доирасида амалга оширилиши керак. Шундан келиб чикиб дастлабки талаблар олга сурилади: мазкур фаолият самарадорлиги учун хизмат киладиган объектив жараёнлар ва ходисаларни ҳисобга олиб бориш; тарбиянинг нокулай шароитига ва шахсни нотўғри йулга киришнинг бошланишига ўз вақтида эътибор бериш мақсадида ижтимоий – педагогик истикбол методларидан фойдаланиш; усмир шахснинг индивидуал – психологик ва ижтимоий сифатларини ҳисобга олиш.

Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазирлигининг 1994 йил 29 декабрдаги 332 – сонли буйругининг иловасида келтирилган методик тавсиялар мазкур ишларни амалга оширишда муайян ёрдам беради.

Тарбиявий фаолиятнинг муҳим резервларидан яна бири – оммавий тарғибот билан боғлиқ бўлиб, ғоявий – тарбиявий ишларнинг барча шаклларида гайрат ва ташаббус талаб этилди. Бунда давлат ва жамоат ташкилотлари томонидан оммавий – ташкилий тадбирлар утказиш, кечалар, байрамлар, расм – русмлар, урф – одатлар, жумладан «Наврўз », «Хотира ва кадрлаш куни» ва бошқа тадбирлар муҳим аҳамиятга эга. Оммавий ишларда ижтимоий – тарбиявий муваффақиятларга омманинг ижтимоий – маданий

фаолият йуналишини чукур англаган холдагина эришиш мумкин. Бу, биринчи навбатда. Педагогик тамойиллар асосида маърифий муассаса ишларини ташкил этишда ва методикасида ўз ифодасини топади. Тадбирларни фақат ғоявий йуналишини эмас, айти чогда ижтимоий – педагогик, ижтимоий – психологик мохиятини англаш, ташкилий ишларда унинг механизмларга таяниш зарур.

Миллий онгни уйготиш ва шакллантириш ўз ини англахдан бошланади.

Миллий гурур – бу ўз юртининг тарихини билиш, халкнинг маданий меросини химоя қилиш, миллий кадриятларни тиклаш, ўз лигини англаш ва намоён этиш кабиларни билдиради.

1910 – 1920 йилларда халкнинг энг фаол вакиллари – жадидлар маърифатпарварлик воситасида халкнинг кадини кутариш ва жахон хамжамиятининг муносиб иштирокчилари қилиш ғоясини олга сурдилар. Буни урганиш шуниси билан мухимки, уларнинг етук авлодни тарбиялаш, мустақилликни мухофаза қилишда маънавий мерос вазифасини утайди. Ўз бек зиёлилари Ватан озодлиги учун кахрамона курашни XX аср бошларида бошладилар, мустақилликка эришишда уларнинг роли шундаки, аввало барча миллатларни тинчликда, тотувликда яшашга чорладилар.

Маънавий – маърифатчилик ишларини янги боскичга кутариш учун барча таълим муассасаларида тарғибот ва ташвикот ишларни амалга ошириш зарур.

Афсуски, бугунги кунда хамма укувчи давлат рамзлари уларнинг маъноси биледи, деб булмайди. Президентимиз таъкидлаганидек, «Миллий рамзларимиз бизнинг миллий гуруримизни кутаришга хизмат килади. Уларнинг хар бири улкан дарслик, тарбиянинг кучли воситасидир». Мана шунинг учун хам жойларда давлат рамзлари асосида курик – танловлар, мунозаралар утказиш махсадга мувофик. Хар бир одам давлат рамзларини бутунлай ёки кисман билмай туриб, уйлаб курсин, шу давлатнинг муносиб фукаросиман, шу халкнинг углиман ёки кизиман дея оладимик Миллий онгни шакллантиришда давлат рамзларининг буюк ахамияти борлигини тушуна оладимик

Биз улуг Амир Темур васиятини бажаришимиз керак: «Сизнинг вазифангиз улуг обу – хурматимизни, миллатнинг бахти ва фаровонлигини химоя қилиш, уларнинг дардига малхам булишдан иборатдир».

Бизнинг энг катта ютугимиз ўз бойлигимизга ўзимиз эга бўлганимиздир. Бинобарин, уларда миннатдорчилик, гурур ва ишонч туйгуларини тарбиялашимиз керак. Маънавий, ахлоқий мукамаллик, виждонлилик, ор – номуслик, якинларга гамхур булинг ва бошқа инсоний туйгулар ўз – ўзидан пайдо бўлиб қолмайди, уларнинг асосида тарбия ётади.

да мусТарбия жараёни – уни тиклаш, ривожлантириш ва хаётда жорий қилиш, таълим, миллий, маънавий – ахлоқий кадрият ва нормалар билан

бевосита боғлиқ. Улар халк педагогикаси, урф – одатлари, байрамлари, уйинлари ва бошқаларда ўз ифодасини топади». Маънавият ва маърифат» маркази, «Маърифатпарварлар», «Олтин мерос», «Тарихчилар», «Файласуфлар» ва бошқа жамоат ташкилотлари, жамгармалари юқорида куйилган вазифаларни хал этишга катта имкониятларига эгадир.

Тарбияси «кийин» усмирлар аномаллиги укишда (укиши кийин, ёмон кечали, дангаса) ва хулкида (интизом ва тарбияга риоя килмайди) намоён бўлади. «Кийин болалар» – жамиятга зид йуналишдаги, бекарор ахлоқли, иродаси буш, педагогик таъсирига доим қаршилик курсатиб келувчи ёшлардир. Мактаб микёсида улар куп учрамайди (бир синфда икки – учтадан). Аммо синф, мактаб хаётига, унинг ахлоқий мухитига жиддий таъсир курсатади. «Кийин» болалар укувчиларнинг кам кисмини ташкил этса хам улар укув – тарбиявий ишларда баркарорликка жиддий тусик бўладилар. Улар мактабда ва ундан ташкарида (оилада, кучада, дам олиш жойларида ва х.к.) тартибсизликни вужудга келтирувчилар хисобланади. Шунинг учун хам «кийин» болалар мактабда хам, ундан ташкарида хам укутувчи ва барча жамоат эътиборида туриши керак.

Тарбияси кийин бўлганларнинг келиб чикишининг ижтимоий – психологик ва психологик – педагогик сабаб ва омилларни беш гурухга

ажратиш мумкин:

1. Нокулай оилавий мухит, ота – оналари уртасидаги зиддиятли вазиятлар.
2. Уқишга бўлган кизикишнинг пасайиб кетиши ва шу муносабат билан уқишдан совиб кетиши (60 – 70 % вояга етмаган жиноятчилар бир синфда икки йил уқиган).
3. Ижтимоий фаоллиги паст ва мактаб жамоасида нокулай ҳолат мавжуд.
4. Микромухитнинг салбий таъсири, салбий референт гуруҳ таъсири.
5. Бирор фаолият юзасидан ўз мойиллигини, кизикишини намоён қилиш имконияти бўлмаслиги.

Психолог – педагогик нуқтаи назаридан усмирлар билан ишлайдиган қатга ёшдагилар қуйидаги қоидага риоя қилишлари лозим: қуп насихат қилаверманг; усмир хис – туйгуларини хурмат қилинг; ҳаётда мустақил бўлишга ургатинг; қуп даққи бераверманг; дук – пуписа қилманг.

Психолог – педагогик нуқтаи назаридан усмирлар билан ишлайдиган қатга ёшдагилар қуйидаги қоидага риоя қилишлари лозим: қуп насихат қилаверманг; усмир хис – туйгуларини хурмат қилинг; ҳаёттақил бўлишга ургатинг; қуп даққи бераверманг; дук – пуписа қилманг.

Ижтимоий – педагогик бошқарув ва ижтимоий жараёнларни назорат қилиш объекти сифатида ёшлар жиноятчилигининг олдини олиш

мактаб, ички ишлар булими, вояга етмаганлар жиноятчилигига қарши кураш органларининг биргаликдаги тадбирлари тизими доирасида амалга оширилиши керак. Шундан келиб чикиб дастлабки талаблар олга сурилади: мазкур фаолият самарадорлиги учун хизмат киладиган объектив жараёнлар ва ходисаларни ҳисобга олиб бориш; тарбиянинг ноқулай шароитига ва шахсни нотўғри йулга киришнинг бошланишига ўз вақтида эътибор бериш мақсадида ижтимоий – педагогик истиқбол методларидан фойдаланиш; усмир шахснинг индивидуал – психологик ва ижтимоий сифатларини ҳисобга олиш.

Ўзбекистон Республикаси ички ишлар вазирлигининг 1994 йил 29 декабрдаги 332 – сонли буйругининг иловасида келтирилган методик тавсиялар мазкур ишларни амалга оширишда муайян ёрдам беради.

Девиант хулқ –атворли болаларни реабилитация қилиш йўллари

Тарбияловчи функция болани атроф муҳитга киришиши таълим тарбия жараёнида аддаптатсия, ижтимоийлаштириш жараёнини амалга оширишни кўз да тутуди.

Ижтимоий реабилитация болалар учун давлатни болаларга рамхурлиги

Ижтимоий–реабилитацион функция. Рухий жисмоний нуқсонга эга болалар таълим– тарбия болаларни тарбиялаш функцияси педагог томонидан амалга оширилади.

1. Бола онгида барча жонли мавжудотга муҳаббат ижодий тушуниш, виждонийлик туйғусини тарбиялаш лозим

2. Атрофдаги одамлар билан мулоқотга киришишга урганиш ҳаёт максатида ва мазмунини аниқлатади.

3. Атрофдаги одамни тушуниш унинг руҳида маънавий хусусиятларни, жамиятдаги ҳуқуқий нормаларини ривожлантириш.

4. Ўз – ўзига ҳурмат, мустақиллик ҳис – туйғусини шакллантириш.

5. Бола орасида, меҳнатда ва мактабда муносиб оилада тенгдошлари, катта ёшдаги одамлар мулоқотга киришиш малакасини шакллантириш. Одамлар орасида шахс ва жамият уртасида келишмовчиликларни бола атрофидаги муҳитдаги ижтимоий муносабатлар, хусусий нормаларга таяниб фарқлашга ўз ҳаётини ташкил қилишни ўз ичига индивидуаллиги, вазифалари хусусиятларининг ривожлантиришни тарбиялашга қаратилган деб эътироф этиши жоиздир.

МАНЗУР: Ижтимоий педагогика мезонлари ва принциплари

Режа:

1. Педагогика ва ижтимоий педагогика мезонлари.

2. Ижтимоий педагогика Принциплари:

а) тарбиянинг табиат билан уйғун бўлиш Принципи;

б) маданият билан уйгун булиш Принципи;

в) гуманизим Принципи.

Асосий тушунчалар: мезон ва принциплар, ижтимоий педагогик фаолият, ижтимоий таълим ва тарбия, табиат билан, уйгунлашув, маданият билан уйгунлашув.

1. Педагогика ва ижтимоий педагогика мезонлари.

Фан билимлар тизими унинг тушунчалари ва мезонларида акс этади.

Тушунчалар – мавжуд дунёни идрок этиш жараёнидаги акс этилиши шакиллари билан бири. Хар кандай фан ривожланиш жараёнида тушунчалар фан мезонига бирлашади, кенгаяди ва кайта хосил килинади. Мезонлар янада умумий, фундадектда «аслий» деб аталмиш тушунчаларни бирлаштиради. Бу тушунчалар дан мазкур фанда ишлатиладиган каратилган тушунчалар хосил бўлади.

Охирги йилларда педагогикада фаркланиш жараёни кучайди. Купгина янги илмий сохадар юзага келди, булар сонига ижтимоий педагогика хам кирди. Педагогиканинг хар бир янги илмий сохаси ўзига хос хусусиятларга эга. Бу хусусиятлар унинг мезон ва тушунчалари тизимида ўз аксини топали.

Ижтимоий педагогика мезонларини куриб чиқишда авваллабор биз педагогика мезонларини ажиратамиз. У (педагогика) бошқа фанлардан нимани ўз лаштирганини, кайси мезонлар асил ўз иники эканлигини куриб

чиқамиз. Сунг у бошқа фанлардан нимани ўз лаштирганини на кайси тушунчалар ўз иникилигини билиш учун педагогика мезонларини ижтимоий педагогикага лойхалаштирамиз. Малумки, педагогика бошқа фанлар тушунчаларини ўз лаштиради ва улардан кенг фойдаланилади, масалан «шахс», «ривожланиш», «фаолият», «саттсиализаттсия» (ижтимоилашув), «жамият». Унинг асил мезонлари «таълим», «тарбия» ва «укитиш» хисобланади. Хозирги кунда шунингдек умум қабул қилинган «педагогик фаолият» мезони ҳам киради.

Ижтимоий педагогика асд мезонларига «ижтимоий педагогик фаолият», «ижтимоий таълим» ва «ижтимоий тарбия» киради.

2 Ижтимоий педагогика принциплари.

«Принцип» сўз и лотинча «ршклргит» сўзидан хосил бўлган «асос», «бошланиш» ни билдирали. Хар қандай фан учун ишлатилган муаян қридалардан келиб чиқалиган ўз Принциплари мавжуд. ФанларПринцип ва қридалар бизга боғлиқ булмаган холда мавжуд. Улардан четга чиқиш мумкин эмас, акс холда педагогик фаолият бе фонда балки хам зарарли бўлади. Ижтимоий педагогика педагогикадан ажиралиб чикди, табиийки ўз асосида шу фан Принципларига таянади. Педагогикадаги Принциплар шахс таълим тарбиясининг умумий юналишини бсради ва аниқ педагогик вазифалар хал этиш учу насос бўлиб хизмат килади. Бирок, шу фан ривожланишининг хар

бирдаври учун педагогика Принциплари хақидаги масала мунозаралидир. Замонавий давр ҳам бундам мустасно эмас. Хар ким олимлар у ёки бу Принципларни олга суради ёки янгича маълумотларни изохлайди. Бу борада ижтимоий педагогикада янада куп кийинчиликлар юзага келмокда, аммо унинг дунёвий балогат ёшига (100 йтелдан ортик) карамай Ўзбекистонда бу фан энди ўз ининг биринчи кадамларини куймокда. Биз 3 та Принципни куплаб чикамиз тарбиянинг табиятга уйгун булиши тўғрисидаги Принцип, тарбиянинг маданий уйгун булиши Принципи ва гуманизм Принципи. Шу Принциплардан хар бири ижтимоий педагогикада ўз ининг талкинига ва ўзига хос хусусиятига эга.

А). Тарбиянинг табиятга уйгун булиши Принципи.

Тарбиянинг табиятга уйгун булиши – ижтимоий педагогика Принципи, шунга кура ижтимоий педагог ўз амалий фаолиятида боланинг таббий холда ривожтаниш омилларига таянади. Тарбиянинг тарбияга уйгун булиш Принципи илк бор славян педагоги Ян Амос Каменский (1592–1670) билан унинг «Буюк дидактика» (1632) деган энг асосий ишида тарифланган. Каменский, инсон табиятининг бир кисми ва у табиятнинг бир кисми сифатида унинг энг асосий, умумий крнунларига буй сунади, деб хисобланади. Каменскийнинг фикрича, табиятнинг бу конунлари усимликлар ва хайвонлар оламида ҳам шунингдек, инсонга ннсбатан ҳам ўз тасирини

указиб туради. Каменский нафакат табиятнинг услубий конунларига. Бола шахси психалогиясига хам таянади. У боллар успиринлар ва ёш йигитларнинг ёшига оид тафсифига таянган холда ўз болалар таълим-тарбияси тизимини илгари суради, асослайли ва куради. Каменскиндан анча илгари шарк; уйғониш даври буюк олими энтсиклопедиячиси ва мутафаккири Абу Али Ибин Сино (980-1037) ўз асарларида тарбиянинг табиятта уйгун булиш хақида гапирган эди. Масалан «уй рўз гор тутиш» хақидаги асарида Ибин Сино ёзган эдики, инсон акилли мавжудод шунинг учун табиятта алохида урин тутуди ва унинг конунларига кура ривожланади. «Ёлгон хислатларни кайта тарбиялаш» асарида эса Ибин сино ёзадики, кимки ахлоқсиз инсонни тарбияломогчи булса унда у уни хар тамонлама крганиши инсоннинг табияти коидаларини билиши керак. Натижада тарбиянинг табият билан уйгун булиши Принципи купкина буюк педагоklar томонидан ўз педгогик ва ижтимоий педагогик назариялари куриш асоси сифатида олинган эди. Масатан, Франсуа фалсафачиси Жан Жак Руссо хисоплаган Эдики, бола тарбияси табият билан уйгун равишда амалга оширилиши керак. У ёзадики, «болалар ката булишидан илгари бола булиши керак». Схеттсар педагоги Иягон Генрих Песталотетси етим ва каровсўз болалар учун муассасалар ва болалар уйини яратган, у хисобладики, табият макседи-инсон табиини кучлари ва ко билиятларини рифожлантиришдир, бунда ривожланиш хар томонлама ва

уйгун булиши лозим. Немис олими педагоги Адолф Дистервич хам И.Г.Песталотти кетидан бу ниниипни энг мухим тарбия принтсиини леб хисоблаган. Ўз ишларида ёзган Эдики, талим-тарбия жараёнида ёш ва индивидуал хусусиятларини этиборга олиши лозим. Тарбия билан уйгун булиши Рус классик педагогиклари ишларила хам ўз аксини топган. Ушинский ўз ининг асосий «инсон тарбиястшинг мавзуси сифатида» деган психалогик педагогик асарида ёзган эдики, бола тарбияси ва таълими учун тарбий Принциплари ва крйидаларини билиш, балки инсон табияти асосий конунларини билиши уларни хар бир аниқ бола учун хар бир аниқ. холда тадбик кила олиши лозим. Ушинский физялогия гигиена ва псигалогия (диккат, хотира, тасаввур, ирода) асосларини урганиш заруриятини асослаб берди, унинг асоси сўз лаш кобилиятини ахлоқий эстетик ва диний хислари, дидактикани урганишга угиш мумкнн. Схарк, уйғониш даври мугафакир -ентсиклапетчнси Лбу Насир Фаробий (873-950) 1) педагогиканинг мустақил фап сифатида ажиралиб чикишига кадар ўз асарида тагахлаган эдики. инсон табиятнинг энг олий атроф мухитнинг хар тамонлама идрок қилишиш мумкин. Абдулла Авлоний (1878-1934) «Туркий Гулистон ёхуд ахлог» деган асарида турли шахс ахлоқий хислатларини тарбиялашга ката этибор беради. Унинг асарини ўз бек тилида езилган педагогика буйича биринчи дарслик дсб хисоблаш мумкин. 1)Педагогика мустақил фан сифатида

Я.А.Каменскийнинг «Буюк дедактика»(ХУ11 аср) деган асаридан сунг ажиралиб чикли, унда дидактика Принциплари ва педагогик жараён конуниятлари аниқ тарифланган. Фаробий педагогикани мустақил фанга ажратган сиёсий (фукоро) фан таркибига киритган. Унинг фикрича, болаларда ижобий ахлоқий хислатларини тарбиялашда атроф мухит катта урин тутади. У бола шахсининг табиий камолатига ишонарди, бола табиятдан гўз аллик ва меҳр оқибат билан куйган равишда тугилади. Ижтимоий педагогикада тарбиянинг табият билан уйгун булиши Принципига амал килиб, куйидаги коидаларга таяниши лозим:

- болалар ёши хусусиятларини этиборга олиш;
- болалар хусусиятларини этиборга олиш;
- меъридан читта чиқиш билан боғлиқ. бўлган болаларнинг индивидуал хусусиятларини этиборга олиш;
- бола шахсидаги ижобий, кучли томонлари таяниш;
- бола ташаббускорлигини ва мустақиллигини ривожлантриш.

Б) Маданият билан уйгун булиш Принципи.

Бу Принцип тарбиянинг табият билан уйгун булиши Принципининг давомидир. Унинг зарурияти инсон табияти билан шартланган. Инсон биологик мавхудо сифатида тугилади, шахс бўлиб эса бир авлоддан иккинчи авлодга шахс тарбияси ва ривожланиши жараёнида утадиган ўз ини тутиш ижтимоий тажрибани ўз лаштириб етишади. Антик жамиятдаги

фалсафачилар ва педагоглар шахс шакилланиши ва маданият уртасидаги чуқур боғлиқликни таҳлил қилганлар. Шу нарсага Схарк Уйғониш даври мутафакирлари ва интсиклапедчилари бўлган Фаробий, Беруний, Ибн Сино, Навоий ҳам ўз асарларида ҳам таянганлар. Бунда иккита муҳим тезис белгиланди: шахс маданияти орқали шакилланади, ҳар қандай маданият асосан бойлиги эса инсондир. Утмиши фалсафачи ва педагогларни ҳисоблардики, маданият юқрри ахлоқий инсонни шакиллантиришнинг зарурий ва энг муҳим омилдир.

Маданият билан уйғун бўлиш Принципи педагогикада А.Дистервич (XIX асир) билан илгари сурилган. У ҳисоблардики, тарбия қилишда жой ва вақл¹ шарт шароитларини яни инсон тугилган вақл: ва жойини. бир сўз билан айтганда бутун замонавий маданиятни этиборга олишга зарур. Бутун инсоният ҳар бир халқ ва ҳар бир авлод маданият ривожланишининг малум бир порокасида туради бу аждодлар.

МАВЗУ: Таълим социологияси

Режа:

- 1 Таълим социологияси ҳақида тушунча
- 2 Таълим социологиясини давр талаби

3 Ижтимоий таълим констепстияси унинг принциплари

Ижтимоий таълим (хамжамият оркали таълим бериш) – ташаббускор гурухлар, хамжамиятлар, жамоалар, одамларнинг ўз ини ўз и бошқарадиган уюшмалари хаёти ва ихтиёрий фаолиятининг бир кисми сифатида мунтазам, ўз луксиз таълимни ташкил этиш констепстияси ва амалиёти.

Ижтимоий таълим констепстияси куйидаги ғоят мухим принстипларини ўз ичига олади:

- у айрим одамларда хам, гурухда хам ўз кучларига ишонишни ва уларга таянишни ривожлантиришга каратилган;
- у хамжамиятда, хамжамият билан биргаликда ва хамжамият учун таълимнинг вариантилиги принстиплари асосида (яъни унинг объектив хилма – хиллигини эътироф этиш ва ушбу хилма – хилликни таълим амалиётида руёбга чиқариш асосида) амалга оширилган ўз луксиз таълимни куллаб – кувватлайди;
- у хамжамиятдаги одамларнинг муаммолари ва эҳтиёжларига таълим жараёнининг бошлангич нуктаси деб муносабатда бўлади, шу сабабли тугилаётган ижтимоий – иктисодий муаммоларни мустақил хал қилиш максатида самарали уқитиш ва конкрет профессионал тренинг шаклларини ахамиятли деб берилади;
- у очикдир ва мушкул ахволда тушиб колган одамлар эҳтиёжига хамда болаларнинг муаммоларига айникса хамдардлик билан карайди,

уларни педагогика ва психология нуқтаи назаридан куллаб – кувватлашга қаратилган муҳсул мақсадларни қуяди;

- у мавжуд маориф тизимининг хилма – хил таълим хизматларини таъминлаш борасидаги ишини тулдиради ва ҳар бир одамнинг айнан ўзига керакли ва таълим стандартлари ҳамда тасдиқланган укув режалари билан белгилаб қуйилганига қараганда анча кенг маълумот олишга имкон беради.

Ижтимоий таълим, биринчидан, уқиш ва ўз ини ривожлантириш турли шаклларда (фақат мактаб ёки профессионал таълим шаклида эмас) амалга оширилишни ва одамлар бутун умр буйи мустақил уқишни давом эттиришларини, иккинчидан, таълим бериш – давлатнинг мураккаб вазифаси эмас, балки бутун ҷамият бу ҳақда ғамхурлик қилиш ва фаолият курсатишини тан олишга асосланган. Шу сабабли ҳар қандай ҳамҷамият ўз муаммо ҳамда вазифаларини ўз ини ўз и ташкил этиш ва ўз ини ўз и бошқариш асосида ҳал қилиш учун турли (муқобил ва вариантли) таълим тизимларини ташкил этиш мумкин.

Мамлакатимизнинг утган йилларидаги менталитетида ижтимоий таълимни тушиниш мафкуравийлаштирилган тарбиядан, таълимни ижтимоий – сиёсий мақсадлар билан чегаралаб қуйилган тизим деб тасаввур қилишдан иборат эди. Ҷамиятдаги ўз ғаришлан таълимга ҳам, ҳамҷамиятга ҳам, уларнинг ўз аро алоқасига ҳам қарашларни анча кенгайтирди. Таълим ва ҳамҷамиятларга мультимаданий тизимлар деб қараладиган булди, бу тизимларда ҳамҷамият индивиддан юқори туриб, унинг ривожланишини белгиламайди, балки турли индивидлар биргаликда ҳаёт кечирадиган, турли

одамларнинг биргаликдаги харакатлари амалга ошадиган жонли макон дебхисобланади.

Бунга гурухлар: ота – оналар (болалар билан бирга); таълимнинг конкрет шаклларида манфаатдор бўлган ишбилармон одамлар ва тадбиркорлар; ўз таълимини такомиллаштиришдан ва ўз билимларини ривожлантиришдан манфаатдор бўлган хамма одамлар (яъни, мутахассислар ва мутахассис булмаганлар) киритилиши мумкин.

Хамжамиятда, хамжамият оркали ва хамжамият учун шундай тушиниладиган таълим – таълим жараёнларига киритилган (шу жумладан мажбурий урта таълим доирасида хам) одамлар алокалари ва биргаликдаги харакатларнинг бевосита амал қилувчи, динамик ижтимоий – маданий ва ижтимоий таълим тизимидир. Бу, шунингдек, “куйидан” чикадиган шахсий таълим эhtiёжларининг, кизикишларининг ва ташаббусларининг (холбуки давлатга карашли таълим тўз илмалари “юкоридан” чикадиган социал – таълим манфаатлари ва максадларидир) намаён булиш ва ўз ини ўз и руёбга чикариш сохаси хамдир.

Ижтимоийлаштирилган таълим икки инсон уртасидаги муомала маданиятини шакллантиради, хаётнинг маъносини ва йуналишларини аниқлашга, жамиятда ўз урнини топишга, ўз имкониятларини чамалаб куришга имкон беради. Табиий – илмий таълим инсон билан табиат

уртасидаги муносабатни, унинг табиий ривожланиш тамойиллари ва қонуниятларини ҳамда ўз лаштиришнинг мақсадга мувофиқ усулларини утказди. Технологик таълимда инсон илмий – техника ютуқлари, унинг тамойиллари, методлари, ҳозирги замон технологиясини ўз лаштиради. Бу фақат ишда эмас, балки турмушда, қўмуникация соҳасида, маданий ҳаётда ҳам керак.

Қадрлар тайёрлаш миллий дастурнинг инсонпарварона моҳияти шундаки, бунда таълим – шахсни шакллантириш ва ривожлантириш шакли ва усуллари сифатида қабул қилинади.

Бу уқитиш ва тарбиялаш мақсади, мазмуни, методи ва воситаларини аниқлашда ҳал қилувчи роль уйнайди. У уқитувчи билан уқувчи уртасида таълим жараёнидаги ўз аро муносабатларида ўз гариш ясайди, уқувчилар фаоллиги ва мустақиллигини ошириш ўз ини ўз и кашф этишининг субъекти бўлиб қолади.

Таълимни ижтимоийлаштириш уқитиш субъекти – уқувчига ўз қобилияти ва ички имқониятларини очишга ёрдам беради.

Миллий дастурнинг ижтимоий мазмуни туфайли таълимда янги қадрият ўз ифодасини топади. Уқувчининг шахсий қизиқишлари ва интилишлари биринчи уринга чиқади, бунда таълим олувчи ўз имқониятларини тула очишга муяссар бўлади.

Мазкур, муаммада инсонпарварлик таълими билан ижтимоийлаштириш уртасидаги муносабат муҳим аҳамиятга эга. Бу фақат масаланинг моҳиятини

белгилаш учун эмас, балки айни вақтда таълимда бошланган ижтимоий ўзгаришларни амалга оширишда ва ҳаётга жорий этиш йуллари ва воситаларини аниқлашга ҳам муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоий таълим.

Ижтимоий таълим (хамжамият орқали таълим бериш) – ташаббускор гуруҳлар, хамжамиятлар, жамоалар, одамларнинг ўз ичи ўз и бошқарадиган уюшмалари ҳаёти ва ихтиёрий фаолиятининг бир қисми сифатида мунтазам, ўз лужсиз таълимни ташкил этиш констепстияси ва амалиёти.

Ижтимоий таълим констепстияси куйидаги ғоят муҳим принстипларини ўз ичига олади:

- у айрим одамларда ҳам, гуруҳда ҳам ўз кучларига ишонишни ва уларга таянишни ривожлантиришга каратилган;
- у хамжамиятда, хамжамият билан биргаликда ва хамжамият учун таълимнинг вариантилиги принстиплари асосида (яъни унинг объектив хилма – хиллигини эътироф этиш ва ушбу хилма – хилликни таълим амалиётида руёбга чиқариш асосида) амалга оширилган ўз лужсиз таълимни куллаб – кувватлайди;
- у хамжамиятдаги одамларнинг муаммолари ва эҳтиёжларига таълим жараёнининг бошланғич нуктаси деб муносабатда бўлади, шу сабабли тугилаётган ижтимоий – иктисодий муаммоларни мустақил хал қилиш максатида самарали уқитиш ва конкрет профессионал тренинг шаклларини аҳамиятли деб берилади;

- у очикдир ва мушкул ахволда тушиб колган одамлар эҳтиёжига ҳамда болаларнинг муаммоларига айникса ҳамдардлик билан карайди, уларни педагогика ва психология нуқтаи назаридан куллаб – кувватлашга каратилган мухсус мақсадларни куяди;

- у мавжуд маориф тизимининг хилма – хил таълим хизматларини таъминлаш борасидаги ишини тулдиради ва хар бир одамнинг айнан ўзига керакли ва таълим стандартлари ҳамда тасдиқланган укув режалари билан белгилаб куйилганига караганда анча кенг маълумот олишга имкон беради.

Мамлакатимизнинг утган йилларидаги менталитетида ижтимоий таълимни тушиниш мафкуравийлаштирилган тарбиядан, таълимни ижтимоий – сиёсий мақсадлар билан чегаралаб куйилган тизим деб тасаввур қилишдан иборат эди. Жамиятдаги ўз гаришлан таълимга ҳам, хамжамиятга ҳам, уларнинг ўз аро алоқасига ҳам карашларни анча кенгайтирди. Таълим ва хамжамиятларга мультимаданий тизимлар деб караладиган булди, бу тизимларда хамжамият индивиддан юкори туриб, унинг ривожланишини белгиламайди, балки турли индивидлар биргаликда хаёт кечирадиган, турли одамларнинг биргаликдаги харакатлари амалга ошадиган жонли макон дебхисобланади.

Бунга гурухлар: ота – оналар (болалар билан бирга); таълимнинг конкрет шаклларида манфаатдор бўлган ишбилармон одамлар ва тадбиркорлар; ўз таълимини такомиллаштиришдан ва ўз билимларини ривожлантиришдан манфаатдор бўлган хамма одамлар (яъни, мутахассислар ва мутахассис булмаганлар) киритилиши мумкин.

Хамжамиятда, хамжамият оркали ва хамжамият учун шундай тушиниладиган таълим – таълим жараёнларига киритилган (шу жумладан мажбурий урта таълим доирасида ҳам) одамлар алокалари ва биргаликдаги харакатларнинг бевосита амал қилувчи, динамик ижтимоий – маданий ва ижтимоий таълим тизимидир. Бу, шунингдек, “куйидан” чиқадиган шахсий таълим эҳтиёжларининг, кизикишларининг ва ташаббусларининг (холбуки давлатга карашли таълим тўз илмалари “юкоридан” чиқадиган социал – таълим манфаатлари ва максадларидир) намаён булиш ва ўз ини ўз и рўёбга чиқариш сохаси ҳамдир.

Ижтимоий педагогик ишлар фаол ғоявий – ахлоқий имкониятларга эга, у шахс хулкида пайдо бўлган салбий элементларга қарши курашда мухим омилга айланади. У ижтимоий фикрни шакллантириш йули билан жамоада соғлом маънавий – ахлоқий мухит хосил қилишга таъсир курсатади, илгор ижтимоий кадриятларни мустахкамлайди, шахс кадр – қимматини таъминдайди, конунни хурмат қилишга ургатади. Бу айникса бугунги кунда, жамият маънавий янгилашиш жараёнини бошидан кечираётган бир даврда мухим ахамиятга эга.

Тарбиявий фаолиятнинг мухим резервларидан яна бири – оммавий тарғибот билан боғлиқ бўлиб, ғоявий – тарбиявий ишларнинг барча шаклларида гайрат ва ташаббус талаб этилди. Бунда давлат ва жамоат

ташкilotлари томонидан оммавий – ташкилий тадбирлар утказиш, кечалар, байрамлар, расм – русмлар, урф – одатлар, жумладан «Наврўз », «Хотира ва кадрлаш куни» ва бошқа тадбирлар мухим ахамиятга эга. Оммавий ишларда ижтимоий – тарбиявий муваффакиятларга омманинг ижтимоий – маданий фаолият йуналишини чукур англаган холдагина эришиш мумкин. Бу, биринчи навбатда. Педагогик тамойиллар асосида маърифий муассаса ишларини ташкил этишда ва методикасида ўз ифодасини топади. Тадбирларни фақат ғоявий йуналишини эмас, айти чоғда ижтимоий – педагогик, ижтимоий – психологик мохиятини англаш, ташкилий ишларда унинг механизмларга таяниш зарур.

Ижтимоийлаштириш инсонпарварликнинг мохиятини тушуниб этишга кумаклашади, инсонни тоталитаризм асоратларидан халос этади, ўз лигини англатади. Бу мақсадга билимсиз эришиб булмаслиги маълум нарсa. Таълимни ижтимоийлаштириш инсонни бу дунёда борлигини англашга имкон беради. У фаолият усулларини англаш ва самарали излаш, ўз ига, бошқаларга, табиятга нисбатан уйгун муносабатда булиш имкониятини беради.

Ижтимоий таълим (укитиш)

Ижтимоилашув жараёнида бола жамият, ижтимоий муносабатлар.

Ижтимоий мақом ва уринлар, ижтимоий ўз ни тутиш меёр ва

кридалари

ҳақда қупгина билимларни ўз лаштиради. У шунингдек интегратсиясн ва

жамиятта киришита ёрдам бералиган турли хил малака ва куникмаларни

егаллайди. Агар нормал болада нормал бола (жисмонан ва психик

соғлом) тугилса, унда унинг жисмоний, психик ва ижтимоий шакилланиши маълум қрнунларига кура содир бўлади.

Бола аввал жисмоний маконни ўз лаштиради, унда юлини топишга урганилди: эмаклаш, утириш, юриш, югириш ва хоқозо сунг кучани ўз лаштирилди.

Бола якин кишиларини ажратади отани, онани, ака-укаларини ўз

исмига эғалигига урганади, унта жавоб беришни бошлайди. Болада ижтимоий хуш куришлар, хис туйғулар, ижтимоий тажриба шакиланади.

Бола ижтимоий ривожланишда нух хазинасидаги бор нарса тил

ёрдамида бола дилига утади. Тилда халқ; тарихи, характери,

одатлари, анъналари сакланиб қолади. Тилни ўз лаштириб, бола халқ

маданияти, ижтимоий тажриба ва ижтимоий

анъаналарни ҳам ўз лаштиради. Энг мухим бўлган бола ижтимоий ривожланиши уйинларда содир бўлади. Уйинлар ёрдамида болалар турли хил ижтимоий роллар билан танишади. Агар болалар жисмоний ва психик камчиликлар билан тугилса, унла ижтимоий тажрибани ўз лаштирилиши анча мураккабдир. Агар бундай бола оддий оилада тугилса бу ҳақда боланинг ижтимоий тикланиши куп холла бунга тайёр булмаган ота-оналар зиммасига туланади. Бола ўз и учун зарур бўлган мухитларидан ташқарида, масалан, чакалок, уйида, сунгра болалар уйида тарбияланса бошқа гап.

Бу ҳолда баъзи бир ижтимоий ролларни табиий юл билан ўз лаштириш булмади: ота-она. ака-ука бошқа қариндошлар. Бундай холларда болаларда муайян бир билим ва малакаларини шакиллантиришга имкон берадиган, улар ижтимоий тажрибани ўз лаштирилишига ва жамиятда уларнинг энтегратсиясига ёрдам берадиган махсус методиклар ва технологиялар мавжуд булиш керак. Мактабда уқитиш жараёнида бола аввалом бор академик билимларини олади. Бирок, шу билан бирга ижтимоий меёрларини, курсатмаларини, кадриятларини, ролларни янада муффақиятли ўз лаштирилишини тامينлайдиган маълум бир ижтимоий билим, малака ва қуникмаларни эгаллаши лозим, бола ижтимоилашувига ёрдам берадиган ижтимоий билимларини бериш ва ижтимоий малака ва қуникмаларни шакиллантириш мақсадга қаратилган жараени ижтимоий уқитиш деб аталади.

Ижтимоий таълим, биринчидан, укиш ва ўз ини ривожлантириш турли шаклларда (фақат мактаб ёки профессионал таълим шаклида эмас) амалга оширилишни ва одамлар бутун умр буйи мустақил укишни давом эттиришларини, иккинчидан, таълим бериш – давлатнинг мутлак вазифаси эмас, балки бутун жамият бу ҳақда гамхурлик қилиш ва фаолият курсатишини тан олишга асосланган. Шу сабабли ҳар қандай ҳамжамят ўз муаммо ҳамда вазифаларини ўз ини ўз и ташкил этиш ва ўз ини ўз и бошқариш асосида ҳал қилиш учун турли (муқобил ва вариантли) таълим тизимларини ташкил этиш мумкин.

Ижтимоийлаштирилган таълим икки инсон уртасидаги муомала маданиятини шакллантирад, ҳаётнинг маъносини ва йуналишларини аниқлашга, жамиятда ўз урнини топишга, ўз имкониятларини чамалаб куришга имкон беради. Табиий – илмий таълим инсон билан табиат уртасидаги муносабатни, унинг табиий ривожланиш тамойиллари ва қонуниятларини ҳамда ўз лаштиришнинг мақсадга мувофиқ усулларини утказди. Технологик таълимда инсон илмий – техника ютуқлари, унинг тамойиллари, методлари, ҳозирги замон технологиясини ўз лаштиради. Бу фақат ишда эмас, балки турмушда, қомунникация соҳасида, маданий ҳаётда ҳам керак.

Қадрлар тайёрлаш миллий дастуннинг инсонпарвона моҳияти шундаки, бунда таълим – шахсни шакллантириш ва ривожлантириш шакли ва усуллари сифатида қабул қилинади.

Бу уқитиш ва тарбиялаш мақсади, мазмуни, методи ва воситаларини аниқлашда хал қилувчи роль уйнайди. У уқитувчи билан уқувчи уртасида таълим жараёнидаги ўз аро муносабатларида ўз гариш ясайди, уқувчилар фаоллиги ва мустақиллигини ошириш ўз ини ўз и кашф этишининг субъекти бўлиб қолади.

Таълимни ижтимоийлаштириш уқитиш субъекти – уқувчига ўз қобилияти ва ички имкониятларини очишга ёрдам беради.

Миллий дастурнинг ижтимоий мазмуни туфайли таълимда янги кадрят ўз ифодасини топади. Уқувчининг шахсий кизикишлари ва интилишлари биринчи уринга чиқади, бунда таълим олувчи ўз имкониятларини тула очишга муяссар бўлади.

Мазкур, муаммада инсонпарварлик таълими билан ижтимоийлаштириш уртасидаги муносабат муҳим аҳамиятга эга. Бу факат масаланинг моҳиятини белгилаш учун эмас, балки айни вақтда таълимда бошланган ижтимоий ўз гаришларни амалга оширишда ва ҳаётга жорий этиш йуллари ва воситаларини аниқлашга ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Ижтимоийлаштириш инсонпарварликнинг моҳиятини тушуниб этишга кумаклашади, инсонни тоталитаризм асоратларидан халос этади, ўз лигини англатади. Бу мақсадга билимсиз эришиб бўлмаслиги маълум нарса. Таълимни ижтимоийлаштириш инсонни бу дунёда борлигини англашга имкон беради. У фаолият усулларини англаш ва самарали излаш, ўз ига, бошқаларга, табиятга нисбатан уйғун муносабатда булиш имкониятини

беради.

Таълим жараёнини ижтимоийлаштириш натижасида укувчи инсон мохиятини англайди. Ўз ҳаёти довомида инсон тўғрисида ҳосил қилинган тушунчалар асосида, шахс ҳақиқий фуқаро бўлиб етишади.

Инсонпарварликка асосланган таълим – ижтимоий фанлар ва ёндош фанларнинг функсияларини кенгайтиради, таълим жараёнини, мутахассис шахси ва унинг дунёқараши яхлитлигини таъминлайди.

Таълимни инсонпарварлаштиришдан кўзланган асосий мақсад ёшларга тегишли билим, қуниқма, малака, малака бериш, уларнинг инсоний дунёқарашини шакллантиришдан иборат. У булажак фуқаролар томонидан инсонлар фаолиятининг турли соҳаларида инсонпарварлик ғояси ва қадриятларини амалга оширишнинг асоси бўлиб хизмат қилади.

Таълимда методологик ҳаёт тажрибасига зиддиятли ҳолатларда ижтимоий мослашув моделини ишлаб чиқишни тқозо этади:

– ижтимоий – шахсий ҳаёт тажрибасига асосланган мунтазам давом этадиган жараён ҳисобланади;

– реал вазиятдан келиб чиқиб, зиддиятли ҳолатларида ижтимоий мослашув моделини ишлаб чиқишни тақозо этади;

– мавжуд амалдаги ҳолатга доим мослашиш жараёни ҳисобланади;

– шахслараро алоқаларни қамраб олади;

– шахснинг шаклланиш жараёнини йуналтиради.

Ижтимоий таълим.

Ижтимоий таълим (хамжамият оркали таълим бериш) – ташаббускор гурухлар, хамжамиятлар, жамоалар, одамларнинг ўз ини ўз и бошқарадиган уюшмалари хаёти ва ихтиёрий фаолиятининг бир кисми сифатида мунтазам, ўз луксиз таълимни ташкил этиш констепстияси ва амалиёти.

Ижтимоий таълим констепстияси куйидаги ғоят мухим принстипларини ўз ичига олади:

- у айрим одамларда хам, гурухда хам ўз кучларига ишонишни ва уларга таянишни ривожлантиришга каратилган;
- у хамжамиятда, хамжамият билан биргаликда ва хамжамият учун таълимнинг вариантилиги принстиплари асосида (яъни унинг объектив хилма – хиллигини эътироф этиш ва ушбу хилма – хилликни таълим амалиётида руёбга чиқариш асосида) амалга оширилган ўз луксиз таълимни куллаб – кувватлайди;
- у хамжамиятдаги одамларнинг муаммолари ва эхтиёжларига таълим жараёнининг бошлангич нуктаси деб муносабатда бўлади, шу сабабли тугилаётган ижтимоий – иктисодий муаммоларни мустақил хал қилиш максатида самарали уқитиш ва конкрет профессионал тренинг шаклларини ахамиятли деб берилади;
- у очикдир ва мушкул ахволда тушиб колган одамлар эхтиёжига хамда болаларнинг муаммоларига айникса хамдардлик билан карайди,

уларни педагогика ва психология нуқтаи назаридан куллаб – кувватлашга қаратилган муҳсул мақсадларни қуяди;

- у мавжуд маориф тизимининг хилма – хил таълим хизматларини таъминлаш борасидаги ишини тулдиради ва ҳар бир одамнинг айнан ўзига керакли ва таълим стандартлари ҳамда тасдиқланган укув режалари билан белгилаб қуйилганига қараганда анча кенг маълумот олишга имкон беради.

Ижтимоий таълим, биринчидан, уқиш ва ўз ини ривожлантириш турли шаклларда (фақат мактаб ёки профессионал таълим шаклида эмас) амалга оширилишни ва одамлар бутун умр буйи мустақил уқишни давом эттиришларини, иккинчидан, таълим бериш – давлатнинг мураккаб вазифаси эмас, балки бутун жамият бу ҳақда ғамхурлик қилиш ва фаолият курсатишини тан олишга асосланган. Шу сабабли ҳар қандай ҳамжамият ўз муаммо ҳамда вазифаларини ўз ини ўз и ташкил этиш ва ўз ини ўз и бошқариш асосида ҳал қилиш учун турли (муқобил ва вариантли) таълим тизимларини ташкил этиш мумкин.

Мамлакатимизнинг утган йилларидаги менталитетида ижтимоий таълимни тушиниш мафкуравийлаштирилган тарбиядан, таълимни ижтимоий – сиёсий мақсадлар билан чегаралаб қуйилган тизим деб тасаввур қилишдан иборат эди. Жамиятдаги ўз гаришлан таълимга ҳам, ҳамжамиятга ҳам, уларнинг ўз аро алоқасига ҳам қарашларни анча кенгайтди. Таълим ва ҳамжамиятларга мультимаданий тизимлар деб қараладиган бўлди, бу тизимларда ҳамжамият индивиддан юқори туриб, унинг ривожланишини белгиламайди, балки турли индивидлар биргаликда ҳаёт кечирадиган, турли

одамларнинг биргаликдаги харакатлари амалга ошадиган жонли макон дебхисобланади.

Бунга гурухлар: ота – оналар (болалар билан бирга); таълимнинг конкрет шаклларида манфаатдор бўлган ишбилармон одамлар ва тадбиркорлар; ўз таълимини такомиллаштиришдан ва ўз билимларини ривожлантиришдан манфаатдор бўлган хамма одамлар (яъни, мутахассислар ва мутахассис булмаганлар) киритилиши мумкин.

Хамжамиятда, хамжамият оркали ва хамжамият учун шундай тушиниладиган таълим – таълим жараёнларига киритилган (шу жумладан мажбурий урта таълим доирасида хам) одамлар алокалари ва биргаликдаги харакатларнинг бевосита амал қилувчи, динамик ижтимоий – маданий ва ижтимоий таълим тизимидир. Бу, шунингдек, “қуйидан” чиқадиган шахсий таълим эҳтиёжларининг, кизикишларининг ва ташаббусларининг (холбуки давлатга карашли таълим тўз илмалари “юкоридан” чиқадиган социал – таълим манфаатлари ва максадларидир) намаён булиш ва ўз ини ўз и руёбга чиқариш сохаси хамдир.

Педагогиканинг асосий мезони–тарбия. Тарбия– ижтимоий ҳаётнинг абадий ва умумий мезони. Педагогика болалар тарбиясини шахс ахлоқий хислатларини шакиллантиришнинг мақсадга қаратилган жараёни сифатида қуриб чиқсади.

Бирок, бу тарбия жараёни ҳардоим ҳам етарли даражада самарали бўлмайди. Юқорида ижтимоий таълим вазифасини қуриб–чиқиб, қурсатдики, болада муаян бир ижтимоий билим. малака ва қуникмалар шакилланиши керак уларнинг шакилланиш жараёни масалан. отага, онага бўлган ғамхур, этиборли, меҳрибон, раҳимдил муносабатларнинг шакилланиши билан боғлиқ. Агар қандайдир сабабга қура болада ижтимоий билимлар шакилланмаган бўлса, демак муносабатлар шакилланмаган, яни унга зарур бўлган ижтимоийлашувда қандайдир мос хислатлари ҳам шакилланмаган. Шунинг учун ижтимоий педагогик фаолият жараёнида боладаги шундай ижтимоий аҳамиятга эга бўлган хислатлар шакилланган бўлиши керак– шунини ўз и ижтимоий тарбияни вазифасидир. Яни ижтимоий тарбия деганда муваффақиятли ижтимоийлашув учун зарур бўлган ижтимоий аҳамиятли бола шахси хислатларининг шакилланиши мақсадга қаратилган жараёни тушинилади.

Тарбия жараёни – уни тиклаш, ривожлантириш ва ҳаётда жорий қилиш, таълим, миллий, маънавий – ахлоқий кадрият ва нормалар билан бевосита боғлиқ. Улар халқ педагогикаси, урф – одатлари, байрамлари, уйинлари ва

бошқаларда ўз ифодасини топади». Маънавият ва маърифат» маркази, «Маърифатпарварлар», «Олтин мерос», «Тарихчилар», «Файласуфлар» ва бошқа жамоат ташкилотлари, жамғармалари юқорида куйилган вазифаларни хал этишга катта имкониятларига эгадир.

Тарбияси «кийин» усмирлар аномаллиги укишда (укиши кийин, ёмон кечали, дангаса) ва хулкида (интизом ва тарбияга риоя килмайди) намоён бўлади. «Кийин болалар» – жамиятга зид йуналишдаги, бекарор ахлоқли, иродаси буш, педагогик таъсирга доим қаршилик курсатиб келувчи ёшлардир. Мактаб микёсида улар куп учрамайди (бир синфда икки – учтадан). Аммо синф, мактаб хаётига, унинг ахлоқий мухитига жиддий таъсир курсатади. «Кийин» болалар укувчиларнинг кам кисмини ташкил этса хам улар укув – тарбиявий ишларда баркарорликка жиддий тусик бўладилар. Улар мактабда ва ундан ташкарида (оилада, кучада, дам олиш жойларида ва х.к.) тартибсизликни вужудга келтирувчилар хисобланади. Шунинг учун хам «кийин» болалар мактабда хам, ундан ташкарида хам укутувчи ва барча жамоат эътиборида туриши керак. 5–м.

Тарбияси кийин бўлганларнинг келиб чикишининг ижтимоий – психологик ва психологик – педагогик сабаб ва омилларни беш гурухга ажратиш мумкин:

- 1 Нокулай оилавий мухит, ота – оналари уртасидаги зиддиятли вазиятлар.

- 2 Уқишга бўлган кизикишнинг пасайиб кетиши ва шу муносабат билан уқишдан совиб кетиши (60 – 70 % вояга етмаган жиноятчилар бир синфда икки йил уқиган).
- 3 Ижтимоий фаоллиги паст ва мактаб жамоасида ноқулай ҳолат мавжуд.
- 4 Микромухитнинг салбий таъсири, салбий референт гуруҳ таъсири.
- 5 Бирор фаолият юзасидан ўз мойиллигини, кизикишини намоён қилиш имконияти бўлмаслиги.

Психолог – педагогик нуқтаи назаридан усмирлар билан ишлайдиган катта ёшдагилар қуйидаги қоидага риоя қилишлари лозим: куп насихат қилаверманг; усмир хис – туйгуларини хурмат қилинг; ҳаётда мустақил бўлишга ургатинг; куп даққи бераверманг; дук – пуписа қилманг.

Девияция ва унинг турлари

Жамият томонидан қабул қилинган ҳатти – ҳаракатлар,' қоидалар ва меъёрлардан чекинган ўсмирларни орир ёки тарбияси қийин ёки тарбияси оғир ўсмирлар деб аташади. Тарбияси қийин ўсмирлар деганда турли хил сабабларга кўра педагогик таъсирларга қарши чиқувчи болалар тушунилади. Жамиятда урнатилган меъёр ва қоидаларга риоя қилмайдиган шундай тарбияси орир ўсмирларни илмда девияция деб аташади.

Аевиант ҳатги — ҳаракат — бу психик соғлом шахслар томонидан меъёрий қоидаларни бузиш ҳолларидир.

Девиация — бу ижтимоий педагогик муаммо бўлиб, инсон рухий оламидаги, унинг атрофидаги мухитнинг ўзгариш холлари билан борлик. Бу хол, айникса, ўсмир ёшдаги болаларга хосдир. Чунки бу ёш энг кийин ва мураккаб давр бўлиб, бу ёшдаги болаларнинг анатомио — физиологик, интеллектуал, ахлоқий ва бошқада жих.атларида ўзгаришлар руй беради. Бу ўзгаришлар уз навбатида уларнинг психикасида ўзгаришлар руй беришига замин яратади. Уларнинг ижтимоий статусида, жамоада узини тутишида ўзгаришлар руй бериб, уларни кўпрок; «Мен кимман?» — деган савол кийнайди.

Девиация уз ичига девиант, делинквент ва криминал хатги — харакатларни бирлаштиради.

(девиант хатги — харакат — бу кичик ижтимоий муносабатлар (сила, мактаб) зхамда характер, жинсий ва ёш хусусиятлари жихатидан яхин кичик ижтимоий гурухларга хос ижтимоий меъёрлардан, хатги — хдракатлар ва хоидалардан ориш, чекинишнинг бир туридир.! Яъни бу турдаги зхаракатни интизомсизлик деб хам аташ мумкин. Агрессия, чақирик, ишда ва мехнат фаолиятида уз бошимчаликка йул куйиш, болалар ва ўсмирларнинг ичқиликка берилиши, дайдиб юришлари, олифтагарчилик қилишлари, ассоциаль харакатларга берилиш кабилар

девиант ҳаракатларнинг асосий кўринишларидир. Маълум вазиятларда болалар ва ўсмирларнинг шу каби хатги — ҳаракатларни намоён этиши девиант ҳаракатларнинг типик хусусиятидир.

Делинквент хатти – ҳаракат – девиант ҳаракатлардан фаркли уларок, улар вазият таъсирида эмас, балки юкоридаги каби ассоциаль ҳаракатларнинг доимий характерга эга булишидир. Делинквент ҳаракатларнинг қуйидаги турлари мавжуд:

- ҳақоратлаш, хўрлаш, азоблаш ва ундан хузурланиш каби агрессив босқинчилик ҳаракатлар;

- кичик урриликлар, таъмагирлик, автотранспорт ва бошқада керакли буюм ва анжомларни урирлаш каби моддий фонда кўришга қаратилган уз шахсий манфаати йулидаги ҳаракатлар;

- наркотиклар сотиш ва таркатиш.

Криминал хатти — ҳаракат — бу жиноий жавобгарчиликка тортилишта ёши етган шахсларнинг ҳуқуқларга зид ҳаракатлари бўлиб, улар'устидан жиноий иш кузгатилиш жараёнидир. Криминал ҳаракатларга девиант ва делинквент ҳаракатлар асос яратади.

Девиант характерларнинг асосий сабаблари

Болалар, ўсмирлар ва умуман баъзи жамият аъзоларининг жамият тан олган меъёрларга зид келувчи хатти — ҳаракатларни намоён этиши — бу бирданига, уз — узидан бўладиган ходиса

эмас.

Яъни уша инсонларнинг шундай йул тутишига нимадир сабаб

бўлади. Яъни хар бир фазилат уз тарихига эга. Инсоннинг ривожланиши бир —бири билан узвий боғлиқ болган турли хил факторларга борлик: ирсий, мухит, тарбия, инсоннинг шахсий амалий фаолияти ва х.к.

хВояга етмаган ёшлар орасида девиант харакатларни вужудга келтирувчи қатор факторлар мавжуд. Жумладан:

1. Биологик факторлар, яъни болаларнинг ижтимоий хаётга мослашувини мураккаблаштирувчи нохуш физиологик ва анатомик холатлар: Уларга:

- генетик (ўта ақли зайфлар, кўрлар, карлар ва х.к),
- психофизиологик (яъни инсон организмига салбий таъсир кўрсатувчи, соматик харакатларни, аллергиялар ва токсик касадликларни вужудга келтирувчи турли хил зиддиятлар, кимёвий моддалар, энергиялар ва х.к),
- физиологик (атрофдагиларда нохуш кайфият уйғотувчи ташки киёфа, тилнинг дудуклиги ва х..к)

2.Психологик факторлар, яъни инсондаги психопотологик ёки

акцентуант (хаддан ташкари) ҳолатлар. Бу факторлар асаб касалликлари (психопатия, неврастения каби касалликлардир)

3.Ижтимоий—педагогик факторлар, яъни болалик давридан бошлаб мактаб, оила ва жамоатчилик тарбиясидаги нуқсонлар.

4.Ижтимоий — иқтисодий факторлар, яъни бу жамиятдаги ижтимоий тенгсизликдир: жамиятнинг бойлар ва камбараллар деб ажратилиши, халқнинг маълум қисмининг кашшоқланиб қолиши, ойлик маошининг камлиги, шнсизлик, инфляция ва х.к.

5.Маънавий— ахлоқий факторлар. Уларга биринчидан, жамиятдаги маънавий кадриятларнинг кадрсизланиши, инсонларнинг маънавий кашшоқланиши кирса, иккинчидан, муйян жамиятнинг ундаги руй бераётган девиант харакатларга бефарқлик, локайдлик киради

Девиация концепциясида реабилитация, профилактика
ва коррекция иасалалари

Девиант хатти — харакатдаги болалар ва ўсмирларга нисбатан профилактика, реабилитация ва коррекция ишлари амалга оширилади.

Реабилитация — бу бола шахсининг ҳуқуқи, ҳуқуқий статуей, соғлиги, ишга лаёқатсизлигини тиклашга қаратилган комплекс, қўп

даражали, боскичли ва динамик тизимдир. У профилактика ва коррекция сингари аспектларни уз ичига олади.

Профилактика — бу реабилитация тизимидаги шахснинг ривожланишидаги у ёки бу чекинишларни йукотишга шарт-шароитлар яратишга қаратилган тадбирлардир. У кўпроқ ижтимоий музхит билан боғлиқдир.

Коррекция — бу хаётий чекинишларга учраган болалар ва ўсмирлар билан олиб бориладиган аниқ фаолият ҳисобланади⁵

Мавзу. Ижтимоий педагогнинг реабилитацион хизмати модели
ва механизми

Режа:

1. Болалар ва ўсмирларга ёрдам кўрсатиш мажмуасининг умумий концепцияси.

2. Болалар ва ўсмирларга ёрдам кўрсатиш хизмати структураси ва тузилиш тамойиллари.

3. Таълим тизимидаги ҳудудий реабилитацион хизмат.

4. Реабилитацион хизматни бопхариш модели ва уни амалга ошириш механизми.

Махсус статистика ва социологик тадқиқотлар шуни кхрсатадики, кўплаб мамлакатларда болалар ва уемирлар ночор ахволда яшамокдалар. Бу ночорлик уларнинг :

- психологик ва физиологик сорлирининг сусайишида;
- ҳақ —ҳуқуқларининг бузилишида;
- уларга нисбатан куч ишлатилишида;
- алоҳида педагогик фаолият талаб этиладиган ҳамда ижтимоий келиб чиқиши паст сила фарзандларининг мактаблардан сиқиб чиқарилишида;
- ишга жойлаштиришида умумдавлат тизимининг иш олиб бормаслигида;
- дефекта бор, аклий ёки жисмонан заиф ёшларни иш билан таъминлаш муаммоларининг назардан четда қолганлигида намоёк бўлмоқда.

Бу масалалар балоғатга етмаган болалар орасидаги жиноятчилик сонининг ортиб боришига сабаб бўлмоқда. Шунинг учун ҳам:

1 Болалар ва ёшларнинг ижтимоий ҳаётини соғломлаштиришга.

2. Уларнинг ички маънавий дунёсини соғломлаштиришга дойр чора-тадбирлар керак бўлади. Бунинг учун:

- болалар ва уемирлар ривожланишининг бузилиш сабабларини аниқлаш, уларни ҳал этиш усул ва воситаларини аниқлаш
- нормаль шахсни ривожлантиришга қаратилган тарбия жараёнини адекват таҳлил этиш.

Вояга етмаган ёшларнинг психологик кризисини бартараф этиш фақатгина жамиятни (иқтисодий, маънавий ва сиёсий)

соғломлаштириш ва умуминсоний кадриятлар асосида шахсни ривожлантиришни таъминлайдиган тарбия тизимини яратиш асосида амалга оширилади. Бунда энг асосий вазифалардан бири болалар ва ўсмирларга ёрдам кўрса-гаш тизимини тубдан ислох қилишдир. Бу тизим болалар ва ўсмирларнинг маънавий — ахлоқий соғлигини, конституцион ҳақ — ҳуқуқларини химоя қилишга қаратилади. Булардан бири ' болалар ҳуқуқини химоя қилиш хақидаги Конвенциядир.

Болалар ва ўсмирларга ёрдам кўрсатиш хизмати структураси ва тузилиш тамойиллари

Ёрдам кўрсатишнинг реабилитацион хизмати болалар ва ўсмирларга ижтимоий — ҳуқуқий, психологик, тиббий ва педагогик жхатдан ку"ллаб қувватлашни таъминлашга қаратилгандир. Бу хизмат уларнинг:

- турмуш шароити ва тарбиясини жадаллаштиришга кумак бериш оркали;

- шахсий мол мулкка эгалик ҳуқуқларини химоя қилиш оркали;

- вояга етмаган ёки экстремал (масалан халокатга учраган) ҳолатларга тушган, шароити оғир оила фарзандларига турли хил ёрдам бериш оркали;

- калтис гуруодаги оилалар ва вояга етмаганларга ёрдам бериш оркали;

• кашандачиликка ружу куйган оилаларнинг, экстремал холатларнинг кўрбон бўлган ёки ота — онасиз қолган вояга етмаган болаларга турли хил ёрдам бериш орқали амалга оширилади.

Ижтимоий ҳуқуқий, психологик —тиббий ва педагогик ёрдам кўйидаги тамойилларга асосланади:

қонунга мувофиқлик;

инсонпарварлик;

адолатпарварлик;

демократия;

*

ташкilotчилик ва назорат;

дифференциал ва индивидуал ёндошиш;

уз вақтида ёрдам бериш;

ёрдамнинг етарли ва комплексли булиши;

илмий асосланганлик ва хизмат кўрсатишда ҳудудни ҳисобга олиш.

Худудий тамойилдан келиб чиққан ҳолда хизмат кўрсатиш маълум давлат органлари томонидан амалга оширилади. Хизмат тажрибаларини умумлаштириш, илмий методик тавсиялар бериш, хизмат кўрсатиш ходимларининг малакасини ошириш учун шаҳар, вилоят, туман ва Республика илмий методик марказларини ташкил этилади. Уларнинг энг асосийси туман ижтимоий хизмат кўрсатиш ташкilotидир. Болалар ва ўсмирларга ёрдам кўрсатишнинг туман хизмат бўлимлари кўйидаги

структурадан ташкил топган:

1. Психолого — тиббий, педагогик ёрдам кўрсатиш.

2. Касб танлаш буйича маслахат бериш бўлими.

3. Ташқилий ахборот бўлими.

4. Методик ишлар бўлими.

4. Оилавий ҳаётнинг уйқунлигини таъминлаш ва жинсий тарбия бўлими.

5. Ўқитувчи ва тарбиячилар билан маслахат бериш ишларини олиб бориш бўлими

Таълим тизимидаги ҳудудий реабилитация хизмати

бир ҳудудда болалар ва ўсмирларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш хизмати маълум контингент асосида ҳудудни инобатга олиш тамойилидан келиб чиқиб амалга оширилади.

Таълим тизимининг реабилитация хизмати — бу ҳар бир боланинг яхши ривожланишини ва ижтимоийлашувини таъминловчи, уларни комплекс ҳолда реабилитация қилишга қаратилган элитар, адаптив ташкилотлар (мактаблар), профилли (кесим) ташкилотларнинг умумий хизматидир.

Реабилитация қилиш хизматининг асосий мақсади болаларнинг ривожланишидаги, зулк — атворидаги, фаолиятидаги камчиликларни олдини олиб профилактика қилиш ва қайта тиклашдан иборатдир.

Реабилитация қилиш хизматининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

• болалар ва ўсмирларларнинг ривожланишидаги

ўзгаришларнинг (деформацияланиш) сабабларини аниқлаш;

- уларни бартараф этишнинг восита ва усулларини топиш;
- таълим—тарбия ва яшаш шароитини жадаллаштириш;
- нормаль шахснинг шаклланишига қаратилган адекват (бир

хил) педагогик жараёни вужудга келтириш;

• махсус реабилитацией хизматга мухтож болаларга коррекцией ривожлантирувчи махсус дастурлар асосида ҳар томонлама ёрдам бериш ва ҳ.к.

Реабилитация қилиш тамойиллари:

- ҳудуддаги иқтисодий, ижтимоий, ҳудудий узиға хосликларни

қнобатға олиш;

- реабилитацией тадбирларнинг хилма — хиллиги;

- педагогик, ижтимоий психологик ва биологик методларнинг

бирлиги;

- боскичлилиқ,

- индивидуаллик, гуманистик ёндошиш.

Реабилитацион хизмат кўрсатишнинг аҳамияти:

- боланинг сорлигинн, кизикиши ва ҳуқуқларини

ҳимоялашдан;

- девиация ҳолатидаги ривожланишни олдиндан профилактика

қилишдан;

• педагогик жараёни инсонпарварлаштиришни ташкил этишдан иборатдир.

Реабилитация қилиш объектлари ва субъектлари:

1.Ижтимоий — педагогик жихатдан харовсиз колган болалар

2.Вояга етмаган хуқуқбузарлар, девиант, дезадаптацияланган болалар ва етимлар.

3.Психосоматик ва асабий, рухий касалланган болалар.

Реабилитацион хизматни бошқариш модели ва уни амалга ошириш механизм»

худуддаги ижтимоий маданий вазиятларнинг узига хослиги реабилитацион хизматнинг маълум моделини яратиш имконини беради.

Бу модель бола ва ўсмирларнинг:

1.Умуморганизминини реабилитация қилиш (тиббий)

2.Шахс сифатида реабилитация қилиш (психологик)

3.Ижтимоий субъект сифатида (ижтимоий)

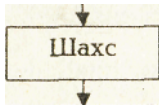
4.Фаолият субъекти даражасига кўтаришга харатилган реабилитацион хизмати бўлиши керак. Бу қуйидаги шаюғдаги кўринишга эга бўлади:

Болалар ва ўсмирларни комплекс реабилитация қилиш модели

Тиббий реабилитация

Педагогик реабилитация субъект таълим фаолияти субъекти

Тарбияси оғир бола

Ижтимоий субъект

Реабилитация

Психолог

Худудий реабилитацион хизмати ходимларининг фаолияти самарали кечади, агарда улар қуйидаги механизм асосида фаолият юритсалар:

- **реабилитацион хизмат кўрсатишда муассасалараро умумхамкорлик**

- **реабилитацион хизмат кўрсатишни илмий методик таъминлаш**

" реабилитацией хизматда кадрлар масаласи

- **реабилитация қилиш объектларини танлаш ва диагностика**

қилиш

реабилитация субъектларининг келишуви асосида фаолият

МАВЗУ ОИЛА ИЖТИМОЙ ЖАМИЯТНИНГ БИР БЎЛАГИ ЭКАНЛИГИ

Оиланинг типологияси.

Оиланинг типологиялари мавжуд бўлади: психологик, педагогик

сатпиалогик. Ижтимоий педагогнинг фаолияти вазифаларига комплекс типалогияси жавоб беради, у жамилтда ижтимоий мослашуви даражаси буйича фарк куйиладиган оиланинг турт катигориядаги типларини ажратишни кўз да тутуди:

1. Югори даражаси–мустахкам оилалар.
2. Уртача даражаси–хафи бор оилалар гурухи.
3. Паст даражаси–нотинч (бахтсиз) оила.
4. Жуда паст даражаси–асоттсионал оилалар.

1. Тинч бахтли оилалар ўз вазифаларини бажара оладилар; ижтимоий педагог ёрдамига деярли мухтож эмас. Бундай оилалар мослашиш крбилиятлари хисобига, яни моддий, психологик ва бошқа ички имкониятларга асосланган кобилияти хисобига ўз боласининг талдаб–ихтиёжларига тезликда мослашиб олади ва уни тарбиялаш. ривожлантириш масалаларини муваффақиятли хал этади. Манолар пайдо бўлган холларда уларга ргжти .кгоий педагогнинг бир марталик ёрдами (маслахати) йетарли бўлади.

2. Хавфи бор гурухи оилалар коидаларидан бир канча четланиши билан ифодаланеди (туда булмаган оила, кам таминланган оила ва шукавбилар). Булар оиланинг мослашиш крбляитини пасайтиради. Улар болаларни тарбиялаш вазифаларини ўз ларининг куп кучларини ишлатиб

бажарадилар, шунинг учун ижтимоий педагог оила ҳолатини кўз атиб бориши керак ва керак бўлганда ўз вақтида ёрдамни таклиф этиши зарур.

3. Нотинч оилалар.

Бу ҳаёт фаолияти бирор бир соҳасила ёки бир вақтда бир нештасидан паст ижтимоий мавқизтога эга бўлган оилалар масалан оила даромади паст даражада ёмон психологик муҳит, меҳнат даражаси паст. Бундай оилалар уларга юклатилган вазифаларни бажара олмайдилар, уларнинг мослашиш қўлқўллари паст, оилани оилали тарбиялаш жараёни ката қийинчиликлар билан уғади. натижаси кам бўлади. Бундай турлаги оила учун ижтимоий педагог томонидан фаол давомий ёрдам керак бўлади.

4. Ассатсионал оилалар.

Ота-оналар ҳулки ёмон, қонунга ҳилов равишда ҳлёт кечиравётган оилалар ва бу оилаларда яшаш-турмуш шароитларн эпг олдий санитар гигиених талабларга жавоб бермайди. Бундай оилаларда одатта болалар тарбияои билан ҳечким шугуланмайди, болалар қаровсиз қрладилар, ярим оч бўлиб ривожланишда ортда қоладилар, ота-оналар, бошқалар томонидан ҳам жабирланадилар, ижтимоий педагогларнинг бундай оилалар билан ишлашлари, ҳуқуқни ҳимоя

қилиган оргинлари билан биргаликда ҳамда васийлик қилиш органлари билан ҳамкорликда олиб борилиши керак.

Оилага ижтимоий-педагогик ёрдам шақиллари.

Чет Эл амалиётида мухтожларита ўз ок, вақтли ва хорижия вақлли ишлар шакиллардан фойдаланиб ижтимоий педагогик ёрдам курсатиш бой тажрибалар тупланган. Киска вақтли шакиллари орасида олимлар кризисинтервент ва муоаммоли-юналтирилган моделни ўз аро алокаларини курсатадилар. Кризисинтервент модели оила билан ишлашда бевосита кризисли ва зиятларда ёрдам курсатишнинг кўз да тутуди. Бунда вазиятлар оиланинг кундалик хаёти давомида юзага келиши мумкин ёки тасодифий зарар етказувчи холат булиши мумкин. Бундай нокулай давирлар боланинг ёши кризиси билан боғлиқ. бунда оилада психологик-педагогик муаммолар кучаяди. Уч ёшли давр кризиси шахснинг асосий индивидуал-психологик сфатлари шакиланиши жараёни билан ва ижтимоий манавий сихатларининг ривожланиш учун шарт-шароитлари яратиш билан боғлиқ; бўлади. 7-8 ёшли давр крезиси мактаб укувчиси яни ижтимоий мавкнйига мослипти, хаётнинг Янги режимини ўз лаштирилиши, укитувчи билан, болалар жамоаси билан муносабатлар урнатилиши билан боғлиқдир.

Резюме (киска хулоса): Категориялар: Ижтимоий педагогик фаолият

- боланинг ижтимоиддашуви жараёнида унга ёрдам курсатишга ва унинг ўз ини жамиятда амалга ошириши учур шароитлар яратишга каратилган профенсионал фаолият. Ижтимоий укитиш-болаларда жисмоний махорат ва куникмалар шакилантириш ва ижтимоий билимлар бериш учун мақсадга муофик, жараён ва натижа. Ижтимоий тарбия-боланинг мгувафакятли ижтимоилашиши учун зарур бўлган унда шахсий сфатларинн

шакилантириш учун мақсадга мувофиқ. жараён.

Принциплар: Природособразност (таббийлик, таббийликка завкладик) болани тарбиялаш, уқитиш ва ижтимоийлаштириш боланинг жисмоний психик ривожланиши қонуниятлари асосида содир бўлиши ва ташкил этилиши керак.

Культурасобразност–болани тарбиялаш ижтимоилаштириш жараёни Ушбу дамийнинг ва табиатнинг маънавий ва маддий маданияти асосида амалга ошириши керак.

Инсонпарварлик–болани шахс сифатида ҳимат тан олувчи. унинг кадри ва эркинлигини ҳимоя этиш билан ифодаланган, инсоннинг бахтини ижтимоий институтлар ижтимоий баҳоси асосий мезонлари деб ҳисобловчи, тенглик ва адолатлиликни эса инсонлар уртасидаги муносабатлар қриди деб ҳисобловчи дунё қарашлар системаси.

«Сен етим эмассан» оддий филмининг асосий қаҳрамонлари қилиб олинганлар. Тошкент қуқаларидан бири Схомаҳмурдовлар номи билан айтилади, Халқлар дуслиги майдонида «Дуслик» манументи муносабат билан урнатилган. Улардан ташқари яна минглаб ўз бек оилалари уриш йилларида эвакуация қлинган болаларни асраб, фарзандликка олганлар. Халқ шоири Г.Гулом «Сен етим эмассан» шеърисида ўз ота–оналарини ва уйларини юқотган болаларга сарата қалб сўз ларини ёзган. Етимликнинг қама сабабларини айтиб утинг қийин, чунки бу турли хил фан соқалари олимлари

(медиклар, психолоклар, саттсиолоклар, педагоклар ва бошхалар) шугуланадиган куп кирали муаммо ва у хали охиригача урганиб чикишмаган.

Аммо хеч булмаганда Етимликнинг учта сабабларини айтиш мумкин:

1. Ота-оналар (купинча оналар) ўз ининг балогатга йетмаган боласидан ўз ихтиёри билан вос кечади, шу билан бирга бу купинча чакалокли даврида кўз атилади: тугилган чакалоқдан воз кечиш, ташлаб кетилган чакалоқлар.

2. Боланинг кизикишларини химоя қилиш мақсадида ота-оналик ҳуқуқдан махрум этилганда болани оиладан мажбурлаб тортиб олиш. У ҳолат асосан ичкилик бозга берилган, жамоатчилик, жамият к:оидаиарига зид равишда ҳаёт кечираётган. носоглом ота-оналари бўлган, нотинч оилаларда юз беради.

3. Ота-оналари вафот этганда бунга аҳолини шошилиш кучишга мажбур этувчи қандайдир табиий ёки ижтимоий катаклизмалар (уруш, ер кимилашлар, таббий офат ва бошқалар) оқибатида юқолиб қолган болаларни ҳам киритиш мумкин. Хар қандай жамиятнинг ва давлатнинг асосий вазифаси ва боланинг оилада тарбияланиш ҳуқуқини амалга оширишдир. Боланинг бу ҳуқуқлари халқаро ҳужатларда қайт этилгши каби (БМТнинг боланинг ҳуқуқи ҳақидаги конвенцияси ва бошқалар). Ўз бекистон

Республикаси крнун хужатларида хам кайт этилган. Масалан Ўзбекистон Республикаси оилавий кодексида энг устун ва мустақил сифатида куйидаги боланинг ҳуқуқлари курсатилади: оилада яшаш ва тарбияланиш ҳуқуқи, ота-налари ва бошқа қариндошлари билан алоқа қилиш ҳуқуқи, ўз ини-химоя қилиш ҳуқуқи, исми-фамилияси, отасининг номига утиш ҳуқуқи. Давлат биринчи навбатда болани оилада сақлаб қолишга ва уни давлат муассасаларига тарбиялашга беришни олдини олишга бор кучи билан интилади. Агарда боланинг оилада сақлао қриш лғумкин булмаса унинг учун Янги оила излаш авзал деб ҳисоблайди. Ўзбекистонда ота-оналарисиз қрилган йетим болаларга ёрдам курсатиш учун «Сен ёлғиз эмассан» Республика ижтимоий фонди ташкил этилган. Хар бир мамлакатларда бола тарбияси ва ривожланишига тегишли ҳокимий-алтернатив масалалар тшими яратилмоқда, ривожлантирилмоқда ва мустаҳкамланмоқда. Уларга куйидаги бўлган усулларини киритиш мумкин:

– оилага кайтариш, мамлакат ичида асраб қолиш, тарбиялаш учун оилага бериш, махсус тарбия муассасаларига бериш. Етим болаларга васийлик қилиш икки юл билан амалга ошириш мумкин: асраб олиниши ёки давлат қармоғга олиниши билан. Асраб олиш куйидаги юллар билан амалга оширилади: асраб олинган оила васийлик қилувчи оила болаликка олган оила. Бола қилиб олиш-бу болани химоя қилиш махсус нормаси, бунда бола ҳақиқий ота-онаси булмаган одам ёки эр-хотитн уртасида қариндошлик

юридик урнатилади. Боланинг тарбияланиши ва ривожланиши учун болани фарзанд килиб олинганда у айнан оилага эга булиши. унга бирор бир урини босувчи эмас оилага эга булиш мухим хисобланади. Бизнинг давримизда кутаб хамюртларимиз меҳрибонлик курсатиб ота-онасиз колган болаларни оилаларига оладилар масатан: Эшмат Саммедов Ровшан Жураевич-етим колган корейтс болани асраб олди (2003). Уларнинг 4 та фарзанти бор.

Давлат васийлиги-асраб олинган болага унинг тарбияси ва ривожланиши учун зарур шароитлар яратиб уни бу мақсадида махсус ташкил этилган ташкилотга жойташтириш юли билан амалга оширилади. Бола болалар уйига вақтинчаталик асраб олинадиган оилага, меҳрибонлик уйига, мактаб интернатга жойлаштириш мумкин.

Асраб олинган оила билан ижгимоий-педагогик фаолият.

Асраб олинганбола хар хил турдаги кабул қилувчи оилага тушиши мумкин: бу васийлик киладиган оила ёки бола килиб олган оила булиши мумкин. Булар орасидаги фарк биринчи холатда бола учун унга кариндош бўлган одамлар топилади. Иккинчи холатда-бола Билан кариндошлик: алоқаси булмаган одамлар оила вазифасидаги бажаришларидан иборат бўлади. Восийлик вазифаси болани тарбияси ва ривожлантириш, унинг ҳуқуқларини химоя қилиш хисобланади. Васий вояга етмаган болада мавжуд бўлган мол-мулки ва кучмас мулкни саклаш ва фойдаланишини назорат қилишини амалга оширади, лекин

Ўз и бу мулкдан фойдаланиш ҳуқуқига эга эмас. Бола килиб олган оила умуман олганда боланинг яни юридик ва ҳақоний оиласи ҳисобланади, бу ерда у ўз боласи ҳуқуқдга эга бўлади. Бола уни оиласига олган ота-оналарининг фамилиясини олиши мумкин ва хатто янги исм ҳам бола килиб олган боланинг ҳамма ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳақиқий ўз фарзандлари ҳуқуқ ва мажбуриятларига тенглаштирилади.

Асраб олувчи яна бир тури-вақтинчалик асраб олиш оиласи. Вақтинчалик асраб оладиган оила болаликни химоя қилиш усули сифатида бир қатор ривожланган мамлакатларда жуда ҳам кенг тарқалган ҳисобланади. Бу Ўзбекистонда ҳозирча қўлланган эмас. Вақтинчалик асраб олиш оиласини васийлик оиласи ёки бола ктглиб олувчи оиладан биринчи навбатда профессионал мутахассислар оиласи бўлади. Агарда чет эл тажрибаларига мурожаат этсак унда Вақтинчалик асраб олувчи оиланинг бир неча белгиларини курсатиб бериш мумкин:

1. Ота-оналар маълум профиссонал малакалари булиши керак;
2. Оила керакли профиссонал-пелагогик тайёргарликка эга булиши керак.
3. Бундай оиланинг хизматларига хизмат ҳақиға туланади.
4. Боланинг оклада булишлари асраб олинган ота-оналарнинг иш стажлари сифатида ҳисобга олинади.
5. Асраб олган ота-оналарнинг иш вақтлари ўз шахсий уйларида утади.

Вақтинчалик асраб олиш оиласининг фаолияти боланинг кейинги тақдири хал этилгунга қадар боланинг оилада бўлишини кўз да тутди ўз оиласига қайтиши; болалар уйига жойлашиши интернат ёки бошқа муассасаларга юборилиши.

Асраб олган оила билан ижтимоий педагогик фаолият.

Ижтимоий-педагогик фаолият босқичлари

Ижтимоий-педагогинг фаолият вазифалари

—] _____

Ижтимоий-педагогик фаолият методлари

1 Асраб оладиган оилани излаш Ахборот-маълумотлари Анкета тўз иш, суҳбат, интервью, маълумотларни ўрганиш

2.

Булажак асраб оладиган ота-оналарни ўрганиш

Диагностик (бошланғич диагностика)

Анкета тўз иш, суҳбат

3 Бола жойлаштирилган муассасалар ва оилаларни бориб кўриш (кризис оила, болалар уйи ва бошқалар)

Воситачилик

Кўз атиш суҳбат

4 Бўлажак оиланн ва унинг яқинларини ўрганиш
Диагностик (чуқур диагностика)

Анкета тўз иш, тест синовлари, суҳбат, ишонтириш,
Хужатларни ўрганиб чиқиш

5 Кириш, ўқитиш, лектсия, хикоя, суҳбат,
видео-филмлар__

Ўқитиш.(бошланқич дастлабки ўқитиш).

Лектсия, суҳбат. кўз атиш, ишонтириш, машқ.

6 Болани асраб олувчи оилага жойлаштириш: асраб олувчи ота-
оналарни чуқур ўқитиш курси.

Патронаж қилувчи

Патронат (лотинча натронатус-хомийлик қилиш) ота-оналарсиз қолган
болаларни давлат органлари ва патронот қилувчи болани қабул қлиб олувчи
шахслар ўртасидаги шартнома бўйича болани тарбиялашга бериш.

мавзу. Ота-оналарининг қарамоғисиз қолган болалар ва оилалар билан ижтимоий педагогик фаолият.

Режа:

Оила ва унинг вазифалари.

Оиланинг ижтимоий мавқеи ва унинг турлари.

Оилага ижтимоий педагогик ёрдам шакллари.

“Васийлик қилиш” ва “қамхўрлик қилиш” (опека, попечительство васийлик) тушунчалари моқияти.

қамхўрлик қилиш ва васийлик қилишга муқтож болалар тоифалари (категорияли)

Асраб олган оила билан ижтимоий педагогик фаолият.

Давлат васийлик ташкилотларида ижтимоий педагогик фаолият.

Оила ва унинг асосий вазифалари.

Жамиятда оиланинг роли ўзининг кучи бўйича бошқа кеч бир ижтимоий институтлар билан тенглаштириб бўлмайди. Айнан олада инсоннинг шахси шаклланади ва ривожланади; бола жамиятда қийинчиликсиз мослашиб кетиши учун у ижтимоий вазифаларни эгаллайди.

Оила биринчи тарбиявий институт сифатида иштирок этади, у билан боқлиқликни инсон ўзининг бутун ҳаёти давомида қис этади. Оилада инсоннинг маънавийлигига асос солинади, қулқий қоидалари юзага

келтирилади, шахснинг ички дунёси ва индивидуал сифтлари очиб берилади. Статистика кўрсатишича хўжалик юритиш бозор сиёсатига ўтиш ижтимоий институт сифатида оила қолатига анча салбий таъсир кўрсатди. Демографлар туқилиш камайганини қайд этадилар. Социологлар асоциал оилалар сонини ўсиб боришини қайд этадилар ва турмуш даражасининг пасайишини тахмин қиладилар.

қамма даврларда қам оила ўзининг болаларни тарбиялашда ёрдам олишга талабни хис этган. Тарихнинг кўрсатишича одамлар катта оилалар билан яшаганларида оилавий ҳаётнинг зарур бўлган билим ва кўникмалари авлоддан авлодга табиий равишда ва оддий кундалик ўтиб кетган.

Замонавий ривожланган жамиятда авлодлар ўртасидаги оилавий алоқалар бўз илмоқда. Шунинг учун жамият оила ташкил этиш ва болаларни тарбиялаш қақидаги зарур билимларни етказиш бўйича ишларни ўз зиммасига олади. қозирги пайтда ота оналарга мутахассис психологлар, ижтимоий ишлар ходимлари, ижтимоий педагоглар ва болаларни тарбиялаш бўйича бошқа мутахассисларнинг ёрдамлари зарур. Ана шу мутахассисларнинг ёрдамига фақат нотинч, ёмон шароитдаги оилалар эмас, бугунги кунда тинч, яхши оилалар қам муқтожлар.

Оила ҳақидаги бир неча хил тушунчалар мавжуд: биринчидан оила бу Никоҳ ва (ёки) қон қариндошликни асосланган кичик ижтимоий гуруҳ, унинг аъзолари биргаликда яшайдилар ва уй ишларини бажарадилар, бир бирларига нисбатан ўзаро мажбуриятлар билан бирлашганлар. Иккинчидан, оила бу итимоий институт бўлиб унда одамлар ўртасида ўзаро муносабатлар

барқарор мустаҳкам шаклда бўлади. Ана шу ўзаро муносабатлар доирасида одамларнинг кундалик ҳаёти асосий қисми амалга оширилади: интим муносабатлари, фарзанд кўриш ва болаларнинг бошланғич ижтимоийлашиши, тарбиялаш, тиббий хизмат кўрсатиш ва бошқалар.

Оила Никоҳ муносабатлари инсониятга қадим даврлардан маълум.

Неолит давридаёқ (15 20 минг йил илгари) онгли Никоҳ пайдо бўлганда, одамлар жамоаси пайдо бўлганидаёқ уларнинг биргаликда хўжалик юритишдаги ва биргаликдаги бола тарбиялашдаги вазифалари табиий жинсийлиги, ёшига қараб (эркак, аёл) ажратишига асосланган. Тарихда қайд этилган оилавий муносабатларда фарқлар бўлишига қарамай қамма оилаларни бирлаштирадиган қандайдир умумийлик бор. Бу оилавий тарзда ҳаёт кечиришдир, бунда инсоният яшашнинг ягона имкониятини топган. Олимлар оиланинг турли вазифаларини кўрсатадилар. Биз биринчи навбатда болани тарбиялаш ва ривожлантиришга таалуқлиларигагина тўхталиб ўтамиз.

Оиланинг репродуктив вазифаси

(продустио лотинча сўз-қайта ишлаб чиқариш, кўпайиш). Оиланинг муҳим бўлган вазифаларидан репродуктив(жамиятнинг биологик ўзлуксизлигини таъминлаш, болаларни дунёга келтириш) функциясидир. Репродуктив вазифани инсон зотини давом эттириш зарурияти сабабини асослайди. қозирги кунда 2 3 та одамдан ташкил топган оилалар сони ортиб бормоқда. Бундай одамларнинг айтишларича болалар ота оналарнинг эркинликларини чеклайдилар: таълим олишда, ишда, малакасини

оширишда, ўзининг қобилиятини амалга оширишда.

Афсуски, болага эга бўлмаслик фақат мавжуд бўлмай, баъзилари фарзанд кўришга лаёқатли бўлганларда, фарзанд орттирмай шундай ўтадиганлар сони Европа мамлакатлари оилаларида ортиб бормоқда. Бунинг сабабларини қуйидагича изоқлаш мумкин: туқилишнинг камайиши, ёш оилаларнинг ота оналаридан алоқида яшашлари, ажралишлари ўсиб бориши сабабли бир ота ёки оналик оилалар сони ортиб бормоқда, ақолининг соқлиқи сифати ва мамлакатда соқлиқни сақлаш ривожланиши даражаси. Экспертларнинг бақолашлари бўйича ёмон, ноқулай экологик шароит, ақлоқсиз ҳаёт кечириш, ёмон овқатланиш, касаллиги ва бошқа ва бошқа турли хил сабабли ёши катта ақолининг 10 15% соқлиқи қолати сабабли болага эга бўлиши мумкин эмас.

Иқтисодий ва хўжалик турмуш вазифалари

қадимдан оила қар доим жамиятнинг бошланғич хўжалик ташкилоти бўлиб келган. Ов қилиш ва дон етиштириш, қунармандчилик ва савдо оилада қар доим вазифалари тақсимланган бўлгани учун мавжуд бўла олган. қадимдан аёллар бутун уй ишлари билан машқул бўлганлар, эркаклар касб қунар билан шуқуланганлар.

Илмий техник револотсия асрига келиб одамлар ҳаёти юмушларининг кўплари(овқат тайёрлаш, кир ювиш, уй тозалаш, кийим тикиш ва бошқалар) қисман маиший хизмат соқасига юклатилди.

Иқтисодий вазифаси

Оила аъзолари учун бойлик тўплаш билан боқлиқ бўлган: келин учун совқалар, куёв учун қалин, авлодларга қолдириладиган буюмлар, тўйга, вояга етиш ёшига сукурта қилиш, пул маблақлари тўплаш. Бизнинг жамиятимизда содир бўлаётган ижтимоий иқтисодий ўзгаришлар оиланинг мол мулк тўплаш, хусусий мулкка эга бўлиш, турар жойини хусусийлаштириш, мерос қилиб қолдириш ва шу қабилар масалаларидаги иқтисодий вазифаси янада фаоллашиб бормоқда.

Бошланғич ижтимоийлаштириш вазифаси.

Оила – жамиятнинг бирламчи бугини сифатида куп асрлик анъаналар, урф – одатларга таяниб яшайди. Оила халқнинг таянчи, маънавий ва ахлоқий мерос маконидир. Оила тажрибасини анъана, урф – одатлар, маросимлар замирида ижтимоий ҳаёт тушунчаси ва қоидаларини авлоддан – авлодга ўтказиб келади. Миллий истиклол ғоясининг қуртаклари, энг аввало, оилада униб – усади. Бу жараёнга ота – оналар ва болаларнинг ҳамкорлиги, қариндошларнинг ўз аро ёрдами, қатталарга иззат – иқром курсатиш, болалар ҳақида ғамхурлик қилиш қаби инсоний меҳр – оқибат ришталари таъсир курсатади.

Оиладаги соғлом муҳит – юксак маънавий – ахлоқий ҳислатларни шакллантириш қафолатидир. Оила, мактаб ва вояга етмаганлар билан ишлаш инспекциясининг ижтимоий – педагогик имкониятлари, уларнинг қонунга

буйсунувчи фукароларни тарбиялаш юзасидан биргаликда олиб борган ишлари вояга етмаганлар уртасида хуқуқбўз арликнинг олдини олишни таъминлайди.

Оила бола шахсининг шаклланишига фаол таъсир кўрсатадиган биринчи ва асосий ижтимоий гуруҳдир. Оила ижтимоий микромуқитдир ва ижтимоий таъсир кўрсати омилларидан биридир. У боланинг жисмоний, психик ва ижтимоий ривожланишига таъсир кўрсатади. Оиланинг вазифаси болани у дунёга келган мамлакат маданиятига ва бола табиатига мос равишда ривожланиб бориши учун уни аста секин жамиятга кириб боришидан иборатдир.

Инсоният тўплаган ижтимоий тажрибаларига, у тукилиб ўсаётган мамлакат маданиятига, унинг маънавий ақлоқий қоидаларига, қалқ анъаналарига болани ўргатиш ота оналарининг мажбурий вазифасидир.

Тарбиявий вазифаси.

Бошланғич ижтимоийлаштириш жараёнида болани оилада тарбиялаш муҳим аҳамиятга эга бўлади. Ота-оналар боланинг биринчи тарбиячилари бўлганлар ва шундай бўлиб қоладилар. Болани оилада тарбиялаш мураккаб ижтимоий педагогик жараёндир. Оиладаги шароит ва муқит бола шахси шаклланишига таъсир кўрсатади. Ота ва она ўз боласини ардоқлайди, эркалайди, ташвишини қилади, ҳаёт ташвиш ва қийинчиликларидан асрайди. Ота-оналарнинг шахсий ибратлари бола тарбиясига таъсир кўрсатишнинг муҳим воситасидир. Унинг тарбиявий аҳамияти боланинг тақлид этишга

қизиқиши, қавас қилишга асосланган. Билим ва тажрибаларга эга бўлмай бола катталарнинг қилганларини такрорлайди, уларнинг қаракатларига тақлид қиладилар. Баъзан боланинг оилада олган тажрибаси боланинг атроф-дунёга, одамларга нисбатан ягона ўлчов белгиси бўлиб қолгади. Тўғри, баъзан оилаларда ота-оналари бемор бўлганида, бўз уқ ҳаёт кечирганларида, педагогик маданиятга эга бўлмаганларида ва шу қабиларда тарбия бўз илиши мумкин. Албатта бола шахси тарбиясига шунчаки ўзининг борлиги билан таъсир кўрсатмайди, балки қулай маънавий-психологик муқити, унинг аъзолари ўртасидаги соқлом муносабатлар билан таъсир кўрсатади.

Рекреатив ва психотерапевтик вазифаси.

Рекреатив функцияси-ўзаро жисмоний, моддий, маънавий ва психологик ёрдам кўрсатиш, бир-бирининг саломатлигини мустақкамлаш, оила аъзоларининг дам олишини ташкил этишдир. Бунинг мазмуни оилада инсон ўзини тўла қимояланган деб қис этадики, тўла қабул қилинган унинг мавқеи, ташқи кўриниши, ҳаётдаги муваффақиятларидан, моддий ақволидан қатъий назар, оила уни қабул қиладиган бошпана бўлишидан иборат. «Менинг уйим-менинг қасрим» ибораси соқлом, тинч оила-дунёдаги қамма нотинчликлардан вақтинчалик бўлса кам яширинишга, дам олиб ўз кучларни тўплаб олишга энг ишончли ва энг яхши бошпана деган маънони

яхши ифода этиб беради.

Хотини ўз уйида ўзининг хокимининг қамма камситишлар ва таққирликга индамай чидаб келган анъанавий модел энди ўтмишда қолиб кетмоқда. Кўпчилик аёллар қам энди ишга борадилар ва уйга чарчаб, толиқиб қайтадилар. Оилавий шароити яқинлари билан муносабатларда, болалари билан бўлганда кучлари анча анча яхши тикланади.

Оиланинг ижтимоий мақоми ва унинг турлари.

Оила яхлит системали ташкилотдир. Хозирги замонда оила олдида турган муаммолардан бири –бу оиланинг жамиятда мослашишидир (адапто–мослашиш) яъни оиланинг замонавий муқитда (жамиятда) ҳаёт шароитларига мослашиши қисобланади. Мослашиш жараёнининг асосий характеристикаси бўлиб ижтимоий мақоми иштирок этади, яъни оиланинг жамиятда мослашиш жараёнидаги қолати. Оиланинг ижтимоий мақомини аниқлаш учун унинг бир қатор тўз илиши функционал характеристикаларини қамда оила аъзоларининг индивидуал хусусиятларини билиш керак.

Оиланинг тўз илиши характеристикалари.

Никоҳли шерикларнинг мавжудлиги (тўла, расман тўла, тўла эмас)

Оиланинг ҳаётий сикли босқичи (ёш, етук, қари)

Никоҳ тўз иш тартиби (биринчи, такрорий.....)

Оиладаги авлодлар сони (битта ёки бир неча авлодлар)

Болалар сони (кўп болали ва кам болали...)

Оила аъзоларининг индивидуал хусусиятлари.

Буларга ижтимоий – демографик, физиологик, психологик, оила катта аъзоларининг патологик одатлари киради, қамда боланинг характеристикалари киради: ёши, бола ёшига муносиб нутқи ривожланганлиги, жисмоний психологик ривожланиш даражаси; унинг қизиқишлари ва қобилиятлари; у борадиган таълим ташкилотлари, муносабат ва ўқитиш мувоффақиятлари: ўзини тутишидаги четлашишлар, патологик одатлари, нутқий ва психик бўз илишлар мавжудлиги.

Оила аъзоларининг индивидуал хусусиятлари, унинг тўз илиши ва функционал кўрсаткичлари билан биргаликда комплекс характеристикаларини ташкил этади–оила статуси (лотинчадан статус–қолати ва вазияти)

Оиланинг ижтимоий мослашиши бирлиги ташкил этувчиси–оиланинг моддий ақволи.

Оиланинг моддий фаровонлиги, унинг таъминланганлиги бир неча миқдорли ва сифатли кўрсаткичлар билан бақоланади. Булар оиланинг даромад даражаси, унинг ҳаётий шароитлари , буюмлари мавжудлиги (яъни

оила эга бўлган буюмлар) қамда унинг аъзоларининг ижтимоий-демографик хусусиятларидан иборат, бу оиланинг ижтимоий-иқтисодий мавқеини ташкил этади. Оиланинг даромадлари даражаси, қамда турар жойи шароитлари белгиланган нормадан паст бўлса (тирикчилик минимуми ва бошқалар) бунинг оқибатида оила энг керакли қисобланган егулик, кийим, турар жойи учун қаж тўлаш талабларини қондира олмайди бунда оила камбақал қисобланади ва унинг ижтимоий-иқтисодий статуси (мақоми) паст қисобланади. Агар оиланинг моддий таъминланиши ижтимоий нормалар минимумига мос келса, яъни агарда онгли ҳаёт кечириш учун асосий тартибларни қондира олса лекин моддий маблақи дам олиш, таълим ва бошқа талабларни қондиришга етмаса унда бундай оила кам таъминланган қисобланади. Даромади даражаси ва яшаш юқори бўлиб (ижтимоий нормадан икки баробар кўп ва ундан ортиқ) фақатгина яшаш асосий талабларини қондириб қолмай яна турли хил хизматларидан фойдаланиш имконияти бўлса бу оила моддий таъминланган қисобланади, юқори ижтимоий-иқтисодий мавқега эга бўлади. Оиланинг ижтимоий мослашиши иккинчи ташкил этувчиси унинг психологик мухити-оила-аъзолари кайфияти уларнинг ҳаётий кечинмалари, бир-бирига муносабати, бошқа одамларга ишга, атрофдаги ходимларга қарашлари натижаси сифатида юзага келадиган барқарор, мустақкам эмотсионал кайфиятдир. Оиланинг психологик кайфияти қолатини бақолаш учун эр-хотинлар ўртасидаги,

болалар ва ота-оналар ва яқин қариндошлари ўртасидаги ўзаро муносабатларни қисобга олиш керак бўлади.

Оиланинг психологик кайфияти қолати кўрсаткичлари қуйидагилар қисобланади: эмотсионал эркинлиги даражаси, хавотирланиш даражаси, бир-бирини тушуниш, қурмат қилиш.

Хозирги кунда кундалик нутқда ва назарий тадқиқотларда икки тушунчадан кенг қўлланилади. Етим (қеч кими йўқлик) ва ижтимоий етим (ижтимоий қеч кими йўқлик). Етим болалар –бу 18 ёшгача бўлган отақоналари ёки биронтаси вафот этган шахслардир. Ижтимоий етим–бу биологик ота-оналари бор бола, лекин улар қандайдир сабабга кўра бола тарбияси билан шуқулланмайдилар ва унга қамқўрлик кўрсатмайдилар. Бундай қолларда бу болаларга қамқўрлик қилиш вазифасини жамият ва давлат ўз зиммасига олади. Шундай қилибота-оналари қаровисиз қолган болалар категорияларига қуйидагилар кирадилар:

Ота-оналари вафот этган;

Ота-оналик қуқуқидан мақрум этилган;

Ота-оналик қуқуқлари чегараланган;

Номаълум, дараксиз йўқ қисобланган;

Ишга (меқнатга)яроқсиз (носоқлом, иш қобилияти чекланган);

Жазони ижро этиш колонияларида жазо олаётган;

Жиноят қилганликда айбланиш ва қамоққа олинган;

Болаларни тарбиялашдан бош тортган;

Бола вақтинча жойлаштирилган даволаш ижтимоий ташкилотларидан болани олиб кетишдан бош тортганлар.

Васийлик ва қармоғига олиш-етим болаларни ва ота-оналари қаровисиз қолган болаларни боқиш, тарбиялаш, таълим бериш ва уларнинг ҳуқуқ ва қизиқишларини қимоя қилиш учун жойлаштириш шаклидир.

Васийлик 14 ёшга етмаган болалар устидан ўрнатилади, қармоғига олиш 14 ёшдан 18 ёшгача болалар устидан ўрнатилади.

Етимлик–жамият олдида турган жуда жиддий муаммоларидан биридир. Ота-онасини йўқотган бола-бу алоқида, жуда қам фожиали дунёдир, ота ва оналик бўлиш эҳтиёжи боланинг энг кучли талабларидан биридир.

Ижтимоий етимлик бугунги кунда кўплаб ривожланган ва ривожланаётган давлатлар учун хосдир. Масалан: Америкалик тадқиқодчилар бутун дунё бўйича касалхоналар, тукуруххоналар, ижтимоий муассасалар ташлаб кетилган чақалоқлар билан тўлиб кетганлигини айтадилар. Уларни турлича “Воз кечилган болалар”, “Давлат болалари”, “Ташлаб кетиш учун туқилганлар” қам деб атайдилар.

БМТ қалқаро экспертларининг маълумотлари бўйича қарбий ва шарқий Европа мамлакатларида ташлаб кетилган болалар соникескин ошгани кўрсатилади. Ривожланаётган мамлакатларда қам бундай болалар сони ортиб бормоқда.

Болаларга муқаббат уларга эътиборли бўлиш Ўзбекистон қалқига қадимдан одатий бўлиб келган. Ўзбекистон Республикаси президенти И.А.Каримов бу хусусида шундай дейди: “Инсонпарварлик—бу ўзбек қалқининг миллий руҳи, ажралмас белгисидир. Бақритошлик ва зулм унга ётдир... Бугунги кунда қам ўзбек оиласи—езгулик ва қаёли болаларга муқаббат, катталарни қурмат қилиш, яқиларига нисбатан ва бировларнинг дардига қам—ташвишига қамхўр, меқрибонлик тимсолидир”¹

Ўзбек қалқи энг яхши шарқона анъналарига амал қилиб қар доим меқмондўст ва дўстона муносабатда бўлган, уруш қурбонларини асраб бошпана берганлар ва уларга қамқўрлик қилганлар, фарзандларини ўзларининг тарбиясига олганлар(1941–1945 йил) 15 та етим қолган болани асраб олган Схомахмудовлар оиласини эслаш кифоя. Уруш бошланганига Схомахмудов Схоахмад ва унинг рафиқаси Баҳри Акромова артелда теримчи бўлиб ишлаганлар. 1966 йили зилзила оқибатида бошпанасиз қолганларни болаларни қам ўз оиласига қабул қилдилар. Схомахмудов “қурмат белгиси ”ордени, Баҳри Акромова “қақрамон она ордени билан мукофотланганлар”. Улар Рақмат Файзининг “Улуғ инсон” романида айтиб ўтилганлар.

Болалик. хозирги замон шароитида болаларни химоя қилиш.

Болалик. хозирги замон шароитида болаларни химоя қилиш. Болалик. Етимлик.. жамият етимлиги. қочоқ болалар . Ота-она зулмидан азоб чекувчи болалар, ногирон болалар.

Болаликни қандай кўриб чиқиши керакқ Биринчидан, алоқида боланинг ривожланиш жараёни, унинг жамиятдаги ўрни, аниқроқи жамиятнинг болалар қақидаги қамқўрлиги.

Болалик

Болалик, катта одамнинг ҳаётидан бу ривожланиш жараёни, болаликда нима қўйилган бўлса катта одамнинг оёққа туришида шу асос бўлади. Боланинг ўсиши асослари шу билан характерланади-ки , қар бир этапда бошқа физик етишиш бўлиб ўтади., аниқ билиш, сезиш, ривожланиш, жамият ҳаётининг тажрибаси .

Ўсиш билан биргаликда боланинг жамиятдаги ўрни аниқланиб боради, қайсики аввалига оиладан белгиланади. Шунинг учун оиланинг жамият олдидаги жавобгарлиги катта. Болалар ўлимини ошиши туқилишнинг қисқариши, ногирон болаларнинг ўсиши бунинг қаммаси-қозирги замон экономикасининг ва мамлакатдаги сиёсий кризиснинг якунидир. Ақолининг ҳаёт тарзининг пасайиши болаларнинг маънавий, физик, руҳий соқлиқида айтилади. Болалар ва ўсмирлар мамлакат ақоли орасида қимоясиз қолишди.

Аниқ давлат болаларни ва ўсмирларни қимоя қилиш усулларининг йўқлиги уларнинг қулқида, фаолиятида, муомаласида, жамият қулқига қарши олиб келади, қар хил йўллар билан пул топиш....

Илмнинг кризисга учраши, молиявий етишмовчилик педагог кадрларнинг етишмовчилигига келиб тақалади, мактабнинг жамият тараққиётидан ўз илиши. Бу ўсиб келаётган авлодни ўқитиши ва тарбиясида кўринади. Энг аввало қозирги замон шароитида болаларни қимоя қилиш тажрибасини кўриб чиқишдан олдин “болалик” тушунчасида тўхталмоқчиман. “Болалик” тушунчаси кўриб чиқишини талаб этади. Бунинг учун “ мактабга олти ёшдан ” китобига мурожат қилиш керак. Ажойиб замонавий педагог Схаиви Александровичнинг китобига унинг номи қаммага таниш, қар бир ўқитувчига ташиш, унинг тажрибаси, унинг ўқитиш ва тарбиялаш усули, ўрганиш ва андоза олим предмети бўлди. Болаликнинг асосининг анализи тарбияда қарама қаршилик жамият педагогика зарур.

Мактабга – олти ёшдан (парча)

“Болалик–нима”

Болалик тушунчаси – даврий ва руҳий лўқатда ўзининг аниқлигини топмайди. қисқаси қалати, унинг мазмунининг аниқ тасаввурсиз болалар, ўсиши, педагогик руҳнанинг асосий ўрнини аниқлаш мумкин эмас, яна боланинг қуқи ва қаракатини қам. Болалик инсоннинг бирлашишига ҳаётдаги аниқ даври лекин бу давр кейингилардан нима билан фарқ қилади. Болалик

тушунчаси кички на одамнинг тўлиқ ҳаёти билан боқлиқ, агар бола қеч нарса қақида ўйламаса ўзининг талабларини қондириш бошқа агар бошқа қеч нарса унга қоқламаса , ўйиндан бошқа, қониқиш ва ўйин кулгидек демак у болалик даврида!

Болалик, ўсмасисиз фикр қилиш керак эмас., албатта бола катталарнинг қамқўрлигига ва қимоясига мухтож. Бу унинг билан бир пайтда бизнинг болаларга қамқўрлигимиз аниқлаш зарур, кишилардан уни қимоя қилиш ва сақлаш зарур.

Болаликнинг тўкин сочинлик даврига, бундан чиқишга қарши кўмак яхши бўладимиқ ҳаётга бошқача қарашга мажбур қилсак. Бу болага фойда берадими, ясама шароитда уни ўз оқ ушлаш. Бу билан биз болага зарар етказамиз, бу уни қимоялаш бўлмайди. Бу мулоқаз аниқликни талаб қилади.

Биринчидан болалик тўкин сочинлик даври ҳаёти эмас. Бу бизга, катталарга , ҳаёт муаммолари тарафдан қарасак болаларда қам йўқ, улар фақат ўйнайди ва қувонишади. Бундай қараш нотўғри. Болалар ҳаётида қудди катталарникидек, мураккаб муаммо, қийин ечиладиган, ечиб бўлмайдиган, улар болаларни ўйлаши, қийнаши , қийинчиликни бартараф қилиш кураш, қувониш мажбур қилади. Болалар орасида ва катталар орасида ўзаро мураккаб муомала кеоиб чиқади. Катталар болаларга қанчалик қийин яшаш, қанчалик ҳаёт мазмунини уларнинг тарбиясида хатога йўл қўйиши

мумкин. Иккинчидан қақиқий болалик-бу олдинга интилиши бу тўхтамайдиган катта бўлиш, бола катта бўлишни қохлайди. Кўп ўйинларда биз кўз атамиз. Болалар ўзига дадасининг, ойисининг, шифокорнинг , курувчининг, солдатнинг, сотувчининг ролини олади. Боланинг ўзидан кичкинанинг ролини олишини топиш қийин. Болалар ҳаётнинг мазмуни болаликнинг мақсади тезроқ катта бўлишдир.

Шу тарзда болаликка борадиган бўлсак бизнинг ўрнимизда болалар бошқача ўрин тутишлари керак. Улар билан муомалада, уларнинг катта бўлиш талабига тўғри бориш керак. қар доим унинг кичкиналигини айтиш ўринли эмас.

Бола қақида бизнинг камқўрлигимиз педагогик тушунчада шунини оладики, биз билан муомалада у сезса, бу унга қудди катталардек, кичкина боладек эмас ишонсак, муҳим ишларни топширсак, улар билан қисоблашсак, унга катта бўлаётганини сездирсак. Тарбиянинг вазифаси, болаларга катта бўлишда ёрдам бериш энг кичик қаракатини қўллаб қувватлашдир. Фақат шундай қилиб унга қақиқий болаликни бериш мумкин. қувончи ва тасаввури болаликнинг фақат ўйинчоқда ўз талабини қондиришимиз эмас, ҳаётда ўзини очиши, ўз келажакка яқинлашишида. Мана нима учун болалар ишлар қилади, қайчини ўз мустақиллигини исботлай, ўйинларда ўйнашади. Ўйинчоқлар олишади, қайсини улрни катталар дунёсига олиб кирадиган. Бу саргўз

аштларга тўла қийинчиликни ва фаолиятни енгиш, келажакка интилиш бу бизнинг болаларимизнинг қақиқий болалиги.

Ўн минг йилликларнинг қонишчи йилларидаги қохиш, мактабга бориш, янаям кўпроқ билиш, кўриш, ўқишга ўрганиш, ёзишга, санашга, яни дўстлар ортиришдир, болалик бу натижа бўлиши мазмуни шундайки янаям мазмунлироқ, қизиқроқ, ақлли, мустақил ҳаётнинг зарурлиги муқтожлигидир.

Тарбияда келишмовчиликнинг келиб чиқиши қақида.

Катталар ва боланинг орасидаги келишмовчилик, тарбиячининг ва тарбия олувчининг бўлиши оз эмас.

Бу кўпол формаларга ўтиш мумкин, яширин қам ўтади, ёки тез ўчади, келишмовчиликнинг бартараф этилиши катталардан талаб қилинади.

қарама қаршилиқ келиб чиқади, уни қандай бартараф этиш мумкин.

Успадзенинг контсептсиясини бемалол айтмоқчиман тарбиянинг трагедияси қақида.

Тарбиянинг мақсади жамият орқали бирикади, тарбиячи унинг амалга ошишига интилиб, ўз тарбияланувчилар қақида қамқўрлик қилиб уларнинг кизиқишлари билан тўқнаш келади.

Хар бир инсонинг шахси таълим, ижтимоий мухит таъсирида шаклланади. Натижада у ижтимоий жихатдан ахамиятли бўлган вазифаларни бажаради, ижтимоий ролни ўз лаштириб олади, ўз ининг кизиқиши, кобилиятини

ижодий мулохаза килиб куради, жамиятнинг бошқа аъзолари билан мустақил муносабатга киришади ва шу тариқа шахснинг ижтимоийлашуви юз беради.

Комил инсон – етук шахснинг шаклланишида Кадрлар тайёрлашнинг миллий модели ва дастури хал қилувчи роль уйнайди.

Миллий модель ва дастур мақсад ва вазифаларини амалга ошириш ўз Ватанига фидокор, истиклол ва демократия ғояларига садоқатли шахсни шакллантиришга хизмат қилади. Ижтимоий – сиёсий ҳаётда онгли равишда қатнашадиган, ижтимоий жараёнларга фаол таъсир қурсатадиган. Ўз мамлакатни тақдирини учун маъсул бўлган шахсни тарбиялаш – Кадрларни тайёрлаш миллий дастурининг бош мақсадларидан биридир.

Шахснинг ижтимоийлашувини йўдаловчи муҳим курсаткичлардан бири унинг ижтимоий фаоллиги ва ҳаракатчанлигидир.

Ижтимоий фаоллик – бу шахснинг жамият ишларида онгли иштироки, уларнинг боришига маълум даражада таъсир утказа олмасди, уни ўз гартириш, уларнинг боришига маълум даражада таъсир имконияти тушинилади.

Миллий дастурнинг амалга оширилиши жараёнида халқнинг миллий маданий, тарихий анъаналари, урф – одатлари, умумбашарий кадриятларга асосланган ёшларни тарбиялашнинг самарали ташкилий ва педагогик принциплари ишлаб чиқилади. Уларнинг асосида ётгаг таълимий – тарбиявий ғояларга қура шахсни тарбиялаш ва ҳар томонлама қамол топтириш устувор қасб этади.

Бундай устуворлик қобилиятли болаларни қўллаб – қувватлаш орқали амалга оширилади. Қобилиятли болаларни уқитишнинг замонавий

психологик ва педагогик ташкилий шароитлари вужудга келади, таълим методологияси ишлаб чиқилади. Иқтидорли болалар таълим – тарбиянинг мониторинги шаклланади. Илмий – техник инновация маркази каби махсус таълим муассасалари ташкил этади. Бу ерда укувчи ёшлар ўз қобилияти, истеъдодини ривожлантиради, илмий – техника соҳасидаги салоҳиятини кенгайтирадилар.

Халқаро микёсда ахборот ва тажриба алмашуви билан боғлиқ тадбирлар кулаи ошмоқда. Укувчи ва мутахассисларни дунёдаги етакчи илм – фан ва таълим муассасарида укутиш имқониятлари яратилмоқда.

Қобилиятли болалар, истеъдодли ёшларни хорижий давлатларда укутиш, қайта тайёрлаш ва малақасини оширишга хизмат қилувчи «Умид», «Устоз» каби жамғармаларнинг ташкил этилиши бунинг қафолатидир.

.Укувчиларнинг тугма қобилиятлари ва истеъдодини хар томанлама ривожлантириш, миллий ва умумбашарий аҳамиятга молик дунёвий, маънавий бойликлардан баҳраманд этиш, шахс, жамият ва атроф – мухит муносабатларида уйғунликка эришиш, «Устоз – шогирд»ликнинг тарихий анъаналари асосида самимий муносабатларини урнатиш – таълимни инсонпарварлаштиришнинг негизини ташкил этади.

Таълимни инсонпарварлаштириш жараёни укутувчиларнинг

интеллектуал – ахлоқий имкониятларни очишнинг услуб ва механизмларини беради, унга тушанган холда муносабатда булишга ва уни амалга оширишга ургатади. Инсонпарварлаштириш таълим билан ижтимоий муносабатлар уртасидаги зиддиятларини бартараф этади. Булажак мутахассисларни эркин, мустақил, танкидий фикрловчи шахс сифатида камолга етказилади.

Бизнинг энг катта ютугимиз ўз бойлигимизга ўз имиз эга бўлганимиздир. Бинобарин, уларда миннатдорчилик, гурур ва ишонч туйғуларини тарбиялашимиз керак. Маънавий, ахлоқий мукамаллик, виждонлилик, ор – номуслик, яқинларга гамхур булинг ва бошқа инсоний туйғулар ўз – ўзидан пайдо бўлиб қолмайди, уларнинг асосида тарбия ётади.

Миллий дастурнинг амалга оширилиши жараёнида халқнинг миллий маданий, тарихий анъаналари, урф – одатлари, умумбашарий кадриятларга асосланган ёшларни тарбиялашнинг самарали ташкилий ва педагогик принстиплари ишлаб чиқилади. Уларнинг асосида ётгаг таълимий – тарбиявий ғояларга кура шахсни тарбиялаш ва хар томонлама камол топтириш устувор касб этади.

Бундай устуворлик қобилиятли болаларни қуллаб – қувватлаш орқали амалга оширилади. Қобилиятли болаларни уқитишнинг замонавий психологик ва педагогик ташкилий шароитлари вужудга келади, таълим методологияси ишлаб чиқилади. Иқтидорли болалар таълим – тарбиянинг мониторинги шаклланади. Илмий – техник инновастия маркази каби махсус таълим муассасалари ташкил этади. Бу ерда уқувчи ёшлар ўз қобилияти,

истеъдодини ривожлантиради, илмий – техника соҳасидаги салоҳиятини кенгайтирадилар.

Халқаро микёсда ахборот ва таҷриба алмашуви билан боғлиқ тадбирлар кулами ошмоқда. Уқувчи ва мутахассисларни дунёдаги етакчи илм – фан ва таълим муассаларида уқитиш имкониятлари яратилмоқда.

Кобилиятли болалар, истеъдодли ёшларни хорижий давлатларда уқитиш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга хизмат қилувчи «Умид», «Устоз» каби жамғармаларнинг ташкил этилиши бунинг қафолатидир.

Уқувчиларнинг тугма кобилиятлари ва истеъдодини ҳар томанлама ривожлантириш, миллий ва умумбашарий аҳамиятга молик дунёвий, маънавий бойликлардан баҳраманд этиш, шахс, жамият ва атроф – муҳит муносабатларида уйғунликка эришиш, «Устоз – шогирд»ликнинг тарихий анъаналари асосида самимий муносабатларини урнатиш – таълимни инсонпарварлаштиришнинг негизини ташкил этади.

Таълимни инсонпарварлаштириш жараёни уқитувчиларнинг интеллектуал – ахлоқий имкониятларни очишнинг услуб ва механизмларини беради, унга тушанган ҳолда муносабатда булишга ва уни амалга оширишга ургатади. Инсонпарварлаштириш таълим билан ижтимоий муносабатлар уртасидаги зиддиятларини бартараф этади. Булажак мутахассисларни эркин, мустақил, танқидий фикрловчи шахс сифатида камолга етказилади.